Badhuis in de sneeuw

Paul Meeuws

bron
Paul Meeuws, *Badhuis in de sneeuw*. Uitgeverij G.A. van Oorschot, Amsterdam 1988

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/meeu004badh01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

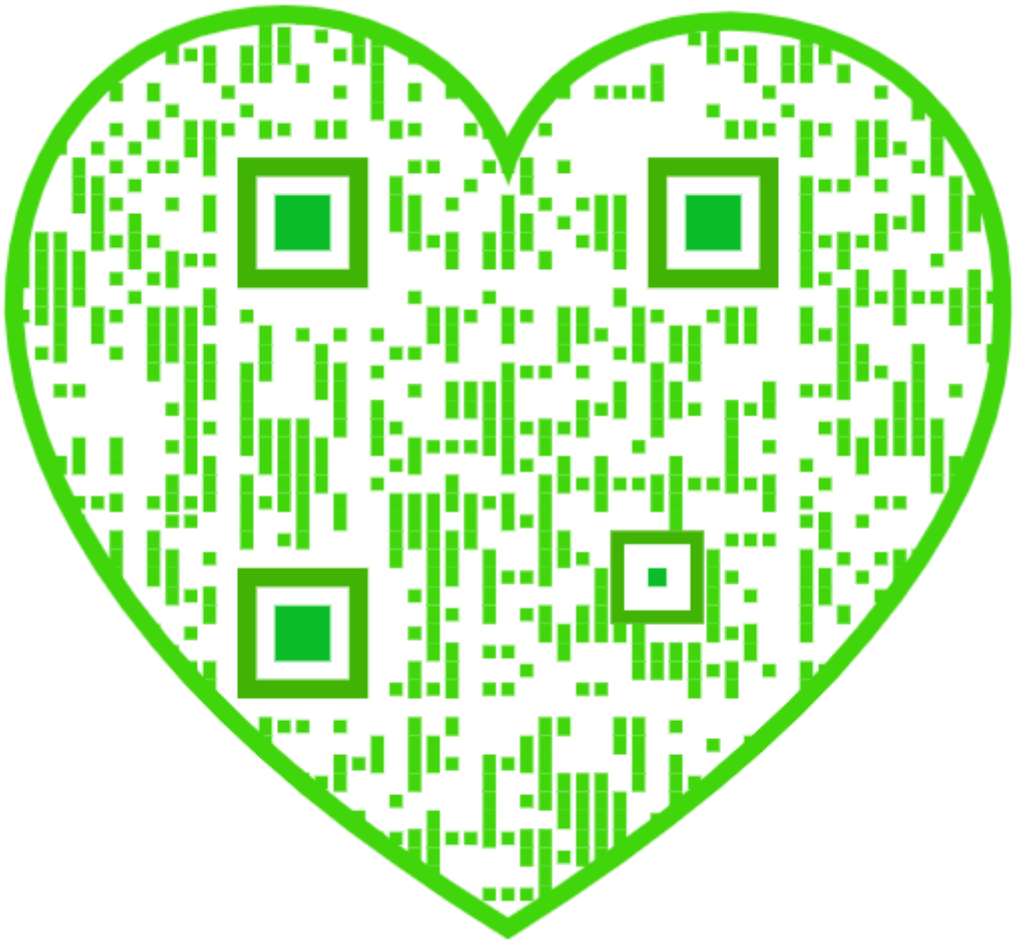

Bachjaar

Als eenmaal het clavecimbel overal te horen is, tot in de kleinste hoeken en stegen, tot in de huizen waarvan toevallig het raam een stukje openstaat, is het alsof er een fijne hagel van geluid neerdaalt over de stad. Het is onnodig en trouwens onmogelijk het clavecimbel harder te laten klinken dan bijvoorbeeld het glijden van suiker. De klank is daarvoor teveel medeklinker, in de buitenlucht heeft hij alleen scherpte en die snijdt door het doffe gedruis van de stad, zoals het dunste straaltje licht door de dichtste duisternis heendringt.

Nu klinkt hier op alle uren van de dag muziek, ongeveer zoals de lucht adem geeft. Het winkelende publiek merkt het niet meer. Muziek is daarmee geworden tot iets waarmee ze vermoedelijk begon: een onderwatergeluid, een pulserende druk op het trommelvlies van de ongeborene, even vertrouwd als de eigen hartslag.

Het is nog het beste te vergelijken met een met water verstopt oor na een bad. Zo kriebelend dichtbij klinkt het clavecimbel, zo zonder enige akoestiek, dat het bijna niet te geloven is dat aan dat fluisterende getinkel honderden luidsprekers te pas komen, hangend aan een kilometerslange guirlande van kabels door de stad.

Het clavecimbel zal de mensen zo discreet mogelijk uit hun geslaapwandel wekken. De melodie huppelt

wat met ze mee om ze niet te abrupt tot staan te brengen en ze alvast voor te bereiden op het volgende stuk dat, hoe dan ook, voor enig oponthoud gaat zorgen. Zij zal, nu men zich aan die vreemde hoffelijkheid, waarmee men als het ware ten dans gevraagd wordt, gewonnen geeft, de looprichting een beetje verstoren.

Ook het volgende stuk zet uiterst geruststellend in, met een stem alsof het zeggen wil: het gaat ongeveer als het vorige maar dan met een andere stem erbij. De stem wijkt inderdaad in een andere richting, nu de tweede erbij gekomen is. De mensenstroom is tot staan gebracht. En als de derde en vierde stem zich melden, zonder dat de twee vorige daardoor in het ongerede geraken, zie je op de gezichten de eerste tekenen vàn overgave. (Mensen kijken daarbij omhoog, weet Feininger, de verblijfplaats blijkbaar van de beste herinneringen.)

De muziek wordt wel ingewikkelder maar blijft uiterst hebbelijk, om niet te zeggen voorkómend. Elke stem, hoezeer ook verstrengeld in de andere, neemt de luisteraar soms even apart om hem nog eens uit te leggen hoe het in elkaar zit. Zo weet het clavecimbel, zonder stemverheffing, de massa aan zich te verplichten.

Het derde stuk klinkt dan ook als een beloning. Je ziet kinderen aan de arm van hun ouders danspasjes maken, jongelui knippen met de vingers en stampvoeten op het ritme dat zij als het hunne herkennen, ouderen schiet een verloren gewaand geluksgevoel als een

prop in de keel. (‘Zo wil ik dat het klinkt,’ zegt Feininger tegen de geluidstechnici. ‘Maar dat is absoluut te zacht,’ protesteren zij. Feininger zucht. Bloedzuigers, denkt hij.)

Het clavecimbel is gevoelig voor de lichtste temperatuurschommeling, de geringste verandering van de luchtvochtigheid beïnvloedt de stemming. Alle mogelijkheden die zijn impresario wist te verzinnen voor een spectaculair openluchtconcert (‘straalkachels, een glazen kooi, of desnoods zo'n electronisch namaakinstrument, je moet toch met je tijd meegaan en Bach klinkt toch overal op, heb je zelf ooit gezegd’) waarbij het publiek zijn verrichtingen met eigen ogen kon gadeslaan, wees Feininger van de hand. Het clavecimbel is dus blijven staan waar het is bedacht, uitgetekend en gemaakt en waar de klank de schutkleur gekregen heeft van het huis in de Heerweerderstraat, die ze hebben moeten afzetten vanwege de vele kabels die door de voordeur van nummer zestien naar buiten stromen.

Het bankstel is naar de achterkamer verhuisd, zoals vroeger bij de muziekavondjes. De geluidstechnici sluipen op hun tenen rond, met de armen zijwaarts alsof ze koorddansen over de kabels die kriskras over de vloer lopen. Ze laten Feininger de viervoet aanslaan en de zestienvoet en controleren de trillende wijzertjes op hun versterkers.

Zijn moeder staat in de deuropening met een blad theekopjes. Haar man staat tegenover haar tegen de muur gedrukt, ontredderd in zijn eigen huis. Nooit

waren er zoveel vreemden bijeen in deze kamer. Die Graham, die Louis gisteren bij zich had, bevalt haar niet. Louis is veranderd en die verandering heet Graham, een Engelsman die ze niet kan verstaan. Gelukkig is er aan zijn manier van spelen niets veranderd. De gebaren waarmee je donzig linnengoed in een la aanduwt. Soms krijgt het iets van proppen, alsof de la te vol zit. Zijn haar schiet dan in de war. Met een korte ruk slaat hij de inmiddels grijsgeworden lok naar achter, waarbij hij haar even aankijkt. Hoe vind je Graham? Het opspringen van de handen alsof ze terugschrikken van wat ze aanrichten. Het indrukken van de slottoon, een beetje wringend met zijn vinger alsof hij een mier dooddrukt.

Voor de erker verdringt zich een menigte die de dranghekken heeft weten te trotseren om een glimp te kunnen opvangen van haar beroemde zoon. Beroemdheid was iets waar ze altijd tegenop keek en misschien heeft ze er zelf als jong meisje weleens van gedroomd. Maar nu het in haar eigen huis is binnengedrongen verontrust het haar. ‘Dag mam,’ zei Louis toen hij na jaren weer voor haar neus stond. Maar aan die woorden zat het parfumluchtje van een vreemd accent.

Gewend aan zijn eigen Silbermann, was het weerzien met dit instrument een teleurstelling. Het bewees hoe onzuiver herinneringen zijn. Tot zijn schrik leek het, hoewel pas vlak na de oorlog gebouwd, veel ouder dan

het zijne. Het kunststof fineer op de toetsen, stuitend wit als neptanden, had hier en daar losgelaten. De toetsen schampten. De knieklep van het luitregister zat muurvast en bij het openen van het deksel vluchtten spinnen van hun uiteengereten webben in het klankgat. Motten vlogen op van het halfverteerde vilt. Zijn vader klapte in zijn handen om er een paar te vangen, maar er waren er teveel.

Het ergste was dat het ijzig vals klonk. In al die jaren was er blijkbaar geen reden geweest om het te stemmen.

'Ik heb mijn tas met spullen nog,' zei zijn vader. 'Ik wil het wel weer in orde maken.'

Graham nam de oude en de jonge Feininger in zich op met de afstandelijkheid van een verziende. Hij keek op zijn horloge en zei: 'Let's look for a school of music. Perhaps they have a better one, which...'

'This one is good enough.'

'But it's in a ruin. Oh damn your *authentic* music!'

'How complimentary, Graham. But I don't care a hang. Once more, this one is good enough for me.'

De oude Feininger keek verschrikt van de een naar de ander als naar een flitsend balspel, waarvan hij de regels niet begreep. Het was een taal van de televisie, van mensen die wisten hoe de wereld in elkaar stak. Maar wisten ze ook iets van clavecimbels? Het gemak waarmee Louis de aanvallen van zijn tegenstander pareerde!

Toen de impresario vertrokken was, begon hij de

tafel te dekken, langzaam, met vertrouwde precisie. Uit de kast haalde hij vier bordjes en keek vragend naar zijn zoon. Opgelucht zette hij er een terug.

Op weg naar de muziekschool moest hij remmen voor een vrachtauto die achteruit de karrepoort van Blom, de huisschilder, uitreed. Blom leefde dus nog, even oud als toen, dezelfde stofjas, hetzelfde witte, pluizige haar. De lading, een rij stalen bogen, stak ver uit en raakte Feiningers Jaguar op een haar na. Blom, die flegmatisch wenkend midden op straat stond, lette niet op zijn beroemde buurtgenoot, maar keek gefascineerd naar het vreemde kenteken. Blom had zijn vader de lak geleverd voor het clavecimbel, de beste die er was en die er een jaar over deed om te drogen. Dat maakte het instrument delikater dan het al was. Er mocht niets opstaan, het mocht alleen afgestoft worden met een ouderwetse plumeau. De eerste maanden mocht het zelfs niet bespeeld worden, de manuaalklep stond op een kier op twee piepkleine blokjes. Feininger maakte voor het eerst kennis met clavecimbelmuziek door zijn hoofd onder het deksel te steken en de bittere harslucht op te snuiven en met een zacht boegeroep het snarenkoor te laten gonzen.

Zijn geboortestad leek kleiner geworden, benarder, verkeer kon er maar van één kant in. De bolle straatjes - aarzelend tussen recht en krom, wie zei dat ook al weer? - deden zijn auto sterk naar rechts overhellen, de plaats van zijn stuur. Hij voelde zich als in het begin in

Londen, in een averechtse wereld. In die begintijd had hij Graham zoveel mogelijk laten rijden en zat hij zelf achterin, in het midden. Zo was de hele wereld een eender schouwspel, dat links en rechts aan hem voorbijflitste, te chaotisch om er aan deel te nemen. En in het vliegtuig deed hij gewoon zijn ogen dicht. Een keer was hij hevig geschrokken. Graham opende met een ruk de gordijnen van hun hotelkamer op de 26e verdieping in New York, in een oogwenk bevonden ze zich op een kale bergtop, hij in zijn bed nog, Graham in zijn onderbroek. De ramen reikten sponningloos tot de grond en boden een galactisch uitzicht op een ontwakend Manhattan. Er snerpte een zoemertje voor het ontbijt, even onvoorstelbaar als wanneer je kilometers onder de zeespiegel een sigaar krijgt aangeboden en Graham had hem toen haarfijn uitgelegd hoe het zat met de overbevolking. Die zie jij wel maar zij ziet jou niet en Graham had voor dat ontzaglijke raam, ja, voor het duizelingwekkende aanschijn van al die ramen zijn ochtendgymnastiek gedaan, in de veilige wetenschap dat hij niet gezien werd.

De eenrichtingborden brachten hem overal, behalve naar de muziekschool. Hij reed langs blinde muren, hekken, ramen met tralies of matglas, hoge voordeuren, diep verscholen in hun portieken, een architectonisch nee tegen de vreemde bezoeker. In de Koninklijke Muziekschool was een concertzaaltje, herinnerde hij zich, groot genoeg voor het geluidscircus en nog een paar prominenten. (Johannes Vogt!) Als kind had

hij daar tot zijn schrik een clavecimbel gezien, het tweede van zijn leven, een verwijfd ding, met aanstellerige ebbehouten toetsen, in alles de lepe meerdere van dat van zijn vader. Iedereen die er langs kwam maakte er een riedeltje op, dat giechelend opklonk als het lachje van een behaagziek meisje. Misschien, dacht Feininger, staat het er nog.

Op het Abdijplein stopte hij, nadat hij er enkele malen ongewild omheengereden was. De deur van de Abdijkerk stond open. Overal in de hele wereld waren dergelijke kerken op slot of er stond een kassa aan de ingang. Hier kon je er zo in, tot nu toe het enig teken van gastvrijheid. Maar wat was het er veranderd! De dofblauwe hemel, bespikkeld met gouden sterretjes, was van de gewelven weggekrabd, evenals de illusionistische gordijnen in de zijbeuken. Mergelbleek licht maakte de kerk ontegenzeggelijk ruimer maar ook leger, een museum dat enkel zichzelf exposeerde. Feininger schrok van zijn hol opklinkende voetstappen.

Onder de vieringkoepel bevond zich een praalgraf, een man en een vrouw, naast elkaar liggend, strak in het gelid als twee omgevallen zuilen, ieder met een hand op de roerloze borst. Hun polychrome gewaden plooiden in stijve richels alsof er een kam overheen gegaan was. Hun dunne vingers drukten nauwelijks op de stof, zoals ook hun omzwachtelde hoofd nauwelijks een kuiltje in het kleine kussentje maakte. De vrijwel identieke houding waarin die twee zich hier al eeuwen moesten bevinden (zelfs de laatste witheidsra-

ge onverstoorbaar overlevend) had niets verknochts, niets van wat je je van het samenliggen met iemand kon voorstellen. Ze hadden de vanzelfsprekende saamhorigheid van een linker- en een rechter voetspoor in de sneeuw. Eén lichaam, ooit voorbij getrokken, aan het spoor probeerde je te zien hoe. Feininger schrok. Precies zo had hij ooit zijn ouders zien slapen, hun ene hand precies zo op de dekens, de andere, naast die van de ander, eronder. Het enige wat hij zich van zijn verwekking had durven voorstellen was deze aanblik. (Maak je geen zorgen Graham, wij verschillen niet wezenlijk van onze ouders. Wij zijn geboren uit een gedachte, het vlees is bijzaak, een roerloze gedachte, saamhorig als water. Wij behoren tot dezelfde stroom.)

Hij trof zijn auto aan, omringd door tienjarige jongetjes, die elkaar voor de blauwgetinte ruiten verdrongen om een glimp op te vangen van het ongelooflijke binnenste. Ze sloegen elkaar met muziekboeken om de oren, maar hielden hun instrumenten koffertjes bijna kuis tegen zich aangedrukt. Ze bleken juist op weg naar de muziekschool en weldra was zijn auto gevuld met het jonge ensemble dat de suizende luxe van het interieur geïmponeerd zwijgend in zich opnam. Hij waarschuwde ze voor zand op de matten, voor krassen in de leren bekleding, maar het was net of ze hem niet wilden verstaan omdat ze dachten dat hij een Engelsman was. In de achteruitkijkspiegel zag hij hun bij elkaar gedrongen, nerveus genietende gezichtjes en hij

zocht naar sporen van de kleine Feininger. Maar in de spiegel was alleen plaats voor hun gretige ogen, niet voor de zijne. Die werden zelfs niet opgemerkt, hoe hij ook keek, wat alleen maar leidde tot een kregelig makende ontmoeting met een ontheemde, vijftigjarige homoseksueel en, wederom, bijna een aanrijding met de vrachtauto van daarstraks.

Ditmaal stond hij midden op de rijweg. Een van de stalen bogen werd door de zonen van Blom omhooggetild en boven de straat gehangen, een ereboog met in het midden het hoofd van Bach naar het beroemde Hausmannportret, in verbogen neon. Een eindje verder stopte de vrachtauto voor de volgende boog en zo ging het verder, optrekkend en afremmend, tot aan de muziekschool. De kinderen werden baldadig. Ze draaiden de raampjes open en schreeuwden in een knauwend cowboytaaltje naar voorbijgangers, waaronder, rijzig en grijs maar met gebalde vuist, juffrouw Fré, muziekvriendin van zijn vader, trouw bezoekster van de dinsdagavonden en voorzover hij wist, de enige rivale van zijn moeder. Wat zijn vader haar niet gaf, nam ze van Louis. Weer voelde hij haar ijskoude handen om zijn gezicht toen ze uitgeroepen had: ‘O, wat er al niet in dat kleine kopje steekt.’ ‘Onze Louis is een gewone, gezonde jongen,’ had zijn moeder gezegd en haar ogen schoten vuur naar juffrouw Fré, die haar blokfluit onder haar oksel chambreerde. Zijn vader zocht tussen zijn bladmuziek een mooie cantilene voor haar uit. De rest van het trio zat doodstil in de aanslag,

kapelaan Wierings aan het clavecimbel, de doodnerveuze Krüger achter zijn gamba waarvan de dunne naaldhak uitgleed over het parket, als Louis bij het omslaan van de bladzijde per ongeluk zijn voet weghaalde. Glunderend legde zijn vader de gevonden cantilene op haar standaard en juffrouw Fré drukte haar dankbaarheid uit in haar spel. Haar hevige ademtochten overstemden alles, de gespierde onderstrepingen van de gamba ten spijt. Krügers' bleke, knokige hand beefde alsof de snaren onder stroom stonden en ook het vlezige hoofd van kapelaan Wierings verried iets van die nauwelijks te bedwingen heftigheid, die zijn kin en wangen deed sidderen. Toen zag Louis de trillende neusvleugels van zijn moeder. Zij hield niet van de Barok en misschien wel van geen enkele concertante muziek, die immers op de spits dreef wat zij als een vrolijk bijprodukt beschouwde van het huishouden. Behalve op de dinsdagavonden, waarop zij gedecideerd haar mond hield, zong ze eigenlijk altijd, naar hartelust en uit de toon, of ze neuriede, met dezelfde lange uithalen. Hij hoorde haar gesnuif en zag hoe achter haar opeen geperste lippen haar mondholte zich vergrootte om er een opwellende lach te laten betijen. Hoezeer hij er zich ook tegen verzette, het was alsof zij hem al was het maar voor één keer wou dwingen het musicerende trio door haar ogen te bekijken: die idolate verknochtheid aan rariteiten van hout, kunstig doorboord of met draden bespannen, het gekras, het gepiep, het getokkel, die groteske omhaal voor zo iets nietigs...

Terwijl de gamba kletterend achter hem neerviel vluchtte hij achter haar aan naar de keuken waar ze, met beide handen steunend op de aanrecht, haar rood aangelopen gezicht afgewend naar haar schouder, stikte ze bijna van het lachen. Toen ze hem opmerkte, trok ze hem tegen zich aan en kuste zijn wangen, zijn oren en zijn nek.

De kinderen leidden hem naar een lokaal met hoge, matglazen ramen en een kring stoelen waar ze onmiddellijk hun plaatsje vonden. Een beetje hulpeloos talmde hij op de plaats van de dirigent, die in de tamme kakofonie van de muziekschool scheen opgelost. Ze begonnen alvast te spelen, de een na de ander, een menuetje. Het kringelde als rook om zijn oren, de violen gonsden als bijen op zoek naar honing. Maar bij de eerste modulatie, het moment waarop de Meester zich altijd weer losmaakt uit de oudbakken, slaapverwekkende stijlfiguur van de Barok (dat moment, Graham, waarop de liefde het overneemt van de muziek), op dat moment kwam de dirigent binnenstappen, een jong meisje. Met een driftige tik met haar ring op de lessenaar brak ze dat numineuze moment af en keek verbaasd naar Feininger.

‘O, nee maar, u bent...’

Feininger knikte geïrriteerd.

Op weg naar buiten nam hij nog even een kijkje in het concertzaaltje.

‘Dus je buigt en je strekt,’ klonk het op snerpende doceertoon. ‘Jullie naar links en jullie naar rechts.’

Een oorverdovende herrie brak los. Meisjes en jongens bogen en strekten zich op het stampende ritme, als vraag- en uitroeptekens, razendsnel, als tevoorschijn geroffeld uit een typmachine. Ze keken daarbij zeer ernstig. Het clavecimbel stond er nog, verborgen onder een zeil.

De oude Feininger lag op zijn knieën onder het clavecimbel, de tas met spullen naast zich. Hij drukte een schroevedraaier tegen de onderkant en kreunde. Louis had een toets uit het manuaal gelicht en schuurde die voorzichtig.

‘Goed zo?’ vroeg hij.

Hij aaide het schuursel van de toets en toonde hem aan zijn vader.

‘Nee, je moet kijken,’ zei zijn vader, moeizaam overeind komend.

Hij griste de toets uit de handen van zijn zoon en hield hem als een schietgeweertje voor zijn oog.

‘Die toetsen moeten niet glad, maar rècht. Laat mij het maar doen.’

Hij nam een andere toets, wikkelde er een schuurpapiertje omheen en begon er nijdig mee langs de ene toets te wrijven. Hun beider gezichten hulden zich in een fijne stofwolk. Toen hij het schuurpapiertje om de geschuurde toets gewikkeld en de handeling herhaald had, zette hij ze terug in het instrument en maakte een triomfantelijke triller.

Johannes Vogt nam zijn kelkje tussen duim en wijsvinger en tilde het in de richting van de kristallen luchter, om er het twinkelende licht in te kunnen vangen. Hij vertelde dat dat zijn borrel de opwekkende smaak gaf die hem voor dronkenschap behoedde. Het kleine gezelschap lachte, behalve Hofmans, die was al bij daglicht begonnen te drinken. Hij hing tegen de bar en onderdrukte een knagende honger, die hem echter onwerkelijk voorkwam, even onwerkelijk als het schichtige wezen, dat hem thuis opwachtte.

Blom haalde uit zijn stofjas een zilveren doos tevoorschijn waaruit hij de heren een sigaar aanbood. Graham bedankte. Hij zat als enige, met zijn rug naar het gezelschap, aan de bar.

'How marvellous!' riep Vogt, op Graham toestappend. Hij begroette de vreemde gast uitbundig. Het Engels, prees hij, was dankzij de Angelen, Saksen en Jutten verwant aan onze taal. Het miste weliswaar de rijkdom aan verbuigingsvormen van het Frans, de meest adellijke aller talen, maar daar stond een woordenschat tegenover, omvangrijker en universeler dan die van het Frans en zijn eigen dialect bij elkaar. Vogt vroeg hoe hij het hier vond en hij beschreef zijn stad met de lieflijke zorgzaamheid waarmee je rozen besprenkelt, de smalle straten die aarzelden tussen recht en krom, het imponerende aantal kloosters, kerken en scholen, alles op een steenworp van elkaar. Maar, 'stones ar too shy to fall here. They whirl down,' grapte Vogt. Vandaar de sensatie van grootsheid die de kuie-

rende wandelaar beving en hij trok een vergelijking tussen het bochtige stratenplan en het melodische dialect, de vragende toon aan het begin en de neerwaartse buiging aan het eind van elke zin, waardoor de buitenstaander wellicht het ongemakkelijke gevoel kreeg te verdwalen in halve mededelingen, gedraai, vaagheid.

Nergens op de hele wereld had Graham zoveel verbijsterende verknochtheid ontmoet.

Vogt liet Graham vertellen wat hij hier kwam doen en verheugde zich erover dat dit stadje, ‘this continental history in a nutshell’, eindelijk de faam kreeg die het verdiende, dankzij de grote namen die het had voortgebracht. Hij besloot het klinkende rijtje met die van Feininger.

‘Onze verloren zoon,’ meesmuilde Hofmans. Langzaam spelde hij die van de buitenlander naast hem en omdat hij geen Engels sprak, vormde de eigenaardige klank een korte mededeling, waarvan de onbegrijpelijkheid hem krenkte en de wufte welluidendheid hem jaloers maakte.

Blom had het over zijn ontmoeting met Feininger, eerder op de dag. Als een kostbaar kleinood hield hij de ene millimeter, zo dicht waren hun werelden elkaar genaderd, tussen duim en wijsvinger in de hoogte. Intussen bleven Hofmans' blikken, troebel van de drank, steeds langer en schaamtelozer op Feiningers impresario rusten met de druk van een onuitgesproken vijandigheid, die die ene millimeter dreigde te overbruggen.

Graham onderdrukte een opwelling om te slaan. De donkere, laatdunkende tronie van Hofmans, dof van onverschilligheid maar vol vlammende haat als hem iets afwijkends in het vizier kwam, overal kwam hij die tegen. Maar tot dan toe had dit stadje hem er te idyllisch voor geleken. De provinciale, geslepen variant van het universele wantrouwen was hem vreemd. Hij verlangde naar de verstrooide verdraagzaamheid van zijn vriend.

Johannes Vogt keek over de rand van zijn volle kelkje de gelagzaal in, die zich gaandeweg met bezoekers vulde. Zijn hand was nog vast, er kon nog best een glaasje bij, hoewel de sterretjes van de kristallen luchter tussen zijn oogharen begonnen te branden.

Er steeg een bewonderend oh-geroep op toen buiten op het Abdijplein een onafzienbare rij Bachportretten aanflitste, ginds komend uit de Vleesstraat en voor de Kroon afbuigend naar de Steenstraat, richting markt. Blom en zijn zonen kregen een warm applaus.

Dit was het behaaglijkste moment van de dag. Omdat Vogt geen familie had, vormde de Kroon zijn familie. Hij was er vader en moeder tegelijk. Hij bepaalde er de gesprekken en zijn grote, mollige, iets taps toelopende lichaam spreidde een warmte als een snorrende kachel, die elke bezoeker een gevoel van thuiskomst gaf.

‘Mèr!’ kraaide zijn stem plotseling boven het geroezemoes uit. ‘Wèm hubbe v'r dao?’

Door de tochtdeur verscheen in donkere regenjas,

koffer in de hand, de lange, scherp gesneden gestalte van Louis Feininger. Vogt begon te applaudiseren, Blom riep theatraal ‘Oze perfesser,’ en proostte met zijn lege glas. Hofmans grimaste hatelijk en in de impresario barstte een orkest los met pauken en juichende Bachtrompetten, toen hij de koffer zag. Hij zette de kraag van zijn leren jack omhoog en boog zich diep over zijn glas, niet zozeer verlegen met dit vurig verhoopte weerzien als wel met die plotselinge uitbarsting in hemzelf. Hij zag hoe zijn handen beefden en hij wist dat die muziek nooit eerder zo spontaan in hem geklonken had. Hij had er immers geen plek voor zoals Louis, die uit niets anders leek te bestaan. Het besef dat de muziek zich nu zo onweerstaanbaar aan hem opdrong, maakte hem radeloos van geluk. Hij bleef zo zitten om de verlangende ogen van zijn vriend een tijdje in zijn rug te kunnen voelen en dacht aan zijn woorden: de mooiste muziek hoor je uit een belendende kamer.

Nog voor Feininger zijn koffer kon neerzetten, had zijn vroegere onderwijzer hem bij de schouders gegrepen en oude herinneringen wakkergeschud, waarvan er één alle andere overheerste en ook dit weerzien iets noodlottigs gaf: de ontkenning door Vogt van het bestaan van Bach. Dat dat misschien als een plagerijtje bedoeld was, was bij de kleine, dweepzieke Louis niet opgekomen. Maar ook een vergissing leek uitgesloten. Hoe kon zijn onderwijzer, die zo gigantisch veel wist, niet op de hoogte zijn van het bestaan van de Oude

Meester? ‘Maar mijn vader zegt het zelf,’ was zijn enige verweer geweest tegen wat hij alleen maar als een aantijging had kunnen beschouwen. Zijn klasgenootjes hadden zich naar hem toegedraaid met geamuseerde gezichten die hij niet begreep. ‘Je vader,’ had Vogt gezegd, ‘is een bescheiden man. Hij maakt al die muziek zelf.’

Als Vogt Nederlands sprak, leek het alsof hij op een tabletje zoog met een afschuwelijke smaak, die hij echter dapper doorstond. Om vier uur, bij het luiden van de schoolbel, klonk er een amechtig ‘tot morgen, jongelui’, alsof hij zijn tong uitstak om nog eenmaal het flinterdunne restje te laten zien. Onmiddellijk daarna ging hij over in het dialect. De jongens verdrongen zich om zijn pompeuze gestalte, prikten in zijn kolossale buik, besprongen hem van achteren en woelden door zijn haar. Toen Louis de volgende dag een afbeelding van Bach meebracht om Vogt en zijn klasgenoten van zijn gelijk te overtuigen, barstte iedereen in lachen uit. ‘Die haren,’ had Hofmans geroepen, wijzend naar de witte pruik, ‘zijn nog niet eens echt.’ Nu Bach daarmee tot een soort Sinterklaas gedegradeerd was, klampte Louis zich vast aan zijn vader, die dus niet alleen het stukgespeelde Menuet in G, maar ook cantates geschreven had en missen en de Mattheus Passie, die jaarlijks werd uitgevoerd door het Koninklijke Oratoriumkoor en het Koninklijke Kamerorkest, terwijl hij bovendien zijn eigen instrumenten bouwde! Zijn vader glimlachte wijselijk. ‘Bach is al eeuwen

dood,' zei hij en gaf Louis een boek dat 'Kantor van de Thomaskerk' heette, maar dat de indruk maakte van een sprookje, te mooi om waar te zijn, kortom, Louis voelde zich bedrogen, maar wist niet door wie.

Nu pas liet Vogt zijn schouders los en wees glimlachend naar de flikkerende rij Bachportretten in de nacht. Feininger knikte.

'Gelooft u nu eindelijk dat hij bestaat?' vroeg hij.

'Geloven, Louis, dat doen we in de kerk. Je bent er vanmiddag geweest, na vele lange, lange jaren.' (Aan de slikgeluiden hoorde Feininger dat het tabletje nog steeds niet wilde smaken.)

'Hoe weet u dat?' vroeg Feininger.

'Hoe een dorpsonderwijzer dat weet? Door een dorpsonderwijzer te blijven, Louis.'

'Dat is een luxe. De wereld is veranderd.'

'Nee, geen luxe, maar ons element. Wie zich daarin bevindt heeft gelijk, hoe de wereld ook verandert. Je hebt je ouders pijn gedaan, Louis (hij keek even naar Graham, die zich nog steeds niet had omgedraaid). Jouw Bachmanie is een geloof zonder geboden. Alle tien heb je ze laten vallen, het een na het ander, te beginnen met het eerste, toen je die foto op school liet zien, te eindigen met het laatste, nu je in ons midden bent teruggekeerd en je je toe wilt eigenen waar je geen recht op hebt.'

'Waar heb ik geen recht op?'

'Je bekijkt ons door een vergrootglas, nietwaar? Je bent vertederd, je hebt er inmiddels de leeftijd voor. Je

bezit kind noch kraai, je zou wel hier terug willen, je bent domweg vergeten dat er nog zoiets als een zonde bestaat en daarom denk je dat wij je zonder mokken weer in ons midden zullen toelaten. Het doet me denken aan al die verbouwde boerderijtjes buiten de stad, helemaal teruggebracht in de oorspronkelijke staat. Maar de stedeling, Louis, *pasticheert* de oorspronkelijkheid, omdat hijzelf geen fundament heeft.'

'Ik heb bij mijn weten nog nooit gestolen,' zei Feininger geforceerd lachend, 'en vermoord heb ik geloof ik ook niemand.'

Hij vroeg zich af of de anderen dit gesprek konden verstaan. Op enige afstand keken ze toe, de oude Blom en zijn zonen Dirk en Matthijs. Hun vriendelijke houding had iets afwachtends.

'Zachtjes, Louis. Laat de anderen in de waan. Iemand die zo leeft als jij (en weer knikte hij in de richting van Graham) verkoopt zijn ziel aan de duivel, een morele zelfmoord. Trouwens (Vogt boog zich nu naar hem toe. Altijd wanneer iemand hem te dicht naderde moest hij een gevoel van lichte onpasselijkheid onderdrukken), is overtreding van het zesde gebod niet erg genoeg?'

Vogt dreigde naar voren te vallen en nu was het Feininger die de oude man bij de schouders greep. Hij schrok van de waterige weekheid rond de dunne botten, de slordig geschoren wang die langs de zijne schuurde en de weerzin die hij daarbij voelde gold nog niet eens de armzalige Vogt zelf, maar diens niet te

stuiten verval, waarvan hij zelf nog maar een stadium verwijderd was.

Graham had zijn koffer genomen en baande zich een weg door het verbouwereerde gezelschap naar de hoteldeur. Toen Graham de kamerdeur openhield, de bedlampjes brandden al, het dek lag opengeslagen in een onberispelijke rechthoek, aarzelde Feininger.

‘Over twee maanden kennen we elkaar één jaar,’ zei hij.

‘Over een maand en drieëntwintig dagen,’ zei Graham. ‘Iedere dag is er een.’

Feininger keek naar Graham, die zich in de deurpost bijna tegen hem aandrukte. Hij was pas tweeëndertig, woonde nergens, zelfs in Feiningers appartement zwierf hij rond, regelde alles tot en met zijn was en wachtte al tien maanden op een *residence permit*.

‘Zou je hier willen wonen?’ vroeg Feininger.

‘In dit rotgat? In de buurt van die ouwe nicht? Voor geen goud.’

‘Ouwe nicht? Je weet niet wat je zegt!’

‘Of ik dat weet! Je hebt er geen idee van hoe hij eerst op mij indruk probeerde te maken en daarna op jou. Hij is gewoon verliefd op je, Louis. Weet je wie dat hele Bachspektakel georganiseerd heeft? Vogt! Ik heb bijna niets anders hoeven te doen dan de ergste brieven verscheuren.’

‘Heeft Vogt jou geschreven?’

‘Jou ja, in het meest sophisticated Engels dat je je denken kunt.’

‘En waarom wist ik daar niets van?’

‘Tussen alle geloofsbelijdenissen, cultuurfilosofische beschouwingen en liefdesverklaringen door stonden wat bruikbare suggesties, die ik je heb verteld. Die vond jij wel grappig. Je beschouwde jezelf als een misdadiger die terugkeert naar de plaats van het vergrijp, zei je. Bovendien had ik eerst niet in de gaten dat al die brieven van Vogt waren. De ene keer waren ze ondertekend door een wethouder, de andere keer door het een of andere culturele genootschap, soms door de “Vrienden van Bach”, of zoiets. En onder alles stond dezelfde onleesbare handtekening.’

‘En je hebt alles weggegooid?’

‘Alles, behalve de afspraken en de condities. Louis, die man is een gevaarlijke, godsdienstwaanzinnige, geborneerde flikker. Dan heb ik nog liever met die andere zuiplap te doen.’

‘Hofmans.’

‘Zo iemand sla je een keer op zijn smoel en hij is genezen. Maar die Vogt, die kent precies jouw zwakke plekken. Ik ook, daarom heb ik geprobeerd je tegen hem te beschermen. Wat doe je, kom je nog binnen of niet?’

‘Ik weet niet meer wat ik moet doen, Graham. Die Vogt...’

‘Zie je wel, het is hem gelukt. Hij heeft je onder de duim, zoals hij dat hele provincienest hier onder de duim heeft. Ik zie het aan je Louis, je schaamt je. Een vijftigjarige man die zich schaamt. Alles heb je bereikt.

Dankzij jou is de Barok een rage en lijkt het wel alle dagen kerstmis. Je platen verkopen beter dan die van menige popster. Elke Europese TV-kijker kent jouw uitgestreken smoel. Je bent welkom op Buckingham Palace, het volgend jaar op het Witte Huis en meneer schaamt zich als een ongehoorzame schooljongen. Betekent succes dan helemaal niets voor je?'

'Ik geloof van niet, nee.'

'Nou, voor mij anders wel! Ik weet geen betere manier om uit de drek van het ouderlijk nest te raken, terwijl jij niets liever wilt dan je erin rondwentelen.'

'Overdrijf niet, Graham. Ik ben alleen wat in de war. Die Vogt doet me niets, hij maakt op mij een bepaald andere indruk dan op jou. 't Gaat meer om mijn ouders.'

'Zie je wel! Maar ik ben er toch ook nog. Beteken ik dan werkelijk niets voor je? Ik, die dag en nacht voor je klaarsta. Bedenk eens één ding dat jij, behalve muziek maken, zonder mij kunt!'

Feininger wist het antwoord onmiddellijk, maar hield het voor zich. Hij nam zijn koffer en liep langzaam de trap af.

'Wat moet ik hieruit concluderen, Louis?' klonk Grahams overslaande stem. Hij boog zich ver over de leuning en riep: 'Als je naar die Vogt gaat, spring ik naar beneden. Louis, kijk maar, mijn ene been is er al overheen. Ik doe het, Louis, ik doe het, weet je!'

Hoog in het trappenhuis zag hij Grahams bungelende been. Werktuigelijk stak hij zijn hand uit om iets op

te vangen, een plaatje uit een film, iets vederlichts. Zo ver was Graham van hem vandaan, dat hij op een astronaut leek in de ruimte. Ja, dwarrelen zou hij als hij sprong. Even dreigde iets ongelooflijks. Grahams been trapte wild in het trapgat, maar zijn handen hielden de leuning vast.

'Tien maanden is toch niks, Louis. Die twee maanden moeten er toch minstens bij!'

'Ik ga niet naar Vogt. Maak je niet ongerust!'

Bij de gelagzaal aarzelde hij. Hij hoorde weer het opgewonden gedoe van zijn klas, na vieren, een octaaf lager nu, Dirk en Matthijs Blom, Hofmans, het gekraai van Johannes Vogt daarbovenuit.

Linksaf leidde een gangetje naar de keuken. Hoewel er licht brandde, was er niemand. Er hing de lucht van verbruikt eten, een mild stadium van bederf, uit geen enkele keuken weg te poetsen. In het koude TL-licht voelde hij zijn lichaam, zijn snel kloppende hart. Het deed hem denken aan een proefkonijn in een laboratorium. Geen ontleedmes kon het antwoord dat hij Graham onthouden had blootleggen. Het kon, dwalend door het heelal van zijn organisme, stuitend op merkwaardige sterrenstelsels, zijn aanleg duiden, de mate waarin hij die had weten te ontwikkelen, de reden waarom hij uiteindelijk niet gelukkig was met wat hij had bereikt; zelfs zijn Bachmanie moest af te lezen zijn uit de samenstelling van zijn bloed, alsook de tijd die hem nog vergund was daaraan toe te geven. Maar het antwoord dat hij iedereen schuldig bleef niet.

Op de kleine binnenplaats achter de keuken keek hij door een koker van gevels naar de nachtelijke hemel, waarin een enkele ster prikte. Er was zelfs, nu of binnen afzienbare tijd, een kopie mogelijk van hemzelf, een verbeterde met de kwaliteiten van een Busoni of een Glenn Gould, een soort pianola van vlees en bloed, die moeitelozer dan wie ook zou kunnen doordringen in dat Sumerisch heiligdom van het contrapunt, of die op nog jongere leeftijd dan hij in staat zou zijn om alle preludes en fuga's van het Wohltemperierte Klavier in de juiste volgorde van buiten te neuriën. Maar het enige, unieke, onontwarbare raadsel dat overbleef, was het nu.

Een stapel lege kratjes barricadeerde de uitgang, klaar voor de leverancier de volgende dag. Terwijl hij ze een voor een verplaatste, bedacht hij dat hij zijn lichaam dit werk nooit eerder had laten doen, dat hij het eigenlijk nooit zo had vermoeid en het altijd had wakkergehouden in een toestand van nerveuze slapeloosheid.

Buiten adem zakte hij op het laatste kratje neer. De koude najaarsnacht prikkelde hem maar oppervlakkig, binnenin hem broeide het, alsof het daar volop zomer was. Zomer, dat leek het immers vanmorgen, een van de laatste dagen van october 1985, toen hij naast Graham over de brug zijn geboortestad tegemoet reed, een kapotte kam, zei Vogt, met links, op de hoogste tand, het gouden beeld, brandend in het tegenlicht. 's Avonds, als de zon gedraaid was, reikte

de schaduw van het beeld tot aan de andere kant van de stad en als kind kon hij het vanuit zijn slaapkamerraam zien in hetzelfde tegenlicht en hij had zich vaak afgevraagd hoe het zou zijn aan de achterzijde, hoe groot de wereld wel niet was tussen de ondergaande zon en het beeld. En in feite nam hij daarmee de maat van zijn toekomstige roem, die wel wat slordig gemeten was, omdat hij de wereld niet kende. Hoe slecht hij nog steeds op de hoogte was bleek toen hij de klink van het poortje omlaag drukte en moest vaststellen dat het op slot zat.

Niet alleen omdat het overal pijn deed, onderging hij alle onderdelen van het klimmen als de etappes van een zware, onbekende reis, het besef dat ze een reeks vormden, een volgorde die zijn lichaam blijkbaar nog in staat was zonder innerlijk beraad te begrijpen, zei hem dat het een noodzakelijke reis was, een waarop zijn lichaam vijftig jaar had gewacht. Alle reizen die hij in zijn leven gemaakt had waren niets vergeleken bij deze klimpartij, al was het maar omdat de houding waarin hij ze maakte niet verschilde van de houding waarin hij er als kind over gedroomd had: zittend. En zelfs nu hield hij zijn buik bijna preuts zo ver mogelijk van de muur vandaan en sloeg hij gefascineerd het slagvaardige klauwen van zijn ene hand (de andere omklemde de koffer) en het bedachtzame tasten van zijn voeten gade.

Dat hij de top bereikte beschouwde hij als een wonder. Schrijlings op de muur, de koffer op schoot,

keek hij om zich heen. Links van hem hulden de tuinen van het Bisschoppelijk Paleis zich in diepe duisternis. Recht vooruit vormde een gangetje een open verbinding met de hel verlichte, doodstille straat. Nog een keer keek hij naar de steile achtergevel van de Kroon. Alle ramen waren donker. Hij wist niet achter welk Graham sliep, of op hem liep te wachten en zich wie weet wat voor narigheid in zijn hoofd haalde. Voordat hij de sprong waagde, zwaaide hij in het wilde weg, zoals naar het publiek bij een staande ovatie.

Misschien hebben ze gelijk, denkt Feininger, en klinkt het toch te zacht. Even krijgt hij de naïeve gewaarwording dat microfoons het geluid opzuigen als stof. Een van de technici wijst op zijn portafoon.

‘Het klinkt overal prachtig, vertellen ze hier. Schitterend, briljant.’

Louis' vader maakt zich los van de muur en loopt handenwringend op zijn zoon toe.

‘Hoe is de aanslag nu, Louis, zeg eens wat vind je ervan? Ik heb hier en daar nog wat veertjes vernieuwd.’

Louis knikt. Het is alsof hij voor het eerst clavecimbel speelt. De souplesse waarmee de toetsen zich laten indrukken tot er halverwege als het ware iets knapt. De toon snerpt kort maar fel als het rood opgloeien van ijzer. Zijn vingers trillen nog steeds van de nachtelijke klimpartij. Hij vergist zich een paar maal, begint opnieuw.

‘O ja, Louis, speel dat nog eens,’ roept zijn moeder. Ik heb me vergist, denkt ze. Hij is alleen maar ouder geworden. Ze neuriet het stukje mee, heel dunnetjes als een klein meisje, heupwiegt een paar pasjes, het dienblad hoog voor haar gezicht. Een technicus gebaart haar terug naar de deur.

Dan steekt de technicus met de portafoon zijn hand op. Iedereen zwijgt. Feininger ademt diep in. Als altijd wanneer hij moet spelen, verdringt hij een schrikbeeld: onbereikbaar diep beneden hem dwarrelt al zijn bladmuziek. Vele handen grissen het weg en een ontelbaar aantal smalende gezichten komt ervoor in de plaats. Ditmaal ziet hij alleen dat van Johannes Vogt, het ietwat rood aangelopen hoofd een beetje scheef meewarig op de schouders. ‘Toe maar, Louis,’ knikt het, ‘spelen!’

En Feininger speelt, achtenveertig preludes en fuga's, in een lange, afmattende reeks. Op het Abdijplein, voor de Kroon, in een buitengewoon mild herfstzonnetje, zijn tafeltjes en stoelen gezet. Blom turft het aantal gespeelde stukken op een notitieblokje.

‘Wat heeft dat nu voor zin, Pa,’ zegt Dirk. ‘Je kunt beter luisteren dan tellen.’

‘Maar dan weet ik tenminste wanneer ik moet klappen,’ zegt Blom.

Terwijl een bierwagen ronkend het gangetje naast de Kroon binnenrijdt, zetten de Bloms hun glazen zachtjes neer alsof ze Feininger niet willen storen: Iemand wijst naar de kiosk, midden op het plein.

‘Was dat niet de aangewezen plek? Dan hadden we tenminste nog wat te zien.’

‘Ik heb het voorgesteld,’ zegt Johannes Vogt met opgetrokken schouders, ‘Maar ja, ik heb het niet voor het zeggen.’

Hij is nu bij de tweede A-kant, denkt Graham. Zachtjes sist hij de prelude tussen zijn tanden, terwijl hij zijn koffer inpakt. Tegen dat de tiende kant op ligt land ik op Heathrow.

Zonder iemand te groeten verlaat hij de Kroon, steekt het zonovergoten Abdijplein over in de richting van Onder de Bogen. Daar wordt de muziek door de overkapping nog een beetje vastgehouden. Overal elders verwaait hij als stuifmeel, niemand let erop. De mensen doen gewoon hun boodschappen als waar ook ter wereld.

Op de hoek van het Stationsplein ziet hij Hofmans een sigarettenwinkel uitkomen. Terwijl hij ziet hoe hij het pakje openscheurt en er een sigaret uitpeutert, denkt Graham, haal ik dat, ongezien langs hem heen lopen, terwijl hij een sigaret opsteekt?

Hij haalt het niet. Precies op tijd treffen Hofmans ogen vanuit zijn opvlammende gezicht die van Graham. Even krimpt hij in elkaar en als hij een tijdje later schijnbaar roerloos boven de grijze vlakte van de Noordzee hangt - aan niets is te zien dat je vooruitvliegt - is het hem hopeloos eender waar hij naartoe gaat en vindt hij daarin een vaag soort bestemming.

Het vliegtuig daalt met de onvermijdelijke schok-

ken die van het dalen iets onwaardigs maken, alsof je tommelend een trap wordt afgejaagd. Het vermetele gebaar waarmee je zomaar een uur kunt wegdraaien op je horloge, de duur van een vliegreis, de duur van een visioen, hoe leeg ook.

Op de heenreis stond Louis urenlang aan de reling van het schip, turend naar de opdoemende streep in de verte.

'Net de zijkant van een boek, Graham. Straks waaiert het open en op een van die vele bladzijden hoor ik thuis.'

De oppas

Op de vliering vonden mijn broer en ik de verste uithoek van het huis. We hadden er de langste weg naartoe genomen, vanuit de kelder, de werkplaats van mijn vader. Met het hoofd tussen de knieen zaten we op een balk, vlak onder de pannen waarop we de regen hoorden kletteren. Tussen de balken leek de vloer van spinrag en stof, dat bij de lichtste aanraking verpulverde. Er was geen durf voor nodig om er je vinger doorheen te steken. Het vernielen ging vanzelf, zoals je een korst op je knie openkrabt, iets onweerstaanbaars.

Door een rafelig gat keken we in het logeerkamertje waar Nora uitsliep. Ze lag met haar armen en benen uitgespreid op haar buik, alsof ze van grote hoogte omlaag gestort was. Haar krullen bedekten het grootste gedeelte van haar gezicht. Haar mond lag half open naar opzij gedrukt tegen het kussen.

Nog steeds kregen wij geen idee hoe zij er zonder bril uitzag. De bril gaf haar twee gezichten, een klein en een groot, die in elkaar pasten. Het binnenste was scherp, gevangen achter glas, met iets gevaarlijks en schichtigs. Het buitenste was van iemand van wie je misbruik kon maken, bleek en te verfomfaaid voor een gebiedend teken.

Te oordelen naar de wanorde van dekens en lakens had het halfnaakte lichaam met het liggen even weinig raad geweten als met het zitten en staan overdag, alsof

binnenin haar een kleiner, opstandig lichaam voortdurend zat te wringen. Om haar voet zat een laken gewikkeld, waarmee ze zachtjes tegen de bedrand sloeg.

We lieten ons aan het spant omlaag zakken tot in de droogzolder en slopen tussen het roerloze wasgoed door naar het dakvenster, dat klepperde onder de regen. Daaronder stond op een dekenkist het model van een raket, een sigaar van ijzerdraad, voorzien van een defecte stofzuigermotor, een lopend uurwerk en enkele radiobuizen die, als je ze maar lang genoeg vasthield, langzaam warm werden. Het was een bedaard soort lampen. Gloeien deden ze niet. Er was nauwelijks fantasie voor nodig om te geloven dat ze bij lichaamswarmte in werking traden. Dat de stofzuigermotor ooit zou gaan loeien hadden wij als een al te kinderachtige veronderstelling uit ons hoofd gezet. Maar bij het aflopen van de wekker schrokken we telkens. We zagen dan niet zozeer de raket zich van haar kist verheffen, maar kregen het spannende gevoel zelf te worden opgetild en te kunnen zweven als het kastanjeblad dat langs het dakraam scheerde.

Vanuit het logeerkamertje klonk een gestommel alsof er meubels werden verplaatst. We hadden Nora gewekt, maar het was of niet zijzelf maar haar bed zich oprichtte en de zich vastklampende vrouw van zich afschudde. Nora leek zich maar moeilijk te kunnen losmaken uit de verstijving van de slaap. Haar blote voeten hakten als tafelpoten in de vloer en pas bij de schuifelende geluiden van het aankleden verzachtten

haar bewegingen en hoorde je alleen nog maar het kraken van de vloerplanken vlak achter de muur waar de spiegel hing.

De wekker had de tijd in werking gezet. Lang daarvoor was het, voorzover de regen het toeliet, licht geworden. We lieten de gordijnen dicht en bleven in pyjama, om tenminste het huis in de slaap te houden die wijzelf niet meer konden vatten. We dwaalden op onze tenen door de gangen en kamers en leerden inzien dat de schemering bestemd was voor de dingen en niet voor ons. Dat inzicht werd verscherpt door de afwezigheid van mijn ouders. Mijn moeder had vlak voor haar vertrek, met haar jas al aan, net gedaan alsof ze de planten water gaf, een stoel rechtzette en er een krant afhaalde. Maar in feite had ze de dingen in huis bestempeld met het merkteken van haar zorg, zoals lang daarna nog mijn wang koud aanvoelde, nadat ze er met haar speeksel de broodkruimels had afgepoetst. Nora had bedremmeld in de deuropening staan kijken en moeten inzien dat niets in dit huis haar ook maar iets zou onthullen, hoezeer ze haar best ook deed om met stofdoek, veger en blik, de merktekens te verwijderen.

Vanaf het moment waarop haar kamerdeur openging moest de rest van de dag besteed worden aan het inhalen van het verloren begin. Wij renden voor haar de trap af, want zij ontmoette ons het liefst aan tafel. Ze rukte de gordijnen waarachter de dag stond te dringen open en vloekte naar de regen. Er moest op tafel een hoekje worden vrijgemaakt voor het ontbijt. Mijn

broer schoof de tekenspullen van de vorige avond opzij en Nora drapeerde het tafelkleed op de open plek om er iets huiselijks aan te geven. De plek werd met de dag kleiner, het ontbijt korter.

Halverwege het ontbijt trokken we onze schetsboeken onder het kleed tevoorschijn en toonden haar onze ontwerpen. Mijn broer verstond de kunst van het perspectief. Waar ik me moest beperken tot sigaarachtige aanzichten drong hij al schetsend tot het binnenste door. Alle doorsneden lieten een andere raket zien. Geen enkele leek op het exemplaar op zolder. Geprikkeld door haar vage aandacht die door haar troeblerende brilleglazen niet te peilen was, putte hij zich uit in allerlei verklaringen die telkens nieuwe aanzetten vormden voor een nog grootser en gedurfder concept. Ze vond dat we er inderdaad nog lang niet uit waren. Er moest nog veel getekend worden, raadde ze ons aan.

Ze liet de afwas staan en rende de kamers af om te zien waar ze de vorige dag met haar werk gebleven was. Dat liet zich echter niet localiseren. De wanorde leek uit zichzelf voort te woekeren door het huis, dat zich daardoor langzaam maar zeker binnenstebuiten keerde. Kasten stroomden leeg, tafels, stoelen, bedden en vensterbanken raakten bedolven onder stapeltjes linnengoed, fotoalbums, sieraden, speelgoed en medicamenten, waaronder een sierlijk getuit flesje, half glas half rubber. ‘Dat is een borstkolf,’ zei ze en griste het uit mijn handen. Het was niet meer duidelijk of ze bij

het opentrekken van het zoveelste laatje naar een leeg plekje zocht of een vol. Begerig liet ze de inhoud door haar vingers glijden en bij het inruimen leek het laatje gekrompen.

Het duizelde ons bij het zien van zoveel spullen, waarvan wij het bestaan meestal niet eens wisten. Mijn vader bleek op de vreemdste plekken knutselgerei te bewaren, vaak in bundeltjes en pakjes gesorteerd en altijd van data voorzien. Hang- en sluitwerk, gordijnrails, fittingen en schakelaars, stukjes electriciteitspijp, onderdelen van fietsen, radio's, grammofoons en een wasmachine. De verzameling die we ervan aanlegden kon niet anders gezien worden dan als een tot in de kleinste onderdelen montabele raket, waarbij die op zolder eenvoudigweg verbleekte.

We beraadden ons over de noodzakelijke aanpassingen van de droogzolder. Het dakraam was te laag en te krap voor deze kolos, die minstens de breedte zou krijgen van een uit Nora's handen gerukte wasaker. Terwijl mijn broer hem voor zich uit wentelde, tolde ik in de pikdonkere aker door het huis. De gang rekte zich uit, slingerde zich tussen voor- en achterkamer, verbond de bijkeuken met de erker en kroop onder de jassen aan de kapstok door. Raden waar ik me bevond was niet moeilijk. De geur van mijn ouders drong door een kier van het deksel en verried de plek die ik immers blindelings wist te vinden. Ik duwde het deksel omhoog, krabbelde overeind in de jassen en liet Nora schrikken door met een mouw van mijn moeders bontmantel te bewegen.

De enige plek waar zij rust vond was aan de telefoon in de gang. Het werd dan zo stil in huis dat je de vreemde stem aan de andere kant van de lijn tot op de bovenste verdieping kon horen. Zonder er iets van te kunnen verstaan viel er een zekere vertrouwelijkheid in het zachte gekraak waar te nemen, een lichte stembuiging gevolgd door een korte pauze, alsof er vragen werden gesteld waarop zij niet meteen hoefde te antwoorden. Probeerde iemand haar bestaan te verlichten door het voorzichtig, zo tactisch mogelijk aanbieden van alternatieven? Op geen enkel ging zij in. Nooit viel er een naam. Misschien dat zij van de stem niet meer verstond dan wij en dat alleen die verre gerustheid haar op haar gemak stelde.

Daarna was het of zij herademde. Ze had zelfs een keer thee gezet, die we buiten op de veranda opdronken. Glimlachend verdroeg ze het geruis van de regen op het glazen afdak. We overlaadden haar met complimenten over de thee en telden de minuten dat het goed ging. Maar al gauw kwam haar zakdoek tevoorschijn, streek ze de krullen van haar bril en bette haar voorhoofd.

‘Kijk,’ zei mijn broer, ‘ons huis scheurt in tweeen.’

Nora schrok. Ik begon te giechelen. Door de witte keukenmuur liep een verticale barst.

‘Ja heus,’ hield mijn broer vol. ‘De keuken staat los van het voorhuis. Kom maar mee.’

Via het raam van onze slaapkamer klommen mijn broer en ik op het dak boven de huiskamer. Vandaar

ging het over de latten van het glazen afdak. We hidden ons vast aan de kletsnatte wingerd die tegen de zijmuur van het achterhuis groeide.

‘Hier,’ wees mijn broer.

Tussen het gebladerte zag ik hoe de scheur tot aan de dakgoot liep. ‘Elk jaar komt er een millimeter bij. Vroeger kon je er maar een velletje papier in schuiven en nu een pink.’

Ik schoof mijn hand een stukje in de gleuf en merkte dat de stenen eromheen loszaten. Mijn broer wees naar de tuin, waarvan het achterste gedeelte blank stond en bespikkeld werd door de regendruppels.

‘Slechte funderingen,’ legde hij uit. ‘Vroeger was daar een moeras. Daar zijn ze zomaar op gaan metselen. Straks zakt het hele achterhuis erin weg. De vraag is hoe het voorhuis daarop reageert.’

Met zijn pink haalde hij wat gruis naar buiten. Dieper liggende specie peuterde hij met een stokje los. Achter de opening gloorde daglicht, van ver. Het kierde niet alleen door ons huis maar ook door dat van de buren. En wat ik door het gat op de vliering heel lichtjes had menen te voelen, blies mij nu in het gezicht: een dun straaltje tocht, kouder nog dan de buitenlucht, alsof het vanuit de kelder werd aangeblazen en zich door het hele huis een weg naar buiten zocht. De bladeren rond het verse gat trilden. Het huis ademde!

Eenmaal op de hoogte van de naderende ineenstorting van ons huis, konden wij geen stap meer verzetten

zonder aan de rampzalige gevolgen daarvan te denken. Alleen al door het te bewonen trapten we het langzaam maar zeker de grond in. We beklommen al voorzichtiger de trappen, deden uiterst zachtjes de deuren achter ons dicht, telden de scheuren in muren en plafonds en meenden dat er dagelijks nieuwe bij kwamen. Ons huis was gemetseld met aangekoekt zand. De regen zou dat tussen de stenen wegspoelen. We waanden ons in een gammele blokkentoren.

Mijn broer legde uit dat enkel de zwaartekracht de boel bij elkaar hield. Het moest niet te hard gaan waaien. Hoeveel woog een huis? De onderste stenen drukten vaster op elkaar dan de bovenste. De bovenste verdieping was dus het kwetsbaarst. Maar de enorme dakspanten zagen er solide uit. Het hout voelde nog droog en warm aan. Hoog in de onbereikbare duisternis, die door de als sterren oplichtende kieren tussen de pannen alleen maar intenser werd, kreunde de nokbalk, maar schudde de regen onverzettelijk langs beide flanken van zich af. Al zou het huis langzaam in een zompig moeras wegzakken, dan bleef nog altijd de zolder in zijn onwrikbare spreidstand overeind als een vlot op de zuigende modder, waaruit we de resten van de lagere verdiepingen met een wanhopige opwaartse kracht naar boven zouden zien steken, raamkozijnen, trapleuningen en de spulletjes van mijn ouders die Nora in haar onbegrijpelijke naijver tevoorschijn had gewoeld.

Elke onderneming werd een kwestie van tijd. De

mogelijkheden voor het bouwen van een nieuwe raket waren zó drastisch toegenomen, dat alleen al het kiezen van de meest bruikbare materialen teveel tijd zou gaan vergen. ‘Welnee,’ zei Nora, bang dat we haar nu voor de voeten zouden gaan lopen. Nietsdoen was haar een gruwel. We gaven haar gelijk. De manier waarop zij de tijd gebruikte was de enig juiste. Haar bezigheden slorpten haar teveel op om op de resultaten te letten. Daardoor hield ze gelijke tred met de tijd en vergat hem. De raket op zolder wiebelde als je eraan kwam, maar de loodzware stofzuigermotor hield hem geworteld op zijn plaats. Hij zou rechtstandig omlaag storten, de grond in, samen met het huis. Dus toch een lancering, bedachten we.

Alleen de ochtenden hadden we op Nora voor. Terwijl ze met haar slaap het huis slapende hield, besloten we het grondiger dan ooit te onderzoeken. Door de aanhoudende regen raakte het doortrokken van een weerloze, murwmakende klamheid. Boeken trokken krom, de ontwerpen boven ons bed kregen plooien van het hangen. Het behang liet zich geluidloos van de muur weken. Bij het graven en breken plakte het gruis aan onze handen. De muren verdroegen het lijdzaam als mulle aarde.

Aldus ontdekten we gedeelten van het huis waar het vocht niet meer bij kon. Ooit had men ze voorgoed dichtgespijkerd of weggemetseld met achterlating van toenmalige tekenen van slordigheid: peuken, wikkels, een stuk krant uit 1909, bros en gewichtloos als een

insectevleugel. We verjoegen de muizen die met hun geritsel de diepte van het duister aangaven. Soms haakten we met een voet in de electrische bedrading of schraapten met een knie de verteerde isolatie eraf, waarop de stroom zich tintelend in je vastbeet en de nauwe ruimte blauwachtig deed oplichten.

Er openden zich binnenwegen die de loze ruimten boven kasten en schuifdeuren met elkaar verbonden, vaak niet breder dan een arm of hand, maar altijd bereikbaar voor het pulserende licht van onze knijpkat. Door sluiers van spinrag strekte ik mijn hand naar een vaag lichtende kier en drukte een vloerplank omhoog. We keken in de slaapkamer van mijn ouders, de enige plaats die ze bij hun vertrek hadden afgesloten. Voorbij de hoek van hun bed zagen we hun beider stoelen aan weerskanten van de tafel. Over mijn moeders stoel hing iets gebloemds, haar zomerjurk die ze vanwege de regen had thuisgelaten, haar witte tasje en daaronder haar witte schoenen. Die van mijn vader, zwart en stram door de spanners die er als handvatten bovenuitstaken, stonden vlak voor ons, met de neuzen naar ons toe. Onwillekeurig keek ik omhoog, langs twee denkbeeldige broekspijpen. Ik had ze wel willen aanraken, het beeld had immers niets dreigends. Ik begreep dat het niets anders wou dan de kamer aan onze blikken onttrekken.

Het achterhuis verhief zich op een reusachtige gemetselde sokkel, waardoor het als een vesting de tuin instak. Door de keukenvloer te bekloppen rees bij ons

het vermoeden van een hermetisch afgesloten holle uimte, die als een omgekeerde beker op het water lucht bevatte en zou blijven drijven. Een staaltje waterbouwkundig vernuft dat ons huis voor de ondergang behoedde.

We vertelden het aan Nora en maakten wilde sprongen door de keuken om haar van de deugdelijkheid van het luchtkussen te overtuigen. Toen begon ze voor het eerst te lachen. Ze ging er zelfs voor zitten, sloeg zich op de knieën, stootte een volle tas met boodschappen van tafel, wees proestend naar de aardappelen die alle dezelfde kant uitrolden en riep: ‘pas op, het schip kapseist. Gooi het roer om!’ Ze trok een prei uit de omgevallen tas en bewoog hem op de tafelrand heen en weer als een helmstok.

‘Te laat,’ snikte ze. ‘We vergaan met man en muis.’

Ze deed haar bril af en gunde ons een blik op haar rood opgezwollen ogen, als om ons te laten zien wat we haar aandeden.

De dag daarop sliep ze door onze wekker heen. We lieten hem zo vaak aflopen tot de betoverende werking eruit verdwenen was.

Het dakraam toonde een strakblauwe lucht. We zetten het open en trokken ons aan het kozijn omhoog tot op het dak. Uit de tuinen klonk het gerammel van emmers en het scheppen van water. We herkenden de kinderstemmen diep beneden ons en dat had iets geruststellends. We probeerden te staan en door ons aan elkaar vast te houden werden we een lichte hoogte-

>vrees de baas. Het deinende gevoel zweepte ons op. Mijn broer klom tot op de nok, riep en zwaaide naar de wolkeloze hemel. Het dak glom en droop nog als een bovendrijvende onderzeeër. Het moest al middag zijn, het uur waarop Nora gewoonlijk telefoneerde.

We hadden de tafel al voor haar gedekt en thee gezet. Zwijgend zaten we tegenover elkaar en keken naar het zonlicht dat door de gordijnen kierde en zich een grillig pad baande door de wanorde in de kamer. Nu het huis zich op deze manier niet meer slapende kon houden drong het tot ons door dat Nora misschien bezig was het te besmetten met een onbekende, slepende ziekte. Die zou een onherstelbaar tijdverlies opleveren, een totale overgave aan de ravage die ze had aangericht om hem te bestrijden.

Toen ik het gordijn openschoof om tenminste het beeld van haar ziekte te verdrijven, bleek hoe genadig de schemering ons tot nu toe geweest was. Het stralende zonlicht legde tot in de finesses bloot wat zich hier sinds het vertrek van mijn ouders had voorgedaan en deed elke herinnering aan het leven daarvoor verbleken. Het enige wat zich van mijn ouders voor de geest liet halen was het meest onvoorstelbare: hun vereniging in het immense, donker glanzende bed dat we door een kier in de vloer gezien hadden.

'Nora,' riepen we onder aan de trap, 'Nora! Het is opgehouden met regenen.' In de overslaande stem van mijn broer bespeurde ik angst. Het huis vulde zich met de vijandigheid van haar naam en begon opnieuw te

wankelen. Op het laatst, toen elke reactie uitbleef, begonnen we naar boven te roepen dat ze ons verwaarloosde en in de steek liet en probeer den de vijandigheid met onze stemmen te verdrijven.

Eindelijk kwam ze. Haar ogen, gelukkig weer kleiner dan de vorige dag, waren nog steeds roodbehuild. Bijna waardig stapte ze naar beneden. Het was ver in de middag, het moment waarop de zon recht door het raam boven de voordeur naar binnen viel tot in de bijkeuken waar hij op de klink van de openstaande wc-deur terugketste.

Op de onderste trede bleef ze staan. Ze wees naar de wasaker onder de kapstok en zei dat die daar weg moest voordat mijn ouders terugkwamen. Ze hoopte dat wij gegeten hadden en zei dat zijzelf geen honger had. Ze vond dat wij ons moesten gaan aankleden en wees op haar jurk die ze nog niet eerder gedragen had. De jurk had een glinsterende rij knoopjes van boven tot onder, die haar lichaam zo volmaakt in tweeën deelde dat we ernaar bleven kijken: de wat uitstaande kuiten, de soldateske schouderkapjes, de hoekige kaken, verbreed door haar glimlach. Ze had het haar met een strikje bijeengebonden. We zagen hoe ze haar vlekkerige wangen en hals had bepoederd en dat ze haar nagels gelakt had met dezelfde kleur waarmee ze een beginnende ladder in haar kous had gestopt. Maar de lichtjes welvende stippellijn over haar jurk vergoedde elke onregelmatigheid. Het was dezelfde as aan weerszijden waarvan ik in mijn ontwerpen naar sym-

metrie gezocht had, soms met twee potloden tegelijk, daarmee het gebaar makend waarmee ik Nora's herstellende lichaam had kunnen liefkozen.

‘Het is eindelijk tijd voor een wandeling,’ zei ze.

Ze liep tussen ons in, langs de singels om de stad. Op het natte trottoir blikkerde het zonlicht ons scherp tegemoet. Er viel daardoor niet veel te zien, alleen te lopen. Mijn ouders hadden haar een meisje genoemd en inderdaad, eenmaal buiten kreeg ze iets van een meisje. Nu ze geen krakende vloerplanken meer onder zich hoorde, liep ze anders, lichter, alsof ze genoot van het tikken van haar zondagse hakjes op de harde, glimmende aardbol. Van opzij vingen we de meest meisjesachtige glimpen van haar op, in haar openhangende jas en achter haar brilleglazen, waar het zonlicht zich concentreerde en we haar donkere, lange wimpers tegen het glas zagen trillen, schichtig als een gekooid vogeltje. We verbeeldden ons dat we haar langzaam met onze blikken inpalmden, waardoor ze van ons werd, eerst als een toegeeflijke oudere zus, daarna als een leeftijdgenootje, even verweesd en met dezelfde opwindende vermoedens. We begonnen harder te lopen om te zien of dat waar was en het was waar, want ze bleef tussen ons in lopen, loyaal en vastberaden.

Buiten adem bereikten we de Stenen Brug. De kade, het laagste punt van de stad, stond blank. Mensen hingen uit de ramen en keken naar de weerspiegelde blauwe lucht beneden zich met daarin hun eigen rim-

pelende silhouet. Zo ongelofelijk was dit schouwspel van de omgekeerde wereld dat ze vergaten hoe hun kelders slurpend volliepen met water en de vloerkleden in hun huiskamers doordrenkt raakten. Kinderen sprongen op de her en der verspreid liggende zandzakken. Woonarken dreven over de ondergelopen kademuur als traag stijgende luchtschepen en botsten zachtjes tegen het rijtje huizen waar ook de koperslager woonde. Het vormde een eilandje in de uitgestrekte watervlakte, die elke herinnering aan het vertrouwde landschap had weggespoeld.

We gaven elkaar een hand en waadden door het water. Het trok in lange rimpels naar de huizen, waardoor het juist leek alsof we stroomopwaarts gleden naar de rivier toe.

Plotseling pakte ze ons bij de schouder en trok ons, in een mislukkende poging zich staande te houden, kopje onder. Glad als robben hielpen we elkaar overeind, hoestend en giechelend alsof we naakt waren. Tussen klissen nat haar toonde ze ons wat ze uit het water had opgediept: de donkere, fonkelende edelstenen van haar ogen. Maar al gauw sloeg ze haar handen tegen haar gezicht en begon te jammeren over haar verloren bril. Blindelings graaiden we in het gitzwarte water, maar het enige wat we naar boven haalden waren kleverige slierten vuil.

Nora liep voor ons uit de straat in, een levende drenkelinge, tezeer bevangen door de plakkende kou van haar natte kleren om op de kinderen te letten die opke-

ken van hun spel. Hun gezichten waren bezweet, zoals het hoorde op een zomerse namiddag. De onze waren huiverig wit. We probeerden klappertandend naar ze te lachen en maakten vergoelijkende, kwajongensachtige gebaren. Maar Nora konden we daarmee niet redden. Vrouwen verdienden geen nat pak. Haar kousen slobberden op haar enkels en de schouderkapjes, die haar houding iets fiers gegeven hadden, waren verdwenen.

Het was onvoorstelbaar dat Nora met haar prachtige ogen bijna niets kon zien. ‘Alleen licht,’ zei ze, ‘alsof je door je tranen heenkijkt.’

Met de scherpte verdween de verlegenheid uit haar blik en daardoor uit de onze. Maar het bleef een raadsel wat zich in haar afspeelde, temeer daar zij op haar opmerking bij onze thuiskomst, dat er misschien bezoek geweest was, niet meer terugkwam. Die opmerking stond op zichzelf, zo ongelofelijk was zij, dat we haar soms vergaten. Maar vooral's nachts, als wij uit Nora's bedrijvige gestommel afleidden dat zij misschien een nachtdier was, voor wie geen enkele bril het donker beter kon peilen dan haar eigen ogen, schoot het ons weer te binnen. Bezoek. Het woord deed ons sidderen en het was of het ons huis op barse toon bezette. Het drong, struikelend over Nora's rotzooi, door tot de plaatsen waar we de geheimen van ons huis geprobeerd hadden te ontsluiten, trapte tegen het puin en smeet ons de flarden behang woedend in het gezicht.

Maar zij repte nergens over. Het gemis van de bril ontsloeg haar van haar gedraaf en gezoek en ze leek ons te negeren alsof we opgelost waren in het licht waar ze maar niet genoeg van kreeg. In de late ochtenduren zag ze hoe het langzaam uit de achterkamer wegschoof en's middags wachtte ze op de divan het moment af waarop het in de voorkamer zou neerstrijken, de gouden lijst om de staalgravure van het hof van Frederik de Grote in vuur en vlam zetten en via het manuaal van het clavecimbel zich uitstrekken over het vloerkleed om er de klamheid uit te laten verdampen.

Tengevolge van de stoeipartij in het water werd zij verkouden. Ze smoorde haar niesbuien in haar zakdoek, maar soms blafte ze, gekrenkt doordat haar bacillen ons niet bereikten, ons recht in het gezicht. Ze keek nu pas echt door haar tranen heen en kon het zonlicht niet meer verdragen. Ze bleef langer dan ooit in haar slaapkamer, waar ze het dunste straaltje licht met haar schorre kreten probeer de te verdrijven.

Toen kwam het bezoek. De eerste keer sinds het vertrek van mijn ouders dat de bel door het huis klonk. Nora stormde de trap af, maar toen ze de groene gestalte door het ribbelglas van de voordeur zag, aarzelde ze en rende weer naar boven, achtervolgd door het geklingel van de bel.

Ze verscheen in de jurk met de knoopjes, waarvan ze de laatste haastig dichtmaakte. Ons joeg ze naar de kamer. Daar probeerden we wijs te worden uit de idiote tweespraak van Nora's onbedaarlijke huilbui

met het gelach van de bezoeker. Maar wat later bereikten ze een soort verzoening. De geluiden klonken gedempt alsof ze zich onder de jassen verstopt hadden. We hoorden het dunne gegiechel van Nora.

De persoon die zij binnenliet was soldaat, een boom van een man, die de kamer vulde met de doordringende geur van leervet, het gekraak van zijn laarzen en een oerwoudachtig groen. Hij ontdeed zich van baret en koppelriem, waarbij de koperen gespen en insignes luidruchtig tegen de tafel ketsten en ging zitten om ons beter te kunnen bekijken.

'Dus jullie hebben op Nora gepast,' zei hij grijnzend.

Hij had een vrolijk jongenshoofd, groot als een standbeeld, uitstaande oren, het korte, rode haar in opstaande plukken vanwege de baret. Hij legde een arm om Nora's heup en trok haar naar zich toe. Zij was nu meisjesachtiger dan ooit, zoals ze een beetje onhandig tegen hem aanleunde en op haar zakdoek beet. Hij nam een van de schetsboeken van tafel, bladerde het aandachtig door en zei: 'Aha, en nu willen jullie naar de maan.'

'We hebben een raket op zolder,' zei ik, 'maar die doet het niet.' 'Geeft niks,' zei de soldaat. 'Laat maar eens zien.'

Zijn voetstappen denderden door het trappenhuis dat zich manmoedig schrapzette.

'Mooi oud huis,' riep hij van boven. 'Jammer dat het hier en daar kapot is.' Op zolder tilde hij de raket van zijn plaats en bekeek hem van alle kanten.

Hij floot bewonderend tussen zijn tanden.

‘Een echte Ruton, niet mis.’

‘De lampen doen het een beetje.’

‘Weet ik. Ze suizen ook, luister maar.’

Hij drukte de raket tegen onze gretige oren. We knikten naar de soldaat die gespannen afwachtte. Suizen bestond in zekere zin altijd. Je hoefde je oren maar stijf dicht te drukken en je hoorde het. Sommigen noemden het de zee. De soldaat noemde het de stilte op het slagveld na de veldslag, het bewijs dat er nog leven was, want het suizen duidde immers op het bloed dat door je aderen stroomde.

Nora, die de blikken van verstandhouding tussen de soldaat en ons moest missen, gedroeg zich steeds meer als een blinde. Ze staarde met haar grote, donkere ogen dwars door ons heen en uit haar verslagenheid leidden wij af dat ze de draad van haar bezigheden voorgoed was kwijtgeraakt. De aanwezigheid van de soldaat bracht de wanorde in huis in een beslissend stadium: ze kon niets meer vinden. Hij week geen moment van haar zijde, sommeerde ons de tafel op te ruimen, droeg de boodschappen voor haar, vulde de provisiekast aan met groene blikjes die hij uit zijn enorme plunjezak opdiepte, vouwde de was met haar waarbij zij zich weerloos lachend aan een laken door de kamer liet slepen. Hij stuurde ons vaak naar buiten, omdat hij bang was dat de schimmel van het huis onze hersenen zou aantasten.

De conserven waren een lekkernij, alleen al door de

>manier waarop hij ze opdiende en van namen voorzag. Op een schaal, midden op het wijds gedrapeerde tafelkleed, omkranst door een gepaste camouflage van ligustertakjes, preikten daar ‘Paté de Guerre’, ‘Pain de Combat’ en ‘Chocolat de Lutte’. Ze hadden een nagenoeg eendere, energieke smaak die je onoverwinnelijk maakte, want de meeste blikjes dateerden van voor de oorlog. Hij opende ze met een apparaatje ter grootte van een stuiver en zei dat dit het enig afdoende wapen was in de strijd, en inderdaad, hij had geen geweer bij zich. Op onze onvermijdelijke vraag of hij er wel een bezat en weleens iemand neergeschoten had, antwoordde hij dat hij *hospik* was en een meester in het aanleggen van gipsverbanden.

Dat hij met gips overweg kon bleek toen hij de volgende dag thuiskwam met op zijn schouder een grote zak, die mijn broer en ik samen nog geen centimeter van de grond kregen. Hij gebood ons de wasaker te vullen met een rand water en liet daar het gipsmeel inglijden in een stapelwolk van stof dat zijn naakte bovenlijf inkrijtte. We sleepten de aker naar de plaatsen waar we in ons eigen huis hadden ingebroken. Terwijl mijn broer en ik de gaten met puin opvulden, roerde de soldaat aandachtig door het mengsel, met de enerverende ernst van een arts. We deinsden achteruit toen hij het gips tussen de brokstukken begon te smijten, alsof hij het op ons gemunt had. Even leek het erop of ons gammele bouwsel onder de gipsklodders zou bezwijken. Het vormde een afzichtelijke wond,

waarin ieder moment het duister ons weer zou aangapen. Maar plotseling begon het gips als op bevel te verstijven. Met één vakkundige beweging streek de soldaat het klonterige oppervlak glad.

Nadat hij de losse repen behang er naadloos overheen geplakt had, probeerden wij het een en ander aan de weet te komen over de talloze gewonden die hij moest hebben verpleegd. In onze geprikkelde jongensfantasie zagen we hem, net als nu in zijn machtig gewelfd bovenlijf, uit de kruitdampen tevoorschijn komen met een slachtoffer over zijn schouder bungelend als een stuk wild, op weg naar zijn wonderbaarlijk gipsbad. De soldaat zei dat hij nooit bang was geweest voor bloed, maar wel schrok van een officier, wiens ene voet achterstevoren stond, zonder dat de man enig teken gaf van pijn ofverwarring. 'Dat was van een volmaakte krankzinnigheid, vooral toen de man overeind krabbelde en bijna opgelucht vaststelde dat hij omdat hij niet tegelijkertijd voor- en achteruit kon boven de partijen verheven was. Hij schreeuwde van protest toen ik hem meenam.' De soldaat stopte zijn hoofd onder de kraan in de keuken, richtte de koude straal op zijn schouders en rug en huiverde luidruchtig.

'Wanorde,' vervolgde hij terwijl hij zich afdroogde, 'dat is het ergste wat er bestaat. Zorg dat je er nooit aan went.'

De veelsoortigheid van de spullen die Nora tevoorschijn had gehaald, vervulde de soldaat met ontzag.

Sorteren had volgens hem geen zin. Het zou tot een overstelpende hoeveelheid rubrieken leiden, die het opbergprobleem alleen maar vergrootte. Opruimen is rommel maken in omgekeerde richting, meende hij. Veel mensen ruimden verkeerd op, gooiden teveel weg, waardoor de wanorde alleen maar toenam, ook al hadden ze de illusie van het tegendeel. Iemand die nog maar één ding over had zou dat tenslotte ook weggooien, want waar moest hij het laten? Het huis was te groot, de kasten te leeg, de wanorde had zich verschanst in je hoofd, dat werd gekweld door de onoplosbare vraag of je niet het verkeerde bewaard had.

Hij begeleidde Nora op de moeilijke weg terug, net zolang tot de kasten weer uitpuilden van wat zij voor een chaos had aangezien. Het meest verbluffende was dat hij daarbij over mijn ouders sprak alsof hij ze persoonlijk kende. Hij riep ze tevoorschijn uit de ongerijmdheden van hun verzameling, suste mijn vaders altijd iets te voorbarige gejammer toen hij diens gedateerde pakketjes tussen het linnengoed verstopte. Het was of ik mijn moeder hoorde, die altijd alles terugvond, omdat ze in de ergste ongerijmdheden nog een systeem ontdekte. Tenslotte gaven ze de spullen alleen nog maar zwijgend aan elkaar door, waarbij ze uit het zachte gekrakeel van mijn ouders de aanwijzingen putten voor hun bergplaats.

De soldaat leek een beetje verlegen met wat hij had opgeroepen, alsof het nu pas tot hem doordrong dat hij

bij vreemden op bezoek was aan wie hij Nora moest voorstellen als zijn verloofde. Mijn broer en ik merkten dat we hem aan Nora moesten afstaan. We misten zijn kameraadschap, maar ook zijn branieachtigheid. Zijn grote gestalte kreeg iets voorzichtigs.

Toen Nora met een nieuwe bril thuiskwam wist hij zelfs niet goed hoe hij haar moest kussen. Het ding stond haar niet. Het vlinderachtige montuur trok haar wangen omhoog alsof ze onophoudelijk glunderde. Toen ze zag hoe wij naar haar keken verborg ze haar gezicht tegen zijn borst en duwde hem bijna omver.

Aan tafel probeerde mijn broer de aandacht van de soldaat te trekken met zijn verhaal over het losscheurende achterhuis, het moeras en het luchtkussen, maar het drong niet tot hem door. Aldoor probeerden de blikken van het paar elkaar te ontmoeten, gehinderd door het spiegelen van Nora's nieuwe bril. Haar kleine oogjes draaiden onwennig achter het glas, dat de soldaat scherper dan ooit naderbij bracht.

Nu het huis aan kant was, trof ons de afwezigheid van mijn ouders. Hun enige levensteken was de ansichtkaart op de schoorsteenmantel, met daarop de aankondiging van hun thuiskomst. Een Scheveningse visser lachte ons toe, in de melige tinten van een ingekleurde zwartwitfoto. Naar het raam van een garnaalkleurig gebouw wees een pijl. Op de achterzijde van de kaart beschreef mijn vader het uitzicht, telkens vervaagd door de condens op het raam: een betonnen terras met ondersteboven geplaatste meubeltjes (‘alleen

door mussen bezocht'), omringd door een manshoge glazen schutting, waarboven de wazige streep van de zee...

's Nachts begon het weer te regenen. Maar de regen stopte telkens als na een zin en wachtte een poosje om het bedaarde gemurmel in de dakgoten tot je te laten doordringen. Hoeveel mensen lagen er niet net als ik naar te luisteren, er rondomheen als het ware, in een wereldwijde boog. In het huizenblok dat de achtertuinen als een vesting omsloot, lichtte hier en daar een venster op en hoorde je het kuchende geluid van de stelhaak waarmee er een gesloten werd of juist geopend, wat de indruk dat er alom geluisterd werd versterkte.

En te bedenken dat er *liggend* naar geluisterd werd, met de buitensporige aandacht van de slapeloosheid (niet alleen pupillen verwijden zich in het donker, ook oren), waardoor niet alleen de regen maar ook het huis een stem kreeg. Het herstelde zich van de dag. De traptreden, afgebeuld door onze honderden voetstappen, strekten zich met regelmatige, knallende geluidjes. De deuren sprongen, aangedreven door een geheimzinnige tocht, in of uit het slot, de vloeren kraakten na op de plaatsen waar ze het laatst betreden waren.

Nee, dat was het niet. Ik veerde overeind, ontwaarde de slapende houding van mijn broer en verweet hem dat hij mij in alle eenzaamheid had opgezadeld met de ware betekenis van die geluiden. Het huis was

langzaam uit elkaar aan het vallen. De regen ondergroef het. Aan het zachte geraas in de tuin hoorde ik dat zich daar weer een plas vormde. Ik hoorde de houtverbindingen met kleine rukjes losschieten, hoe er stukjes pleister van de muur sprongen, ik hoorde ruiten knappen in hun scheef zakkende sponningen. En in mijn buitensporige aandacht verhevigden deze geluiden zich tot een tomeloze, vernielende kadans.

Ik trok aan het lichtkoord, waardoor in een oogwenk de spoken van mijn ontreddering verdwenen. Mijn broer draaide zich om in zijn slaap, alsof het plotselinge licht hem in een nieuwe episode van zijn droom bracht. Het getik hield echter aan. Schuin boven me in het plafond zag ik een vochtplek, waaruit telkens een druppel op het zeil uiteenspatte. Het raam, bedacht ik, we hebben het dakraam open laten staan!

Ik wekte mijn broer om hem in mijn grenzeloze opluchting te laten delen. Hij wreef zijn ogen uit, keek naar de vochtplek en naar mij en vond mijn opwinding wat overdreven. We schoten onze pantoffels aan en slopen naar de zolder.

Toen we het dakraam hadden gesloten ontdekten we op de vliering een zwak schijnsel tegen de pannen, niet anders dan afkomstig uit het enige gat dat aan de aandacht van de soldaat was ontsnapt. Voor we beseften wat we deden hadden we ons aan het spant omhoog getrokken en kropen over de balken naar de lichtbron. Om beurten keken we in het kamertje, telkens opnieuw. We dachten al dat ze samen in een bed

zouden liggen, maar niet dat de soldaat daarin zo klein leek dat zijn haar, ter hoogte van haar borst maar net boven de dekens uitstak. Nora lag uitgestrekt op haar rug, haar arm om de soldaat en staarde naar het plafond, recht in onze ogen.

Het klavichord

Mijn vader had orgelbouwer willen worden, een vruchteloos voornemen waar hij nooit helemaal van afzag. Als orgelstemmer van de Grote Kerk bevond hij zich in een delicate positie tussen bouwer en organist. Tot de een behield hij een eerbiedige afstand, de andere bejegende hij met argwaan. Niemand had zulke intieme betrekkingen met het orgel als hij. Hij kende het tot in zijn gestage vermolming en hij wist dat het dankzij hem nog kon galmen met de barokke overmoed van weleer, ook al dacht de organist daar natuurlijk anders over.

‘Weet je,’ zei hij, samen met mij op weg naar de Grote Kerk, de zware tas met tangen, sleutels, stukjes slang en pijp en niet te vergeten de stemvork tussen ons in, ‘de organist denkt dat de blaasbalg lucht maakt.’

‘Hoezo?’ vroeg ik niet erg geïnteresseerd. Het ijzeren handvat striemde in mijn vingers.

‘Maar jongen toch! Lucht is immers overall’

Hij zette de tas een ogenblik neer (opgelucht strekte ik mijn vingers) en sloeg zich op de borst.

‘Dit is onze blaasbalg. En zeg eens, maken wij die blauwe lucht? Zing eens wat, toe maak eens een geluid.’

‘Do,’ klonk het zonder stemverheffing.

‘Er is nu een klein beetje van die blauwe lucht door je heen gegaan, net zoals dat in het orgel gebeurt. Pneuma!’

‘Bitte?’ vroeg een soldaat op de hoek van de Steenstraat. Daar was, zoals wel vaker de laatste tijd, een controlepost opgesteld waar voorbijgangers werden aangehouden en ondervraagd.

De soldaat keek in onze tas.

‘Sind Sie ein *Pfuscher*?’ vroeg hij, rommelend tussen de tangen en sleutels.

Zijn taal herkende ik van de Weense Moppen die thuis op verjaardagspartijtjes werden gespeeld en van de twee mooiste liederen die mijn moeder zong, ‘Bist Du bei mir,’ en ‘Dank sei Dir Herr’, vol poezelige ai's en ragfijne s-en, gedragen door haar onvaste, vlinderachtige stem maar die op spreektoon iets snijdends kregen. Mijn vader, zoekend naar een passende reactie, vormde zijn lippen rond de klanken van zijn geliefde liedteksten, maar het was of ze vol ontzetting terugweken. Hij bracht niet meer uit dan een smartelijk ‘ach...’

We staken het Marktplein over en ik nam de woorden van de soldaten die daar in groepjes verzameld stonden gretig in mij op. Een nogal ordeloze operette, waarin alleen de achteloos bungelende geweren voor enige spanning zorgden. Ik weet wat ‘Gern hab'ich die Frau'n geküsst’ betekent, dacht ik trots. Maar wat betekende ‘*Pfuscher*’?

Intussen vertelde mijn vader mij over de geheimen van het orgel die hij deelde met de bouwer en niet met de organist. En met mij. Ik wist bijvoorbeeld dat het teveel pijpen had, met name die hele grote links en rechts van het front. Die torenden tot in een wolken-

hemel van gips, omkranst door een flard van wervelende engeltjes, die van achteren zo plat waren als een plank en door een ordinaire houten lat werden gestut.

Opzij van het orgel zat een deurtje dat toegang verschafte tot een naar hout en eeuwenoud stof geurende ruimte, waar een stramme slagorde heerste van pijpen in allerlei soort en grootte. Nu eens lekte er een leiding, dan weer moest er een pijp worden gevijld of enigszins toegeknepen, opdat de toon weer zuiver in het gelid paste. Ondertussen mocht ik de toets ingedrukt houden, net zolang tot er ergens uit het orgel een kreunend ‘ja’ klonk. Dan ging het een toon hoger.

Soms liet hij een pijp vallen. Dat werd zoeken naar een naald in een hooiberg, vooral tussen de hoge registers met pijpjes zo dun als strootjes. Omdat ik nog klein was vond ik de pijp meestal terug. Dan tracteerde mijn vader mij op de ‘Toccata’, een orgie van klanken, ronkend, brullend en sissend, maar buitengewoon weldadig. Door een zwelgat kon ik net zijn hoofd zien, zwaaiend boven de speeltafel. In de kleine lichtkring van de lamp stak het scherp maar nietig af tegen het donkere gewelf van de kerk. Zijn oogkassen en vertrokken mondhoeken tekenden spookachtig zwart.

Pas toen hij bij het slotakkoord zijn hoofd naar achteren wierp, belichtte de lamp zijn verzaligde lach.

In de oorlog liep de kerk voller dan ooit. Men zat zelfs ruggelings naar het altaar op de trappen naar het koor. Het was er even koud als buiten, maar er hing een

geruststellende schemering. Schouder aan schouder gaf men de prettige huiver van het eensgezind schuilen aan elkaar door. De gebeden waren een dreunend volwerk waar zelfs de ‘Toccata’ niet tegenop kon. Arm orgel! Geen register evenaarde de grimmigheid van die boetpsalmen.

‘... Eripe me de inimicis meis,... Educes de tribulatione animam meam...’

De organist gunde zichzelf met een bangelijk holpijpje een enkele improvisatie tijdens de Communie, maar zelfs dat ging verloren in het geschuifel van honderden voeten. Tenslotte werd het orgel alleen nog maar gebruikt om de voorzangers, een groepje oude mannen, op toon te houden.

Toen er op een zondag een toon bleef hangen, glimlachte mijn vader om die kleine wraakoefening van het orgel. Hij zonk wat dieper in zijn zondagse jas toen de organist zijn roodaangelopen hoofd over de balustrade stak. De toon boorde zich wanhopig in ieders oor, een snerpend alarm, dat de luidkeels door de celebrant ingezette roep om verlossing en afweer van het geweld en bestraffing van het kwaad, genadeloos saboteerde. Tenslotte zette iemand de blaasbalg af, waarop de toon met een zucht verstierf.

Het kerkbestuur vond het zonde van de moeite, toen mijn vader aanbood het orgel weer eens onder handen te nemen. Wanklanken nam je voor lief. Er waren immers ergere.

Een andere keer viel er juist een toon uit, hinderlijk

als een tand uit een gaaf gebit. De organist transponeerde een kwint hoger, in de hoop dat het koor zou volgen. Maar het koor volgde niet. Onverzettelijk en sleets werkte het zich door het Sanctus, vijf tonen te laag. Met zijn hoofd in zijn handen liet mijn vader die schrijnende rampspoed over zich heengaan.

'Dat was twee keer dezelfde toon,' zei hij toen we naar buiten liepen, 'een *fis*.'

De hoge falsetstem waarmee hij de toon nazong doorbrak het bedrukte stilzwijgen van de kerkgangers. De soldaten voor het Stadhuis keken verbaasd in onze richting.

'Stil toch!' zei mijn moeder. Ze keek hem aan alsof hij de ontbrekende pijp onder zijn jas verstopt had.

Buiten de kerk merkte je maar weinig van de oorlog. Sinds de klokken uit de kerktoren waren gehaald leek de tijd stil te staan. Voor bombardementen waren we vaag bang als voor on weer. Het meest onheilspellende was juist dat je niet over de verschrikkingen van de oorlog sprak.

Door een in de kelder gevonden kartonnen koker richtten mijn broertje en ik een krijgslustig gebrul op de duiven in de kastanjeboom in de tuin, totdat Sillen, de kolenboer, zijn beroete kop over de schutting stak om te vragen of we soms gek geworden waren. Hij heulde met de vijand, maar dat sprak vanzelf. Vrienden had hij immers niet? Met een zwaaiende riek dreef hij de kinderen van zijn klanten van zijn erf. Bij lucht-

alarm liet hij zijn zwangere vrouw bij ons in de kelder schuilen, omdat de zijne vol lag met kolen. Ons leverde hij ‘slam’, een soort zwarte drek die je moest laten uitlekken alvorens er moeizaam de kachel mee aan te steken.

‘Hier,’ zei hij een keer tegen mijn moeder, terwijl hij een zakje over de schutting stak, ‘echte kolen.’

‘Pas jij maar beter op je vrouw,’ zei mijn moeder met trillende stem. Vijandigheid bracht haar van haar stuk en heulen kon ze al helemaal niet.

‘En jullie op je radio,’ klonk het vanachter de schutting.

Mijn vader schoot in de lach toen hij dat hoorde. Een radio bezaten wij niet. Sillen moest zijn pianospel ervoor hebben aangezien. Niettemin schrokken wij als er eens een vreemde auto onze stille straat indraaide. Mijn vader ging zich dan ijlings in een kleine ruimte boven de schuifdeuren verstoppen. Niemand is hem daar ooit komen zoeken.

Al enige tijd trok hij zich hele dagen terug in de kelder. Hij glimlachte geheimzinnig als wij hem vroegen wat hij daar uitspookte.

Op een dag vroeg hij de kartonnen koker terug. Hij nam de koker op de keldertrap van mij aan, stuurde mij terug naar boven en sloot de deur van zijn werkhok haastig achter zich. Ik bleef op de trap staan en probeerde iets te horen. Meer dan het zo nu en dan schuren van een voet over de betonnen vloer, of het

wegrollen en knisterend breken van een potlood was het eigenlijk niet. Intussen floot hij, een soort zuigen tussen de tanden, een onderbroken suizen, met nerveuze, sissende uithalen.

Met etenstijd bracht hij een weeïge transpiratiegeur mee naar boven. Zijn ogen glansden verstrooid. Soms legde hij een hand op die van mijn moeder. Zijn duim glom van het grafiet.

Van haar strooptochten langs de boerderijen bracht mijn moeder behalve aardappelen, melk en meel, de wonderlijkste materialen voor hem mee: vilt, staaldraad, latjes, tafelpoten, een messing slotje, lapjes leer, triplex, een plaatje beenderlijm. Voorzichtig nam mijn vader die spullen uit haar boodschappentas en sloeg de voile van de huiskamerlamp omhoog om alles beter te kunnen bekijken.

Het volgende luchtalarm klonk mij als muziek in de oren. Eindelijk zouden mijn broertje en ik mijn vader kunnen zien werken!

Nog steeds kregen wij geen idee van wat het werd. Ik stelde mij er iets heel kleins van voor, door de gekromde, ingespannen houding waarmee hij over de werkbank gebogen stond en de bijna toegeknepen ogen, alsof hij door een microscoop tuurde. Mijn moeder wikkelde de wol die mevrouw Sillen met beide armen ophield. Ze spraken op gedempte, ongeruste toon. Die van mevrouw Sillen deed me denken aan de taal van de soldaten, dezelfde scherpe tongval, dezelfde zangerigheid. Heulde zij nu met mijn moeder? Het

erge van de oorlog was zijn onbegrijpelijkheid. Mijn moeder zong allang niet meer, terwijl het mij goed leek juist nu veel te zingen en mijn vader hield sinds de opmerking van Sillen zijn Weense Moppen achterwege, hoewel ze in de taal van de vijand, de vrienden van de kolenboer, waren geschreven.

Mijn moeder had het in de kelder zo goed en zo kwaad als het kon gezellig gemaakt. Een vrolijk gebloemd gordijn scheidde de ouderlijke slaapplaats van de onze. Rond het tapkraantje van de waterleiding had ze met fruitkistjes een handig keukentje ingericht. Een petroleumbrander bracht theewater aan de kook.

Ik luisterde naar het malse wroeten van het drilboortje, waarvan mijn vader het sierlijk gedraaide knopje tegen de kin geklemd hield, naar het bedachtzame vijlen en schuren. Hij maakte daarbij korte beweginkjes, om maar niets van het tussen de met leer beklede bekken van de bankschroef geklemde onderdeeltje te hoeven beschadigen. Zo nu en dan werd het werk onderbroken door een bijtijds ingehouden vloek of een verre granaatinslag, waarbij de volwassenen elkaar huiverend aankeken.

Op een van de avonden dat mevrouw Sillen er niet was, bemerkte hij dat ik hem gadesloeg.

‘Ze komt niet meer,’ zei hij. ‘Ze kan elk moment een kindje krijgen.’

Als Sillen er maar met zijn poten vanaf blijft, dacht ik en ik vroeg mij af hoe het er in dat huis, waar ik nooit anders dan op veilige afstand naar geloerd had,

aan toeging. Ontving hij er soldaten? Ik kon mij bij het woord ‘heulen’ eigenlijk niets verkeerds voorstellen. Misschien was het wel iets dat je in alle gemoedsrust kon doen, bijvoorbeeld omdat er bij gebrek aan vrienden (zoals bij Sillen) niets anders opzat, of per ongeluk, als je eens vriendelijk deed tegen de soldaten, zoals mijn vader. Door de minachtende nadruk op de ‘eu’ maakten de mensen er een koud woord van, ‘héulen’, de rillingen liepen ervan over je rug! Iemand die het deed, omgaf zich met de kilte van het graf en was dus ten dode opgeschreven. Had mijn vader eigenlijk wel vrienden? En ikzelf? Wij kregen zelden bezoek, wat mij nooit eerder was opgevallen omdat ik het liefst alleen was, of met mijn broertje, dat alles geloofde wat ik zei en alles deed wat ik hem opdroeg. Dus dat kon je eigenlijk geen vriendschap noemen.

Ik zag hoe mijn vader met zijn ene hand het stof dat hij gemaakt had van de werkbank in de andere schoof en dat temperde mijn plotseling oplaaiende paniek.

‘Ik zal je eens wat laten zien,’ zei hij.

Hij verdween achter het gordijn waarachter mijn moeder lag te slapen en even later kwam hij op zijn tenen terug met de kartonnen koker. Op het enorme vel papier dat hij ontrolde zag ik de aanzichten van een klavierinstrument, getekend in de messcherpe lijnen van een vlijtig aangepunt potlood. Pijlen, omcirkelde berekeningen en uitroeptekens getuigden van het denkwerk, waarvan ik kortgeleden op de keldertrap het *gerucht* had gehoord.

Achter het gordijn bleef het stil. Ook mijn broertje dat tegen mijn rug gekropen was, sliep. Vanonder de werkbank schoof mijn vader een platte kist tevoorschijn. Daar stond, zonder poten nog, wat ik op de tekeningen gezien had: een wat breed uitgevallen tafella, gevuld met een golvend patroon van uitdijende en weer naar elkaar toe krommende toetsen, waarvan er nog enkele ontbraken. Het klaviertje was speelgoedachtig klein. Rechts daarvan waren in een rond gat vier letters in gestileerde omstrengeling uitgespaard, de monogrammen van mijn ouders.

Uit een rond tabaksblik nam hij een snaar en spande die schuin over de toetsen. Met korte rukken steeg uit het niets een toon in toenemende pregnantie naar een bepaalde hoogte. Door de druk op de toets iets te verhogen werd de snaar een beetje opwaarts geduwd, waardoor de klank lichtelijk deinde, sterk genoeg echter om een weemakend schommelgevoel te verwekken. Het deed me denken aan een licht ontstemde pianotoon, maar dan zonder die troebele zindering in het oor. De toon had juist een krachtige buigzaamheid, alsof er een sterke wind tegenaan blies, de kracht die weleens in je benen schoot bij het lopen over de stoeprand, na school, op je tenen balancerend tussen oververmoeidheid en op winding.

Terwijl hij het instrument weer inpakte, staarde ik naar het tabaksblik. Een schelp, waarin je de zee kon horen ruisen.

Op een paar gesneuvelde ruiten na hadden wij de oorlog schadeloos doorstaan. Dat mocht een wonder heten, omdat hij tijdens onze evacuatie nog in alle hevigheid had gewoed. Om de thuiskomst te vieren werd de gehavende binnenstad versierd met vlaggetjes, guirlandes en erebogen, waar men juichend onderdoorliep. Met achterstallige moed had men Sillen tussen zijn kolen vandaan geplukt en halfdoodgeslagen aan de soldaten die ons hadden bevrijd uitgeleverd.

'Heb je dat gezien?' vroeg mijn vader.

'Nee,' loog ik alsof zijn verontwaardiging mij gold.

We keken naar het huis achter de schutting, de schuren en de kerseboom, waarvan nooit iemand had mogen plukken. Hoe nutteloos stond dat alles er nu bij. Hoe fout Sillen ook geweest was, zijn bezittingen waren dat niet. De manier waarop hun eigenaar hun was afgenomen gaf ze iets van nabestaanden die zich flink houden. Ginds, op mijn naar hooi en creoline geurende kamertje, dat uitkeek over een kale, besneeuwde vlakte, die de oorlog negeerde met een troosteloze, boerse warsheid, had ik nog weleens aan hem gedacht, die stijfkoppige, onachterhaalbaar wanhopige achterblijver, van wie men niet zonder ontzag rondfluisterde dat hij laf was. Nu de geluiden achter de schutting waren verstomd wist ik precies hoe ze hadden geklonken: het gesjirp van de jacobsladder, het tumult van vallende kolen, het geknars van karrewielen in het zwarte gruis, zijn gevloek tegen het paard, elke ochtend, als jij niets anders te doen had dan op-

staan en je aankleden voor school. Waarom hielden die herinneringen zo'n warme, plechtige lijkrede, terwijl het misschien beter was te zwijgen? Hoe dan ook, het stemde mij dankbaar dat Sillen zijn beroete kop nu niet over de schutting stak en zijn rotte tanden hatelijk blootlachte.

'Er wordt gebeld,' zei mijn moeder.

Bij het openen van de voordeur schoot de donkere, magere gestalte van mevrouw Sillen langs mij heen tot aan de keukendeur, waar ze als een aangeschoten vogel tegenaanviel. Dat ze een baby bij zich had merkte ik pas toen mijn moeder een bundeltje dekens van haar overnam, in een pijlsnelle beweging, als om het op te vangen.

'En noe bòn ich gans allein,' jammerde mevrouw Sillen. 'Waat möt ich noe mit det jong!'

Mijn moeder draaide zich naar het raam om de baby beter te kunnen bekijken. Er klonken slikgeluidjes en een zacht gepruttel. Een handje klauwde naar haar haar en hoe ze ook suste en wiegde, het liet niet meer los. Voorzichtig probeerde ze de vingertjes los te maken, maar haar aanraking veroorzaakte bij de baby een onbedaarlijk gekrijs.

Mevrouw Sillen viel op een stoel neer en riep: 'ochèrm, ocherm, waat mòt ich noe!'

Mijn vader was midden in de keuken blijven staan, zijn lege handen zijwaarts. Ik vond hem heel groot, maar ook machteloos als een monument. Toen zich, goed hoorbaar door het kapotte raam, ook nog het

hilarische getetter van marsmuziek bij het gekrijs en gejammer voegde, sloeg hij zijn handen tegen zijn oren. Zo liep hij naar de kelder en liet zich de hele dag niet meer zien.

Op weg naar de muziek liepen mijn broertje en ik langs diepe bressen aan weerskanten van de straat, die groteske dwarsdoorsneden van huizen lieten zien, trappen die nergens naartoe leidden, flarden behang, wapperend tussen honderden vaantjes, vlaggen en wimpels. Een bed stak steigerend omhoog, de matras amechtig gekruld in een woestenij van lakens, dekens en kapok.

Voor het zwaar beschadigde stadhuis op de Markt stond een podium met een militaire kapel. Die speelde vrolijk schetterende Amerikaanse nummers, met snoevende, syncopische uithalen naar de meisjes die naar de hagelwitte pantalons grepen. Een van de blazers werd van het podium getrokken en als een levend reliek door talloze vrouwehanden betast. Hij bleef echter doorspelen, een huzarenstukje waar hij een gul applaus mee oogstte.

Plotseling klonk, alsof het stralende weer betrok, het koper beteugeld, bitter en warm, de temperatuur van tranen. Mijn broertje en ik gingen in de houding staan, net als iedereen. Nu het weer mocht was het of er op de maat van het volkslied een trage stoet over het plein schreed, het staatshoofd en haar gevolg, nog wat bleek om de neus van de lange reis overzee. Er begon

iemand mee te zingen, een mannelijke kopstem, dapper en onzuiver, al gauw gevolgd door een paar bemoedigende bassen. En weldra daverde het hele plein, zestien coupletten lang. Er stak een zilte bries op, vlaggen wapperden, masten kraakten, zeilen bolden, molens draaiden; men was weer een zeevarend volk, klompendrager, dijkenbouwer, maar bovenal, gesterkt door de komst van drie schattige prinsesjes, de vijand eindelijk de baas.

Ik keek naar de plek waar ooit de toren van de Grote Kerk zich tegen de lucht had afgetekend. Dodelijk getroffen lag hij nu in volle lengte in het middenschip, de ranke spits tot in de absis, waar hij met een perfecte houweelslag het broze spinsel van de spitsbogen had doorkliefd. Een zij-ingang braakte puin. Er staken enkele orgelpijpen uit, dreigend in onze richting.

De kleine Vera Sillen leerde bij ons lopen, tussen de uitgestoken handen van de beide moeders, die er hun aantrekkingskracht op beproefden. Ze wonnen allebei. Vera stortte zich kraaiend in elk handenpaar, van wie het ook was. Ze was een allemansvriendinnetje, ‘zo gek wie ei pèrdje,’ verzuchtte mevrouw Sillen. Na haar badje legde mijn moeder een kuif van voor tot achter in haar vlasblonde haartjes, waar mevrouw Sillen vreselijk om moest lachen. Ze vond dat wij er een echt Hollands Kaaskopje van maakten.

De Weense Moppen van mijn vader brachten Vera in verrukking. Ze wurmde zich tussen zijn benen en

sloeg, omdat ze nog niet hoger reikte, met beide handjes tegen de voorkant van het klavier.

'Das gibt nur einmal, das kommt nicht wieder,' zong haar moeder mee. Haar ogen schitterden. Ze trok het oorlogse hoofddoekje af en woelde door haar donkere haar tot het meisjesachtig tot over haar schouders golfde.

Van haar man hoorden wij niets. De jacobsladder, die als een half omgevallen gedenknaald boven de schutting uitstak, deed mij het ergste vermoeden. Ik had gezien hoe mevrouw Sillen het paard voor de laatste maal van stal haalde. Beider schrikachtigheid wees erop hoe slecht zij elkaar kenden. De boer die het kocht kon maar nauwelijks voorkomen dat het op hol sloeg en het was door zijn angst voor zijn vreemde bazin dat het paard tenslotte schichtig achteruit deinzend de loopplank van de veewagen opstommelde.

En het klavichord? Dat wachtte in de kelder. Sinds de bevrijding leefden wij uitsluitend bovengronds, in een zomerse, roezige oppervlakkigheid, waarin Vera, die nu bijna dagelijks door haar moeder bij ons werd afgeleverd, de toon aangaf. Haar gekraai paste uitstekend in het naoorlogse tijdsbeeld. Dat was volstrekt vrolijk en vol toekomstgerichte bedrijvigheid. Blijmoedig poetste mijn moeder dagelijks het halve meter hoge spoor van Vera's vette handjes van deuren, kasten en muren, aldus haar bezittingen koesterend die waren gespaard gebleven.

Het puinruimen bezorgde de toeschouwer onver-

moede doorkijkjes. Even bestonden sommige straten niet meer, de stad leek één grote speeltuin, bezaaid met puinhopen en kwajongensachtig omgetrokken gevels. Mijn broertje en ik haalden bij de Grote Kerk mergelblokken weg, die zich thuis, met behulp van aardappelmesje en schroevedraaier gemakkelijk tot ‘karakterkoppen’ lieten bewerken. Ik krabde diepe oogkassen uit en ontdekte de peinzende expressie van louter zwart en de misprijzende ernst van neerwaarts plooiende mondhoeken. Maar nadat Vera zich verslikt had in een vergruizelend brokje mergel, werd ons het beeldhouwen verboden.

De natuur, zo bleek op zondagse wandelingen, had zich aan de oorlog niets gelegen laten liggen. Waar het kleinste schuurtje nog een dakpan miste of een ruitje, welfde het eerste naoorlogse groen zich majesteitelijk over die luttele sporen van vernietiging, of de veroorzakers ervan, kanongeschut, een granaathuls, een gekantelde jeep, al gauw overwoekerd door kamperfoelie en akkerwinde. In de uitzinnige stilte van het platteland sjirpten de wieltjes van Vera's wagentje en klonk, eerst bij stukjes en beetjes, maar weldra in een ononderbroken stroom het verhaal van mijn vader, het verhaal van de oorlog, niet zoals hij die met ons had meegemaakt, maar zoals hij die beschreven had in vijf, door een weckring bijeengehouden, zakagendaatjes. In dat verhaal, dat reikte van Amerika tot Japan, van Indië tot Stalingrad, was het geval Sillen maar een, zij het veelbetekende kruimel, want boven elke gebeurte-

nis hield mijn vader even een loep waaronder zich in het ontredderde mierengewroet een sterk vergrote voelspriet losmaakte, blindelings om zich heen tastend, zoals ook Sillen gedaan had, ‘en natuurlijk had hij zich vergist.’

Aan weerskanten waren houtwallen. Hier en daar, via een opening in het groen, legde de zon een lichte plek op het pad. Mijn vader haalde zijn boxje tevoorschijn, rende een stukje voor ons uit en liet ons een ogenblik verstarren in een geanimeerde wandelpose. Mijn broertje in een katoenen pofbroekje, met een tak naar een insect prikkend in de berm, mijn moeder in haar overvloedig gebloemde jurk achter de laagbuikige kinderwagen en tenslotte, net niet geraakt door de witte verflik die de zon over ons gezin streek, ikzelf, voor het eerst, tegen de zin van mijn ouders, in een lange broek. Die schrijnde aan de binnenkant van mijn dijen, maar dat paste in het verstervingsgezinde beeld dat ik van de volwassenheid had.

‘En nu zeggen ze dat Sillen eigenlijk in het verzet zat,’ vervolgde mijn vader, terwijl hij het boxje weer opborg. ‘Tenminste, mevrouw Sillen vertelt dat.’

‘En is dat dan niet zo?’ vroeg ik.

Hij haalde zijn schouders op. ‘Er zijn er genoeg die het willen geloven. Sillen, een held, maar dan wel een hele dappere, omdat hij de schijn van het tegendeel ervoor overhad.’

‘Waarom maak je je klavichord niet af?’ vroeg mijn moeder op zekere dag.

Mijn vader knikte lusteloos. Ik meende zijn tegenzin te begrijpen. Het van afval gemaakte instrument was in deze euforische tijd verdampt tot een fantasmagorie, herinnerend aan winterse strooptochten, timide gedeisdheid, *Pfuscherei*, maar als het in de kelder bleef zou het op den duur gaan schimmelen. In de onaffe staat werd het al te nadrukkelijk een monument van de bedrieglijke droom.

Tenslotte stemde hij ermee in. Samen met mijn moeder droeg hij de werkbank naar het achterkamertje boven de keuken, de gereedschappen en de koker met tekeningen en tenslotte het nog ruwe karkas, met nog steeds die ene snaar, die sonoor gonsde bij het onvermijdelijke stoten in het smalle trapgat.

Hij werkte met wanhopige ijver. Een klavichord was eigenlijk niet meer dan een gebrekkige voorloper van het clavecimbel, een soort cither met toetsen. Hij zag erg op tegen het resultaat en nu er weer mooi, blond hout verkrijgbaar was, twijfelde hij telkens als hij een oud latje aanbrak. Zelfs de kleur, zei hij, wijzend op het dorre grijsbruin, was van de oorlog.

Om hem wat op te monteren leerde ik mezelf fluiten zoals hij, met van die zuigende uithalen. De melodie nam daarbij een binnenweg naar het oor, half ruis, half gedachte. Je kon zo warempel meerstemmig fluiten! Hoe heftiger ik tussen mijn tanden blies en zoog, hoe meer registers zich suizend openden in mijn hoofd. Met de mond dicht ging het nog beter. Tegen mijn gehemelte trilde een ijle *vox humana*, gesterkt door de

bedaarde, maar krachtige tred van het voetpedaal, die ik door middel van briesende stoten door de neus perfect nabootste.

‘Je moest jezelf eens horen,’ lachte mijn vader.

Hij bracht de laatste laklaag aan. Binnenkort zou het klavichord verhuizen naar de voorkamer.

Pas toen ik de kamerdeur had geopend, hoorde ik mijn vader spelen. Mijn moeder stond naast hem. Ze legde haar vinger tegen de lippen en kneep haar ogen veelbetekenend dicht.

Wat klonk het zacht! Het klonk zo zacht, dat de klank maar nauwelijks boven het gedempt roffelende mechaniek uitkwam. Zelfs het plaatsen van de vingers op de toetsen was hoorbaar. Zo nu en dan ketste een nagel. De metalen scherpte van de snaren klonk verholen onder een patina van matte droefheid, bij de bassen broeierig, aan de diskant koel en ritselend als motregen op een zinken dak. Hij improviseerde met geirriteerde haperingen. Arpeggio's klonken hakkelend en met teveel haast om de tonen te laten zingen als toen, bij het trillen van de eerste snaar, in de kelder.

Toen hij klaar was werd er geklapt. Een mannestem riep ‘bravo!’ en ‘bis, bis!’ Verder de kamer binnenlopend zag ik mijn broertje met Vera op schoot, daarnaast in een strak mantelpak en onder een scheefgerande hoed een glunderende mevrouw Sillen, geflankeerd door haar man.

Meneer Sillen lachte. Maar, zoals je een blos kunt

krijgen door hardhandig wrijven, was deze lach tevoorschijn gewassen, een niets verhullende, nietszeggende, ingepeperde lach. Hij was kaal nu hij geen pet droeg, koortsachtig woelde ik door mijn herinneringen op zoek naar de oude Sillen. Maar hij leek voorgoed verdwenen in het geschreeuw, het gerinkel van haastige voetstappen in een kolenberg, opwaaiend stof. Met uitgestoken hand stapte hij op mij toe, heldhaftig rechtop, in zijn lachende mond blikkerde een rij gloednieuwe tanden.

Een partij droog hout

Even buiten de stad ging de weg naar Bartels, bergafwaarts, over in een karrespoor. Vandaar keek je over een rivierlandschap met weilanden, knotwilgen, een ondoordringbaar braambos en een beek die ergens tussen de lisdodden ontsprong.

Bij Bartels wachtte ons een mooie partij beuken. Al wekenlang was het volop zomer, het hout was droger dan ooit. Mijn vader veerde monter door zijn knieën bij het afdalen. Voor de zoveelste maal verklaarde hij zijn liefde aan het hout, zijn milde warmte, zijn verholen klank.

Ik kwinkeleerde op mijn fluitje dat plat en rond als een stuiver op mijn tong lag. Het membraampje kietelde mijn gehemelte en ik genoot van de virtuoze capriolen van mijn tong die mij, stotteraar, bij het spreken danig in de weg zat, terwijl mijn lippen nu gelukkig niets hoefden te doen. Hoe vaak had ik er niet van gedroomd met een onbelemmerd, hemels gegorgel te kunnen volstaan, een taal zonder die onuitsprekelijke labialen. Blaffen kon ik als een hond, brommen als een beer, snateren als een eend en, sinds kort, ook fluiten als een vogel.

Ik lette scherp op het gedrag van de vogeltjes die in de haag voor kleine ontploffinkjes zorgden. Blijkbaar hadden die het te druk met hun geruzie om op mijn gefluit te letten. In de hoge bomen rond de Stadsweide

woonden tussen flarden van gestrande vliegers de grotere vogels, kraaien, eksters, duiven en hoog boven ons cirkelde een buizerd. Die stootte zo nu en dan kreten uit, overslaand van een onbegrijpelijke paniek.

‘Franciscus *sprak* met de vogels,’ zei mijn vader.

‘Maar Franciscus stotterde niet,’ sliste ik, zonder te stotteren. Ik begreep hoe belachelijk kunstmatig de vogels mijn gefluit moesten vinden.

‘Zie je wel dat dat fluitje helpt,’ lachte mijn vader.

Hij spreidde zijn armen en zei dat daar het hele landschap in paste, tot en met de rivier achter het domein van Bartels en hij legde uit dat dat het perspectief was zoals schilders dat op hun schilderijen brengen. Ik mat de schoorstenen van de Electriciteitscentrale ginds tussen duim en wijsvinger, de rij bomen die de loop van de rivier markeerden en de spoorbrug waarover een haardunne trein kroop. In de manke vergelijking van een trein met een haar lag het geheim van de onmetelijke ruimte.

Op het bruggetje halverwege Bartels wees hij naar onze schaduwen op het water die een fuik vormden vol krioelende visjes. Verderop vertakte de beek zich in een woud van braamstruiken. Hier en daar dook haar glinsterend oog tussen het gebladerte op. Daarachter strekten zich de lisdodden uit tot aan achtertuintjes die steil opliepen naar de huizen. De lange gevelrij weerkaatste de geluiden van kinderen die in wasteilen met water kliederden. Het gegil van een zonnebaadster die met een plens water werd verrast.

Dit landschap zou spoedig begraven worden onder een dikke laag zand, vertelde mijn vader. Er zouden fabrieken op verrijzen en een haven voor heuse kustvaarders worden aangelegd. Bartels zou natuurlijk moeten verdwijnen. Maar het kon mij niet schelen. Het was of wij samen in een schuitje boven het landschap zweefden; zo klein en handzaam was alles, dat alleen al zijn bezorgdheid de ophanden zijnde ontwikkelingen ongedaan kon maken.

Nu ging het weer bergopwaarts. Ik zag onze schaduwen over het braambos meeglijden en bootste de hoge roep na van een buizerd.

'Wat een bijzondere vogel,' hoorden wij plotseling iemand roepen.

Daar trad uit de braamstruiken Monseigneur Lennaerts tevoorschijn. Hij trok zich aan het gras van de berm omhoog. Mijn vader viel op een knie om zijn ring te kussen.

'Laat maar, ik heb vuile vingers,' zei de bisschop, 'maar wat u daar naast u hebt lopen is wel een heel bijzonder exemplaar. U gaat hem toch niet in een kooitje stoppen?'

'Hij loopt nog aan mijn hand,' zei mijn vader.

'Maar voor hoelang, hoelang?'

De bisschop legde zijn hand op mijn hoofd en liet hem daar een tijdje op rusten.

'En waar gaat de wandeling naar toe? Voor bramen zijn de heren te laat, vrees ik.' Hij wreef zich over de buik en trok een smakkend mondje.

‘We gaan naar Bartels, Monseigneur.’

‘Naar welke Bartels, Wiel of Mathieu?’

‘Naar Wiel, Monseigneur. Hij heeft een mooie partij hout.’

‘Ach zo! Aan het knutselen? Handwerk veredelt de ziel. Déze handen worden slechts moe van het zegenen en bramen plukken. U hebt de handen van Jozef. Die vrolijkten het heilig huisgezin op met zaag, schaaf en hamer. Wat gaat het worden?’

‘Een clavecimbel, Monseigneur.’

‘Een clavecimbel? U had toch...’

‘Dat was een klavichord. Dit wordt wat groter.’

‘Kijk eens aan. Jij zult wel trots zijn op zo'n vader. Jij hebt trouwens een Griekse neus, wist je dat? Maar kom, ik lust nog wel een paar bramen.’

Hij kroop weer tussen de struiken. De doornige takken trokken aan zijn soutane.

‘Niet allemaal tegelijk,’ hoorden we hem roepen. ‘Wie vraagt wordt overgeslagen.’

Ik vroeg mijn vader wat een Griekse neus was.

‘Dat is een marmeren neus. De Grieken bedachten die voor hun beelden omdat ze weleens een mooie neus wilden zien.’

Ik wilde weten of bisschoppen konden liegen.

‘Kunnen wel, maar ze hoeven niet. Hun is de waarheid als het ware in de schoot geworpen.’

Hij keek vermoeid alsof hij last van de warmte had gekregen. Ik stroopte mijn mouwen op en pufte een paar keer nadrukkelijk. Ik keek naar hem op om te zien of hij nu ook vond dat het warmer was geworden.

Wiels cirkelzaag begroette ons met een jubelend snerpen. De ijzeren toegangspoort leek eeuwen geleden voorgoed opengezet en was één geworden met de metershoge haag die het domein van Bartels beschutte. Bont gekleurde parasols vlamden op tussen het groen. Daar dreef Mathieu zijn café en beugelbaan. De familie hield kippen, varkens en een paar koeien in allerlei behuizingen, door Wiel in de gauwigheid in elkaar getimmerd, uitgebreid of half afgebroken. Wiel timmerde zoals een ander zaaide en wiedde. Onder zijn handen *groeiden* zijn bouwsels, zoals ze er ook onder afstierven en wegrotten. Wat Wiel maakt wordt onmiddellijk oud en eerbiedwaardig, vond mijn vader.

Wij groetten Linda Bartels die in een slaapkamerraam over te luchten gehangen beddegoed hing en de gouden spikkels zonlicht over haar gezicht liet spelen. Het was de eerste keer dat ik haar zag sinds ze van school was en ik vond haar veranderd. Ze had haar haar boven de oren met kammen opgestoken en een krul in haar pony gelegd. Ze wierp een mevrouwachtige blik op mijn Griekse neus, die ik daardoor met gemengde gevoelens voelde vermarmeren. Ik miste elke voorstelling van een Grieks beeld. Het moest een trots beeld zijn, hoopte ik, kloeker dan de heiligen van de kerk, die in hun schemerige nissen tegen de slaap vochten. Ik keek om mij heen om haar met mijn neus te imponeren. Maar zij keerde zich met haar armen vol dekens van ons af. Haar kamertje liet niet meer zien dan een fletse strook bloemetjesbehang en de donker-

bruine zijkant van een linnenkast die een sprookjesachtige verzameling meisjeskleren verborg.

We liepen naar de beugelbaan, waar haar broers en neven met houten knuppels een zware ijzeren bal door een halfingegraven ring - de beugel - probeerden te slaan. Dat gaf een obsceen ketsend geluid alsof iemand met vlakke hand een paardebil teisterde. Mijn klasgenoten Adje en Toon stonden wijdbeens, ietsje voorovergebogen, de logge gang van de kogels te volgen, terwijl ze met hun knuppels nerveus in het mulle zand tikten. Zij beantwoordden mijn groet met een ongeduldig knikje.

'Lukt het?' vroeg ik precieus.

'Je moet ze niet afleiden,' zei mijn vader.

Het feit dat ik zonder mankeren een zin, beginnend met de letter 1 had kunnen formuleren, leek me een sportieve prestatie, qua behendigheid vergelijkbaar met de hunne. Ik juichte toen Adje met zijn kogel die van een veel oudere tegenstander vlak voor de beugel wegkaatste. Er werd gevloekt met een ondertoon van ontzag.

Ik vroeg mijn vader of we op het terras iets gingen drinken. Je kon daar over de haag kijken en in de verte de stad zien liggen, een kam van torenspitsen waarvan de hoogste, die van de Grote Kerk, in de steigers stond. Bovendien kon ik er het beugelspel blijven volgen en me met Adje en Toon verbonden blijven voelen door zo nu en dan iets solidairs tegen ze te roepen, ook al kon ik ze beter niet storen. Maar juist die onbetekenende

uitroepen gingen mij buitengewoon goed af. Het waren staaltjes van een welsprekendheid die op hun plaats waren tussen de geluiden die deze middag maakten tot wat ze was: het geruis van het bladergewelf boven de beugelbaan, het loeien van het vee in de verte, het gerinkel van glazen, het monkelend dialect.

Mathieu Bartels was naast ons tafeltje komen staan. Hij sprak over het mooie weer, het bedrijf en de industrieplannen van de gemeente. Hij wees met zijn stoppelige kin richting stad en zei dat ze daar niet moesten denken dat een Bartels zich zomaar liet wegkopen.

'Natuurlijk niet,' onderstreepte mijn vader. 'Het is immers onbetaalbaar wat u hier hebt.'

'Det ligktj t'r mer nét aan,' grinnikte Mathieu. Hij zoog aan zijn sigaar en blies een rookwolk in de richting van de stad, waar ambtenaren blijkbaar op de verkeerde veronderstellingen hun plannen uitbroedden.

'Maar u gaat mij toch niet vertellen dat u te vermurwen bent?' Het overslaande, keurige Nederlands van mijn vader klapwiekte als een vreemde vogel van het terras omhoog. Hij lette niet op de geamuseerde bliken om hem heen.

'Snap je dat nou, hoe ze alles verkwanselen?' riep hij tegen mij.

Maar ik schrok van iets anders. Linda verscheen met een jonger zusje, beiden een badmintonracket in de hand. Er was een kam losgeraakt waardoor haar zwarte haar aan een kant over haar schouder viel. Met haar

rug naar de spelers ging ze op de houten schutting zitten, wierp haar hoofd opzij en begon, het racket tussen haar knieën en de kam tussen haar lippen geklemd, haar kapsel met vlugge, boetserende vingertjes in model te duwen.

Ik schrok van haar borsten, die op het eerste gezicht de indruk wekten van een zware, maar geduldig gedragen beheptheid. Ze waren te plotseling gegroeid en in elk geval te groot voor het onnozele jurkje dat ze omspande. Er was iets met dit meisje gebeurd waar zij niets aan kon doen. Met dezelfde listigheid waarmee ze mij jarenlang had gepest en mijn gestotter op de proef gesteld had, leek ze dat te willen verhullen, alsof het iets stiekems was waar mijn oog op viel. Maar het baatte niet. Ook niet toen ze de steel van het racket in de hals van haar jurk stak en mij door het slagnet aanstaarde als een getraliede prinses die uitriep ‘wie bevrijdt mij?’ Moest ik dan alsnog mijn vingers aan haar branden?

Voor het eerst verlangde ik ernaar met haar alleen te zijn. Ze was immers kwetsbaarder nu en uit de manier waarop ze haar zusje naast zich op de schutting trok en haar over een zeer knietje wreef, sprak bekommernis.

Ik stak mijn fluitje in de mond, sloeg een paar maal als een merel en tracteerde haar op mijn mooiste trillers. De beugelspelers keken op van hun spel, Mathieu Bartels ging erbij zitten en bood mijn vader een sigaar aan; iedereen luisterde en ik geloofde zelfs dat de vogels een tak opzochten in de appelboom naast het ter-

ras, om met een scheef kopje van mijn gefluit te genieten. Alleen Wiels cirkelzaag begeleidde mij vanachter het café, of was het andersom?

Even leek het of ik Linda betoverde. Ze boog een beetje voorover en leunde met haar kin in haar handen. Ze kreeg het dromerige van iemand voor wie het nabije niet meer bestaat. Ik waande me met haar in dezelfde wazige verte, waar listen niet meer nodig waren en spreken niet meer hoefde. Maar uit onverschilligheid, of als een laatste kinderachtige streek, verscheen daar tussen haar handen door iets wat even op een tong leek. Het vormde zich tot een bal, zwelde tot een vleeskleurig monster dat de plaats innam van haar gezicht.

Van het zachte klapje waarmee de kauwgom explodeerde keek niemand op. Het was iets tussen haar en mij, besloot ik, of nog niet eens. Het gebeurde gewoon, zoals er een rijpe appel op een van de tafeltjes kon neerploffen. Het had hoegenaamd geen betekenis. En mijn fluitje was niet meer waard dan het kwartje dat Linda's zusje, dat erom was komen zeuren, ervoor gegeven had.

‘Zo'n ding doe je toch niet zomaar weg,’ protesteerde mijn vader.

Ik haalde mijn schouders op. Ik vond mijzelf oud genoeg om zonder te kunnen. Ginds namen Linda, haar zusje, Adje en Toon het fluitje beurtelings in de mond en probeerden er geluid uit te krijgen. Even hoopte ik dat stotteren besmettelijk was.

Waar was Wiel? Hij kon nog niet lang weg zijn. Het

zaagstof was nog aan het neerdalen, een wolk van kruitdamp als na een veldslag. Versgezaagde latten lagen kriskras over de machine. Voorzichtig betraden wij de kleine werkplaats, stapten over stapels hout, verfpotten, emmers met kwasten, gereedschap, papiertjes met schetsen en bestekken, motoronderdelen, een haam. Mijn vader, stipt en ordelijk, die zelfs zijn potloden op hardheid gesorteerd hield in een geperforeerd blok, snoof verrukt. De enige vaste plek van al deze voorwerpen lag in Wiels handen. Dat die alles feilloos wisten te vinden vervulde hem met ontzag. Wiel hoefde nooit te zoeken. Hij rommelde wat in zijn spullen alsof hij ze tot de orde riep. De angst iets te verliezen was hem vreemd.

Uit een bakelieten radiootje klonk het voetbalverslag van die zondagmiddag met de stem van iemand die door een blikje praat. Wij wachtten en telden de doelpunten tot de komst van Wiel. Tegen de deur waardoor hij verdwenen moest zijn hing een emaille plaat waarop een lachend meisje een blik prachtbeits op haar vingertoppen droeg. Het had hetzelfde kapsel als Linda, dezelfde pofmouwtjes en dezelfde dubbele rij knoopjes op de borst. Ik zag haar voor me, hoe zij, bang haar nieuwe kousen open te halen, over de rommel klauterde om in haar vaders oor te schreeuwen dat hij moest komen eten; hoe zij telkens even voor die plaat staan bleef om dat schuinse kopje te imiteren, dat de kokette opgeruimdheid vertegenwoordigde van de ‘sjieke vrouwluuj’ uit de familiebladen.

Nu week het reclamemeisje naar achteren en Wiel kwam binnen, niet in het minst verrast. Hij wreef zijn handen aan zijn overall af, tikte aan zijn pet, beklom een ladder naar een vlierinkje en schoof daar een paar planken uit.

‘Keurig Wiel, precies wat ik nodig heb,’ zei mijn vader.

‘Kurkdreug en rég,’ zei Wiel, alsof daaraan getwijfeld kon worden.

Mijn vader vroeg Wiel of de zaak hier echt te koop was.

‘Wém zét det?’

‘Mathieu suggereerde zoiets. Als de gemeente met een goed bod komt...’

Wiel knikte getergd, wetend waar het over ging, wetend wat er achter zijn rug werd bekokstoofd.

‘Die môtte mer ins kômme,’ mompelde hij. Zijn ogen blikkerden als een mes dat een klein stukje uit de schede getrokken wordt.

Het hout was aan de lange kant. De prijs die Wiel ervoor vroeg was zó laag dat mijn vader volschoot van een sprakeloze dankbaarheid. Het kwam niet in hem op te vragen het tot een draagbaarder formaat te zagen of het tenminste met een touwtje te bundelen. Hij moest het geld op een hoekje van de overladen werkbank leggen, een papieren rijksdaalder met een rijtje muntjes. Wiel keek er met afgrijzen naar.

We gebruikten de langste plank als draagbaar voor de kortere latten en zo droegen we onze buit huis-

waarts, behoedzaam als ziekenbroeders. Mijn vader liep voorop. Soms liet hij de plank met één hand los om de muggen weg te slaan die in een wolk om zijn hoofd dansten.

De zon was gezakt tot tussen de bomen langs de rivier. Onze schaduwen strekten zich uit tot aan het rietveld. In de achtertuinen zag ik mensen met de hand boven de ogen in onze richting staan kijken. Kinderen hadden een bal naar beneden laten rollen en probeerden die met een stok uit het water te halen.

Het viel niet mee om de latten op hun plaats te houden. Ik probeerde met mijn vader in de pas te lopen om enige regelmaat te krijgen in het gewiebel van onze last. Maar in plaats daarvan ging ik sneller lopen en botste ik tegen hem op.

‘Gaat het te langzaam?’ riep hij, half struikelend.

‘Ik ben verliefd op Linda.’

‘Wàt?’

‘Ik ben verliefd op Linda Bartels.’

We liepen enige tijd zwijgend verder. De hitte kreeg op dit late middaguur iets ongepasts, een opdringerige plakkerigheid. Ik zag plotseling op tegen de terugtocht en wou ergens gaan zitten.

‘Waarom zeg je dat?’

‘Ik weet niet zeker of het dat is.’

‘Waarom weet je dat niet zeker? Zo moeilijk is dat niet.’

‘Ik vind haar helemaal niet aardig. Daarom.’

‘Ben je daarom verliefd op haar?’

‘Nee natuurlijk niet. Ik snap alleen niet hoe je verliefd kunt worden op iemand die je niet aardig vindt.’

‘Ik ook niet.’

‘Ze heeft me uitgelachen.’

‘Ik heb het gezien.’

We legden de planken schrijlings over de relingen van het bruggetje. Ik wilde er middenop gaan zitten.

‘Pas op, ze buigen door!’

‘Ze breken toch niet?’

‘Nee, maar ik wil ze volmaakt recht houden. Je moest eens we ten wat dat waard is. Wiel heeft de boom zelf gekapt en gewaterd, de planken gezaagd en gedroogd, zonder dat ze scheef getrokken zijn. Dat neemt jaren in beslag. Hout reageert op alles. Die troep in de werkplaats van Wiel is maar schijn. Er heerst daar een ideaal klimaat voor hout. In grote zagerijen werken ze met vochtregulatoren. Wiel doet het zonder.’

We keken naar het donkere water waarin de vissen zich nu schuilhielden. Zoveel woorden voor een partij droog hout! Ik was zuiniger. Maar wat ik over Linda te vertellen had paste niet in de van buiten geleerde zinnetjes die ik snel afraffelde om er vanaf te zijn. Linda riep bij mij een woordenstroom op waar geen beginnen aan was, diep onder het niveau waarop ik mij altijd angstvallig gehouden had, iets zangerigs, kon ik het maar neuriën. Ik dacht aan haar borsten. Hoe verwoordde je het bijna onverdraaglijke idee dat die wezenlijk van haar waren en niet bij wijze van grap in haar jurk waren gepropt, ballonnen van kauwgom die

een beetje wangig aanvoelden. Het geheim van vrouwen. Maar hun nogal nadrukkelijke geprononceerdheid gaf er iets publieks aan. De regel om daar niet over te spreken verloor daarmee zijn vanzelfsprekendheid en werd zelfs belachelijk overbodig, nu ik er alleen maar over wilde neuriën.

'Wat zing je?'

'Zomaar wat. Ik weet niks te zeggen.'

We namen onze planken op en gingen weer op pad, trouw vergezeld door de muggen, nagekeken door de koeien die in de schaduw van de bomen lagen te herkauwen en flegmatiek met hun staart zwaaiden.

In de bocht waar het pad omhoog liep naar de stad zagen we Monseigneur Lennaerts. Hij lichtte zijn zwarte hoed en bette zijn kale schedel met een zakdoek.

'Abraham en Isaac met het offerhout,' riep hij ons toe.

'Eerst was het Jozef,' fluisterde mijn vader, half omkijkend, 'en nu weer Abraham. Let op, dadelijk gaat hij een grapje over Bartels maken.'

'Ik bestudeer de heggemussen. Immer bijeen, immer ruzie, schijnt het. De schepping zit vol raadsels. Maar hoe heb ik het nu? Onze bijzondere vogel is zijn tong verloren? Jammer, hij had dat grut tot de orde kunnen roepen.'

'Hij heeft zijn fluitje verkocht, Monseigneur.'

'Aan Bartels? Ik had u moeten waarschuwen.'

'Hoe bedoelt u?'

‘U bent naïef. Die ene Bartels levert goed hout. Bomen genoeg. Maar zij maken het de gemeente wel moeilijk, die van Bartels bedoel ik.’

‘De gemeente hùn, als ik het zo zeggen mag.’

‘Natuurlijk mag u dat zeggen, al vergist u zich. Het belang van de gemeenschap is in het geding, dat is een emstige zaak. Men mag zich niet aan de gemeenschap verrijken. Maar kom, ik loop met u op. Een heerlijke avond, niet?’

Langzaam verrees onze stad boven aan de helling, wat er nog over was van de oude wallen, het tuinhuisje van sintels en potscherven op de halfvergane hoektoren, de vlekkerig beschaduwde, altijd weer treurig makende gevel van het Landbouwhuis, het geheel verlaten plein vol dik, moeilijk begaanbaar grint, de kloostermuur die het gebabbel van de bisschop vrijmoedig weerkaatste. En terwijl ik achter hen aanliep dacht ik aan de borsten van Linda, die misschien wel Griekse borsten waren.

Ik stelde me het hebben van borsten tot in de finesses voor. Het dragen ervan als het tegen je aanhouden van een vers, nog warm aanvoelend twaalfonsbrood; de groeiende vertrouwdheid ermee, omdat ze bij het spelen, zitten, staan en slapen immers hun vaste plaatsje opeisten. Maar ook de verlegenheid die de jonge draagster moest voelen nu ze als het ware op de tweede rang zat, vrijpostig voorbijgestreefd door iets wat ze liever nog een tijdje had achtergehouden. Je zag sommige meisjes zich met kromme ruggen daartegen ver-

zetten, met voorwaarts hangende schouders onverschilligheid aanwenden.

Linda had daarvan in het geheel geen last. Niets of niemand kon haar van de eerste rij verstoten. Dat was trots, Grieks. Ik haalde diep adem en voelde mij volmaakt zoals ik was. Ik stotterde als een klaroenblazer, mijn korte zinnen schalden als bevelen. Linda en ik, een Grieks paar.

Op de hoek van onze straat schoot de plank uit mijn handen. De latten kletterden in het rond. Terwijl de bisschop al maar doorpraatte kropen mijn vader en ik over de straat. De adertjes op zijn slapen waren rood gezwollen. Dat beloofde niet veel goeds. Hij vloekte bijna onhoorbaar.

De martelaren

Toen iemand, niemand wist wie, de bal met een trefzeker schot over de hoge kloostermuur schopte, volgde er niets, zelfs geen ver verwijderd plofje. Het was alsof de bal al maar bleef voortsuizen in een onpeilbare diepte. Een gelukzalig moment lang leek het leven voor Maurits niet meer te kloppen, stond alles, zonder enig verband, geheel op zichzelf.

Het spel liep juist in een broeierige ver warring ten einde. De jongens zwermden doelloos om elkaar heen en ontweken vakkundig elkaars onbeduidende, maar niet al te grappig bedoelde pootjes en heimelijke duwtjes. De meisjes vormden een rijtje op de stoeprand en zinspeelden giechelend op de intredende schemering. Niemand lette op Maurits, die nogal klein was voor zijn twaalf jaar en nauwlettend toekeek hoe de avond langs de huizen omhoog kroop, tot aan het raam van zijn kamertje, tot aan het moment dat de zon achter de kloostermuur was verdwenen en hij naar binnen moest.

Niemand sprak meer over de bal. Het klooster, waarvan de oude wallen zich over de volle lengte van de straat uitstrekten, had zijn bekoorlijke dreiging verloren. Hoe lang was het al geleden dat een jongen zich over de muur gewaagd had en met het gruwelijke verhaal terugkwam dat de monniken zichzelf daar geselden? Vlak daarna had iemand's nachts het hondse

kermen gehoord. (Hoe dan, wou Maurits weten, en hoelang dan en hoeveel stemmen waren het? Honderd? Een paar? Een paar was geloofwaardiger en daardoor erger.) Ouderen haalden daar hun schouders over op en zeiden dat die monniken niet wisten wat er in de wereld te koop was en uit pure onnozelheid hun dagen biddend sleten. De zweep verdreef tenminste voor enkele ogenblikken de kou uit hun stramme lijven.

Je groeit met het ergste op, daaraan kon Maurits maar niet wennen. Het zat verstopt in je binnenste, bij de een dieper dan bij de ander. Nu eens waarschuwde het, meestal bij het rennen, tegen je kinderlijke argeloosheid met een stekende pijn in je zij, dan weer meldde het zich met een hamerende vuist tegen de binnenkant van je borst, zoals bij dat geselverhaal. Maurits dacht dat dat zijn ziel was en hij benijdde zijn vriendjes die renden en ravotten alsof ze helemaal geen ziel hadden. Maar waarom ruzieden ze dan zo vaak? Hun zielloosheid maakte blijkbaar achterdochtig, want iedereen was ervan overtuigd dat de monniken hun bal onmiddellijk in stukken zouden snijden. Maurits kon dat niet geloven. Hij keek op naar de eeuwenoude muur, die ‘de wereld buitensloot,’ zoals gezegd werd. Daarachter was alles anders. Daar heerste het rijk van de ziel, diep verborgen in de grauwe, hooghartige kolos van het klooster, een broos organisme als het zijne, alleen maar hard voor zichzelf. De bal zou de monniken in verlegenheid brengen, omdat niemand

de kracht bezat hem terug te gooien over de muur.

Maurits' besluit stond vast. ‘Ik ga de bal halen,’ zei hij.

Tijdens zijn bruuske aanloop hoorde hij de uitroepen van verbazing niet, ook niet het hoongelach op het kritieke moment, waarop het lichaam terugveert en het erop aankomt met ijzeren wil de vingers in de voegen te klauwen en gewichtloos te worden.

Boven op de muur streek een zachte bries een haarlok van zijn bezweet voorhoofd. Laag, flitsend zonlicht benam hem het uitzicht. Vlammende contouren van daken. Onder zich zag hij een dichte zoom van doornstruiken, die afdalen onmogelijk maakte. Omzichtig ontweek hij de ingemetselde glasscherven, die voorgangers hadden geprobeerd weg te slaan. Wat verderop was dat wat beter gelukt, recht boven een composthoop die een zachte landing beloofde. Hij liet zich zakken. Aan deze kant voelde de muur nog lekker warm aan. Spinnetjes renden weg van hun vernielde webben en verscholen zich in de diepe groeven, vlak voor zijn neus. De stemmen uit de straat klonken op vogelhoogte nu, ze hoorden bij de avond, niet meer bij hem. Misschien breek ik mijn benen, als ik niet uitkijk, dacht Maurits. Hij huiverde bij die gedachte, maar verkneukelde zich ook een beetje, want hij zag zijn vriendjes al aan zijn bed, voor het eerst met hun figuur niet goed raad wetend, alle ogen gericht op het enorme gipsen been, dat aan een katrol hing. En bloemen van

het klooster op het nachtkastje. Ach, zou hij zeggen, het waren zulke aardige, behulpzame mannen.

Beduusd omdat hij niets mankeerde kroop hij uit de zwarte, klamme massa tevoorschijn, klopte het ergste vuil van zijn kleren en wankelde over het pad, waar elk spoor van gevaar keurig was weggeharkt. Geen spoor van de bal natuurlijk. Met de hand boven zijn ogen keek hij rond. Het was hier nog volop dag. Er hing een onbezoedelde ochtendstemming in een vriendelijke wirwar van laantjes, paadjes, gazonnetjes, bedjes en rijtjes fruitbomen. Tot aan zijn schouders liep hij tussen gesnoeide ligusterhagen, waar een wolk mussen kwetterend uit wegvloog. Links en rechts strekten zich kleine akkers in liniaalrechte richels over de mul geschoffelde aarde.

Zacht, niet hoog en niet laag, alsof het er zelf niet tussen kon kiezen, maar net niet eentonig, drong er een geluid tot hem door. Het werd sterker, naarmate hij op zijn tenen verder sloop, althans duidelijker, want er ontbrak juist alle kracht aan, alsof het zomaar vanzelf ontstaan was, of altijd bestaan had, als licht bijvoorbeeld, dat, als je de bron niet in het vizier hebt, ook geen sterkte lijkt te bezitten. Nu hoorde hij dat het gezang was, begeleid door een eigenzinnig, snerpend gepiep. Inmiddels was hij de bomenrij genaderd, waarvan hij de toppen vanuit zijn slaapkamer kon zien. Daarachter zag hij een reusachtige schommel, een soort janplezier onder een rieten dak. Op de voor- en achterkant stonden twee monniken die beurtelings

met wapperende rokken door hun knieën zakten. Een tiental kloosterlingen bracht, het liedboek dicht bij de ogen, met happende monden dat vreemde geluid voort, minder dan zingen, een zacht galmend ademhalen was het, dat afnam en aanzwol als de zee aan het strand. Het houten gebint zuchtte en kreunde onder het gewicht van de schommel, ook toen het gezang abrupt werd afgebroken en de beide aandrijvers zich schrap zetten om het gevaarte tot stilstand te brengen. Een bleke, in een zwarte sandaal gestoken voet probeerde te remmen, maar schuurde bungelend over het zand. De magere enkel stak tot boven de kuit uit de verstrengeling van habijten in de schommel, waaruit een tiental wiegende gezichten hem sprakeloos aankeek. Veel brillen, de ogen verscholen achter pijnlijk weerkaatst licht, slikkende monden van ontzetting.

Terwijl hij op de vlucht sloeg, namen reppende pijen bezit van de tuin, als een storm die de schemering in beroering bracht. Het gras boog onder onzichtbare voeten, struiken zwiepten. Hij zou over de heggetjes moeten springen om zich uit de voeten te kunnen maken. Maar wat daarbinnen lag was dociel en kwetsbaar en zijn angst om te vernielen was groter dan die voor zijn achtervolgers. Van afrastering tot afrastering draafde hij als een jong paard; angst gaf hem een volmaakt lichaam. De gevangenschap deerde hem niet, zolang hij maar draven kon en zwenken, waarbij het grind opspatte langs zijn glijdende voeten. De plotse-

linge windvlagen deden de schaduwen sneller in elkaar verglijden, de eerste druppels vielen. Niemand zat hem na, wist hij en toen hij een poortje in een van de gebouwen halfopen zag staan, wist hij dat hij ook deze uitdaging niet kon weerstaan.

De gang die hij betrad lag in een vierkant om een kleine binnenplaats, waar het zachtjes regende. Een onafzienbare stoet schilderijen glom teerachtig in het avondlicht dat door de boogvensters naar binnen viel. Maurits kon er slechts glimpen van onderscheiden, maar blijkbaar net de juiste, de meest schokkende: lichamen bezig kleren af te werpen, die zich in wilde draperie als bergstromen over het doek verspreidden. Borsten, waarvan hij nog maar rakelings op de hoogte was, boden zich aan, schijnbaar zonder toezeggingen, maar ook zonder enige terughoudendheid. Er was iets demonstratiefs in de manier, waarop de ragfijne stoffen als door een trillende jongenshand opzij geschoven waren. Het lever de naaktheid op in haar opwindendste stadium, gemeengoed, vol heimelijke, huidwarme diepte en ingekeerde lichtzinnigheid.

Andermaal afgedwaald bleef hij staan. Een vrouw kreeg een afgehouwen mannenhoofd ten geschenke. Een soldaat hield het bij de haren vast en ving het bloed op in een zilveren bokaal. Het leek of ze aarzelde om het aan te nemen, zonder een blijk van afschuw echter. Haar hoge kapsel was doorregen met fonkelende kralen, ten teken dat het hier om een vorstelijk ceremonieel ging, even intiem als bizar, want op de overscha-

duwde achtergrond ging het leven door zoals Maurits het kende: onvermijdelijk en schijnbaar zinloos werd er gegeten, geschonken en geconverseerd. Een kind, van zijn leeftijd, werd door een van de dames (zijn moeder?) berispt. Had het vooraan willen staan, wat misschien onbeleefd was, of wou men het een gruwelijk schouwspel besparen? Dat laatste was onwaarschijnlijk. Iedereen leek zich terdege op het ergste te hebben voorbereid. Men droeg zijn lot met een tot in de finesses beheerste pose. Uit de gracieuze houding van de vrouw viel op te maken, dat er gedanst werd en dat die offerande niet meer was dan een futiel maar noodzakelijk oponthoud.

Drie schutters beklommen een landweg naar huis, ieder voor zich op korte afstand van elkaar, nog wat onder de indruk van het kunstwerk, dat ze hadden achtergelaten: een prachtig mannenlichaam, losjes vastgebonden aan een pilaar, doorzeefd met pijlen. Een pijl, dwars door het hoofd, wees in de richting van de lijdzame blik, schuin omhoog, weggekeerd van het stervende licht, dat echter nog volop schitterde op de brede rivier ginds. Daar lag een veerboot op de drie beulen te wachten, om ze over te varen naar de witte stad aan de voet van het gebergte. Vrouwen en kinderen zouden hen tegemoet rennen, net als hij zijn vader, na wat eerbiedig ‘een zware werkdag’ werd genoemd. ‘En, hoe ging het vandaag?’ De beulen zouden daarbij een glimlach ten antwoord geven en een zucht, die de vermoeidheid omzette in een aanstekelijk geluksi-

gevoel. Trots en voldaan zouden ze hun lege kokers laten zien en de bogen zouden zorgzaam buiten kinderbereik worden gezet.

Iemand greep hem stevig maar schappelijk in zijn nek. Het was inmiddels donker geworden. Een enkel gloeilampje verlichtte de gewelven spaarzaam, maar doofde het licht in de schilderijen nagenoeg.

Een monnik legde een vinger tegen zijn lippen, toen Maurits zich met een ruk omdraaide. Hij hield de bal voor zich uit, nog helemaal in tact, de felrode kleur belachelijk frivool nu. Toen Maurits hem wilde grijpen, draaide de monnik hem behendig achter zijn rug en wipte hem van daaruit omhoog. Telkens als Maurits zijn bal wilde pakken was de monnik hem voor, een plagerig spelletje waarmee grote mensen zo graag de draak staken met zijn kleine postuur. Er ontstond een schermutseling met nauwelijks meer dan een ritselend habijt, waaronder echter een jongensachtige plaaggeest bleek schuil te gaan met harde, porrende knieën en ellebogen. De tranen schoten Maurits in de ogen, van teleurstelling, niet van vemedering, die had hij verwacht.

Daar stopte de monnik de bal in een van zijn wijde mouwen en kruiste de armen triomfantelijk over elkaar. Hij lachte zonder geluid, alsof het eigenlijk niet mocht, met schokkende schouders, de oogjes toe achter de ronde kinderbril, bloot gelachen tandvlees. Wat was hij van plan?

Nu boog hij diep voorover met de armen zijwaarts gestrekt, alsof hij een revérence ging maken. Hij wrong zijn mager lichaam in allerlei bochten, waarbij Maurits duidelijk zag hoe de bal zich onder het habijt van de arm naar de borst verplaatste. Klapwiekende handen begeleidden de moeizame peristaltiek. Intussen maakte hij wippende bewegingen met zijn achterste en kakelde op gedempte toon als een kip. Eindelijk rolde de bal tussen zijn blote voeten op de grond.

De monnik liet Maurits nu begaan, toen hij naar de grond dook om zijn bal te pakken. Ze stonden enige tijd tegenover elkaar, enigszins afgewend, alsof ze naar de schilderijen keken. De monnik grinnikte nog steeds, misschien wel uit verlegenheid, dacht Maurits, wat hem het ongemakkelijke gevoel gaf een verkeerde indruk te moeten waarmaken. Stuiteren met de bal, wat iedereen zou doen die er een vast heeft, durfde hij niet. lets zeggen over de schilderijen?

'Zo oud zijn ze niet,' zei de monnik. 'Het zijn kopieën.'

Maurits wist niet wat kopieën waren. Hij probeerde het woord te onthouden.

'Deze is naar Mantegna. Weet jij wie dat voorstelt?'

Hij schudde van nee en staarde naar die gekantelde ogen met het wit van een vissebuik, hangend aan het wateroppervlak, stank, bederf, vooral in dit troebele licht, dat het prachtig verschiet met de drie schutters achter een valse gloed verborg.

'Ik kopieer graag,' vervolgde de monnik. 'Dat lijkt

me wijs en bescheiden. De grote dingen zijn immers gedaan? Het gaat niet aan de Schepper naar de kroon te steken. Kom, ik zal je mijn laatste stukken laten zien.'

Maurits huppelde wat ongelukkig achter de monnik aan, die er welgemoed de pas in zette. Ze verlieten de kruisgang en betraden een ruim portaal. Aan weerszijden van een rondboog die naar de donkere kapel leidde, hingen twee metershoge schilderijen. Ze verspreidden een doordringende verflucht. Maurits moest moeite doen om de hinderlijke spiegeling, afkomstig van een elektrische kroonluchter, op het pas geschilderde linnen te ontwijken.

'Een zwarte bladzij in de historie van onze orde,' riep de monnik verrukt, terwijl hij met een wijds gebaar naar de kolossale formaten wees. 'Drieentwintig juli, vijftienhonderdtweeenzeventig! Krijg jij al jaartallen op school?'

Maurits knikte.

'Goed zo! Vijftienachtenzestig, zestienachtenveertig?'

De jaartallen schalden door het kale vertrek, waar alleen in het midden een glimmend gepoetste tafel stond. Maurits lispelde de getallen na en knikte, alsof ze hem juist weer te binnen schoten.

'De tachtigjarige oorlog! Dat zou jij niet weten! Welnu, in die tijd voltrok zich alom de versplintering, die onze grote droom in zijn wezen aantastte. En welke droom dat is, dat weet jij vast, nietwaar?'

Even hield de monnik zijn adem in, als om een opwellende bulderlach te onderdrukken. Hij trok daarbij zijn wenkbrauwen zo hoog op, dat het voorhoofd een ogenblik rimpelde.

‘Kom nou, waar dromen wij van, zeg het gerust!’

Maurits kreeg het benauwd. Door zijn tranen heen zag hij de bijeengeschilderde ravage: in stukken gehakte monniken, monniken die van hun ingewanden werden beroofd, opgeknoopte monniken en monniken die in een ketel die op een podium stond werden gekookt. Rechts speelden de gruwelen zich af in een portaal dat sprekend leek op het vertrek waar hij zich bevond. Links, buiten het klooster, misschien waar nu zijn huis stond, was het avond, een avond als deze, een zomeravond als alle andere. Ook toen speelden de kinderen buiten. Hij zag er twee die aan elkaar liepen te trekken in de richting van de dampende ketel, of juist ervan af, dat was niet duidelijk. Honden snuffelden aan de in keurige moten gesneden ledematen en likten de dunne straaltjes bloed van de grond. De galg verhief zich tegen een schitterende diepblauwe hemel.

‘Wij dromen van de grote verbondenheid in Christus, nietwaar? Daarvoor stierf hij toch aan het kruis? Maar zijn bloed kwam over ons en hij bracht niet de vrede maar het zwaard. Gelre was katholiek. Maar een groot deel van de burgerij was voor Oranje.’

Hij wees naar de toeschouwers, mannen en vrouwen, die de beulen rustig hun gang lieten gaan. Sommigen hadden zelfs hun stoel meegebracht om het

spektakel omstandig te becommentariëren. Niemand toonde afkeer, niemand sloeg op de vlucht, zelfs de monniken niet.

‘Hoe anders kwamen de huurlingen van prins Willem de stad binnen, nou? Moeiteloos konden ze doorstoten tot het bisschoppelijk paleis. De brave Lindanus kon op het nippertje naar Leuven ontwijken. Zijn kostbare boekerij ging in vlammen op en al het goud en zilver werd uit de kerken geplunderd. Maar nog hadden die wolven niet genoeg. Ze trokken naar de abdij, zonder dralen, alsof ze de kaart van de stad op zak hadden. Geloof het maar niet! Er waren altijd een paar dapperen die, wie weet in ruil voor hun dochter, de weg wezen. “Broeders!” riep de abt, onverschrokken als een veldheer, “staat sterk in het aanschijn van de dood, die gij wellicht om uw geloof en uw kloosterkleed ondergaan zult.” Maar deze hier (het linnen bewoog, toen de monnik er met zijn vinger tegenaan tikte) dacht de dans te ontspringen door twee pijen te dragen en twee kappen. Zo zeer was hij voor zijn eigen naaktheid beducht, dat hij vergat dat angst de woesteling prikkelt. Kijk, hier wordt hij gegrepen. “Ik kom uit Coblenz,” piepte hij, alsof dat er nog iets toe deed, “ik werd door mijn oversten hierheen gezonden.” “Uit Coblenz? Jij?... Kijk, ik kom ook uit Coblenz, maar dat zal je niet baten hoor. Als jij niet zo'n ellendige schurk was, had je je streek niet moeten ontlopen!” En ze sloegen een diep gat in zijn hoofd, waaruit een straal bloed van achttien voet hoog spoot tegen de

muur, juist boven het altaar van Onze Lieve Vrouw.'

'Geld, dat wilden ze,' vervolgde de monnik schor, terwijl hij het speeksel van zijn mond veegde, 'altijd weer geld. Terwijl wij geen geld hadden en hebben, terwijl wij slechts onze lege handen kunnen geven.'

Hij strekte zijn kleine vlakke handpalm, waarop inderdaad nog geen stuiver zou blijven liggen. Maurits vroeg zich af hoe het *geklonken* zou hebben, het steken en hakken, het villen. Hij moest denken aan het wiegelied in de schommel, aan de immense treurigheid die eruit sprak, de treurigheid van de zee, van dag en nacht, van al maar, al maar hetzelfde. Want zelfs deze martelingen brachten niets nieuws aan het licht. Hooguit kon je je afvragen of die afgehouwen armen en benen net zo bleven nabuigen als de uitgetrokken spinnepoten uit zijn prille kinderjaren. Tot zijn grote teleurstelling moest hij vaststellen dat de schilderijen hem niets meer deden. Er was geen enkele verontrustende wanorde, het was een kermisattractie, waar je voor een kwartje kon griezelen.

Maar midden op het linker schilderij, iets op de achtergrond, zag hij een ruiter, een soldaat, die evenals zijn paard opvallend kleiner was dan de anderen. Het was of de monnik met die plek niet goed raad had geweten. Duidelijk zag je de bruine verfstreken om het figuurtje heen, terwijl de rest mosachtig zacht en vloeiend geschilderd was. De soldaat keek over zijn schouders naar Maurits, een hand aan de teugel, de andere in de zij. Hij keek als in een ommezien, vorsend

en uitnodigend naar het scheen. Het paardje stapte intussen voort en zou weldra achter het podium met de ketel verdwijnen.

Wat zou hij graag meerijden, voor op het zadel! De soldaat zou hem vasthouden, net als hij zijn bal. Achter die torens ginds wist niemand hoe de wereld eruit zag, ook de monnik niet. Even zou het gekerm verstommen, als ze met statige tred passeerden. De beulen sprongen in de houding met een onderdanige blik naar de grond. De twee kinderen liepen een eindje mee op en namen andere, die uit de huizen tevoorschijn kwamen, mee, in stille optocht. En allemaal luisterden ze naar de hoefslag van het paard op de klinkers en het gekraak van het zadel. Bij het laatste huis bleven ze staan. De mannen op het verlichte terras keken op van hun kaartspel. In de deuropening stond een vrouw met een dienblad vol glazen.

'Hou je vast,' riep de soldaat en gaf zijn paard de sporen. De vrouw lachte. Eenmaal in de volle duisternis, merkte Maurits pas hoe nat hij was van de regen.

Badhuis in de sneeuw

Om bij het badhuis te komen moest je het spoor over, de stad uit richting M., waar ook de ijsbaan lag. Het was over half vijf, tegen het spitsuur. Auto's gleden geluidloos over de sneeuw. Hun koplampen scheerden langs de twee broers, die het egale wegdek verkozen boven de wallen van vuile sneeuw aan weerskanten van de weg, waar je tot je knieën inzakte. Servaas, de oudste, liep met vlugge, kordate pasjes naast zijn slenterende metgezel, de handen wat ouwelijk op de rug. Zo nu en dan ging er een hand, werktuiglijk als die van een saluerende soldaat, naar de rand van zijn afzakkende bril. Aloïs hield, zich al te zeer bewust van zijn buitengewone lengte, zijn hoofd bijna steels tussen de smalle, opgetrokken schouders. Er trad bij het lopen een knagende pijn op tussen zijn schouderbladen, alsof iemand hem daar hardhandig overeind hield.

Op het viaduct liepen ze de terugkerende schaatsers tegemoet. Hoewel ze dik ingepakt waren slingerden ze hun armen om zich heen om zich te warmen. Rossig was de glimp van hun gezicht tussen de fladderende sjaals en witbestoven mutsen. De ogen van de meisjes waren donkere wakken waar je in wegzakte als je niet oppaste. Servaas en Aloïs klemden hun opgerolde handdoeken wat steviger onder de arm en voelden als een schamel houvast de harde zeepdoos tegen hun ribben drukken.

Er spatte een sneeuwbal uiteen tegen Servaas' rug. Een volgende vloog over de balustrade en belandde op een trein vol briketten die onder hun doorgleed in een kaarsrechte lijn over de wirwar van het rangeerterrein. Daar gloorde nog een laatste streep daglicht, dat glom op de rails. Boven hun hoofd zag de hemel zwart. Het zou wel weer gaan sneeuwen.

Behalve op de ouderlijke slaapkamer was er thuis maar een kraan, in de keuken, die ze deelden met hun zussen. 's Winters was het een kwelling om je onder die ijskoude, verwrongen straal te wassen. De meisjes zetten op alle pitten van het fornuis een pan water. Als de hele keuken droop van de stoom ging de deur op slot. Je hoorde het uitgelaten gekletter van het water en het geluid waarmee iemand zich in een te krappe teil wringt, een soort binnensmonds schreeuwen. Servaas en Aloïs kregen ieder twee kwartjes en begaven zich naar het badhuis, ditmaal door de knerpende sneeuw. Dat het ver weg was beviel hun juist. Ver weg van de walmende, klotsende blootheid achter de keukendeur lokte het badhuis geheimzinnig en sereen als een lichtje in een donker bos.

Aloïs schuifelde voorzichtig bergafwaarts achter zijn broer die stukjes gleed. Bij het zwaaien van zijn arm, waarmee Servaas zich in evenwicht hield en zijn bril rechtzette, verbrokkelde de sneeuwklont op zijn rug. Hij floot een zoel deuntje, dat zomers detoneerde. Het is of je een gloeiend kooltje bij je draagt, vond hij. Je blaast erop en het gaat gloeien.

Het begon te sneeuwen en ook Aloïs verkneukelde zich voor het rossige micaruitje van de herinnering. Zijn stem was aan het breken en bereikte soms de heldere diepte van een tenor. ‘Deo, de dé-é-é-jo!’ dat zongen de jongens altijd in het zwembad bij het aankleden, de gazons lagen verlaten met hier en daar een achtergebleven handdoek, het late zonlicht kleurde zelfs de bleekste huid goudbruin. En nu zogen de sneeuwvlokken de galm op als kleine sponsjes. Zijn stem werd even dun als het ademwolkje dat hij uitblies.

M. kende geen spitsuur. De huizen verborgen zich achter de dwarrelende sneeuw. Hier en daar lichtte een raam op. In het schijnsel van een openstaande deur stampte iemand de sneeuw van zijn laarzen en keek bevreemd naar de twee jongens om. De weg zwenkte naar links, langs de openstaande schuur van een hoefsmid, die met ontbloot bovenlijf, zijn hemd hing langs zijn benen af, zozeer in de rode gloed van zijn smidsvuur verdiept was, dat hij de broers niet opmerkte. In deze straat stonden de huizen vlak langs de weg, een stukje lager ook, waardoor je op de gedekte tafels kon kijken, of de tafel juist gedekt zag worden. Soms waren de ramen te beslagen om het gestoei en geruzie, dat aan het avondeten vaak voorafgaat en waarvan de geluiden tot op de straat hoorbaar waren, te kunnen zien.

In café Zaal Wulms, tegenover het badhuis, oefende een fanfare. Het schuddebuikende getetter begroette

de verdwaalde stedeling, die men twee kwartjes liet betalen voor wat men hier aan de pomp deed. Het badhuis lag een eindje van de straat, net buiten het bereik van de lantaarns. De baders meldden zich aan een zijdeur, alleenstaanden, zei men, die thuis geen bad hebben.

Vooral vrijdags was de toeloop te groot voor het beperkt aantal badcellen. Mannen en vrouwen schoven aan op tegenover elkaar geplaatste, houten banken in de smalle gang en wachtten gedwee op het teken van de beheerder. Gregoor, bleek en rimpelig als een doorweekte vinger, liep met zijn dweil af en aan tussen de gang en de badruimte.

‘Douchen of een bad?’ vroeg hij.

‘Douchen,’ zeiden de jongens en gaven Gregoor hun kwartjes.

Achter de tussendeur ruiste het tropisch. De kleinste geluiden weerklonken er hardvochtig, het vallen van kammen en zeepdozen, kreetjes van overgave aan de dampende hitte. Telkens als de deur openging ontsnapte de tamme walm van gebruikt badwater en doofde de prikkeling maar ook de weerzin die het gezamenlijke baden, enkel gescheiden door een manshoog schot, bij de jongens opwekte. Een aangename soezigheid kwam ervoor in de plaats.

De oude man naast Servaas had zijn schoenen uitgetrokken en kneedde zijn kousevoeten. Onder de bank lagen zijn schaatsen in een plasje gesmolten ijs. Het hoge lamplicht benadrukte zijn holle oogkassen en

de diepe gelaatstrekken rond de pijnlijk vertrokken mond. Maar zoals hij daar over zijn voet gebogen zat - zijn kin rustte op zijn knie en zijn andere voet liet hij losjes bungelen - leek hij een schooljongen.

Hij keek hoe Servaas zijn bril poetste.

‘Schaats jij?’ vroeg hij na enig aarzelen.

‘Niet zo goed,’ antwoordde Servaas.

‘En jij?’ vroeg hij aan Aloïs, die tegenover hem zat.

‘Ik ook niet.’

Hij perste zijn lippen op elkaar en knikte gelaten.

‘Ik dacht dat alle jonge mensen schaatsten,’ zei hij op spijtige toon. Hij zag de inktvlek op Servaas' duim. ‘Jij bent zeker student. Jij zult het wel te druk hebben om te schaatsen.’

Servaas knikte. Te druk ja, dat leek hem een geldige reden.

Aloïs keek de rij langs en vroeg zich af wie hier schaatste. De meesten staarden angstvallig naar de grond of frunnikten aan de gespen van hun badtas. Het was of men met zijn lichaam, zo vlak voor de wasbeurt niet goed raad wist. Dat van de schaatser leek gewichtloos en gehard. Het bewoog zich soepel, maar soms, alsof het zich iets te binnen schoot, spande het zich als een pijl in de aanslag. Servaas had nog het excuus van zijn studie. Zíjn ster schoot in een andere richting, bij zijn knapheid stak de behendigheid van het schaatsen als een onnozel trucje af. Aloïs had geen enkel excuus. Het ontbrak hem alleen maar aan moed. Hoe graag zou hij het kunnen! Maar hoe onmogelijk leek het hem

zijn lange lichaam, dat zich iedere morgen met de grootste tegenzin verhief, op de gladde schaats staande te houden.

Ter linkerzijde van Servaas zat een man zo ver mogelijk in een hoek gekropen met een boek, dat hij tegen inkijk op een kier hield. Hij was tamelijk gezet, een deftig heerschap en nogal op zijn ponteneur. Bij iedere beweging in het gezelschap klapte hij zijn boek dicht en keek verstoord om zich heen.

'Vanmiddag,' zei de schaatser, 'stond ik voor het eerst van mijn leven op de schaats.'

'En ging het?' vroeg Servaas geanimeerd.

'Als je ooit heel lelijk gevallen bent, zo lelijk dat je hele leven erdoor veranderde en je kunt een hele middag op de schaats staan zonder te vallen, dan is dat een overwinning. Dat heeft met schaatsen natuurlijk niet veel te maken.'

'Maar dat hoeft toch ook niet. Je kunt op jouw manier toch ook plezier hebben.'

De schaatser keek Servaas een ogenblik verbluft aan.

'Vind jij dat ook?' vroeg hij aan Aloïs.

Die haalde zijn schouders op. Hij begreep dat Servaas zo maar iets gezegd had, want hij zat nu beteuterd voor zich uit te kijken.

Op dat moment kwam er een jonge vrouw binnen. Een opwekkende frisheid vulde de bedompte ruimte. Aan haar nek blikkerde een paar schaatsen aan hoge, witte schoenen, die zij achteloos tussen Aloïs' benen op de grond wierp. Ze trok haar muts af, schudde haar

krullen los en plofte neer tussen Servaas en de lezende man, die zijn boek nu bijna tegen zijn gezicht hield. De schaatser leefde op.

‘Deze schaatsen zijn voor de lange afstand,’ zei hij, terwijl hij er een onder de bank vandaan haalde, ‘de beste die er zijn.’

‘Toe maar,’ zei de jonge vrouw, haar rode handen wrijvend. Misprijzend bekeek ze de noor. ‘Daar zou ik nog geen meter op vooruit komen.’

De schaatser lachte trots. ‘Ze zijn nieuw. Ze knellen nog.’

Hij trok zijn sok uit en toonde een bleke oudemannenvoet. De wreef was paarsig gezwollen. De vrouw haalde met afgewende blik haar schouders op.

‘U had in het begin míjn voeten eens moeten zien.’

Lachend zocht ze de ogen van Aloís. Die ontweek haar en zijn blik gleed van haar af tot aan haar sierlijke laarsje, dat ongeduldig in zijn richting wipte.

‘Wat denkje,’ vroeg ze aan Aloïs, ‘zou ie doorgaan?’

‘Doorgaan?’

‘De Elfstedentocht natuurlijk, wat anders! Het vriest al weken, langer en erger dan in 1956. Dit wordt de koudste winter van de eeuw.’

Servaas neuriede in zichzelf. De warmte van de schaatster drong zich voorzichtig aan zijn rechterdij op. Hij had Aloïs wel willen toeroepen hoe prettig dat was, Aloïs, die zo smal was dat geen van beide sneeuwballen hem had kunnen raken en die zich hier, tussen de andere baders, nog smaller maakte dan hij al was, zijn eigen lichaam vervloekend.

De lezende man staarde over de rand van zijn boek naar de sneeuwvlokken, die zich tegen het glas van de buitendeur verdrongen als motten die naar binnen willen. Op de vlucht voor het duister, dacht hij, voor de bronnen van de nacht waarmee de wereld bezaaid ligt. Pokdalige, zieke planeet. Achter zijn mollige hand krabbelde hij iets in de kantlijn.

'Een bad vrij!' riep Gregoor.

Aloïs knieën staken uit als de bomen van een handkar. Hij moest ze naar opzij schuiven om een dame te laten passeren. Ze knoopte een hoofddoekje om het natte haar dat haar gezicht klein en pips maakte. Buiten sluierde de sneeuw om haar heen. Langzaam dovend verwijderde het wild zwenkende achterlichtje van haar fiets zich van het raam.

De schaatser had nog nooit van de Elfstedentocht gehoord. Toen de jonge vrouw hem uitlegde dat dat een nationale gebeurtenis was, die iedereen in de ban hield, behalve 'in dit rotgat hier', zei de schaatser dat hij van nationale gebeurtenissen zijn bekomst had. Die hadden hem bijna de kop gekost.

'Het lot van onze generatie,' vulde de man in de hoek aan, op een toon alsof hij het voorlas. 'Teveel mensen op de been, dat wordt chaos of marcheren.' 'Belachelijk!' protesteerde de jonge vrouw, die het gesoigneerde uiterlijk van haar buurman hooghartig opnam. 'Wat weet ú daar nou van! Hebt u de Elfstedentocht weleens gezien?'

'Toen u nog in de luiers lag, jongedame, sloofden

ferme boerenjongens zich uit voor de bezetter. Die wilde het puikje van het germanendom weleens zien schaatsen. Ik heb daar gezien hoe de oorlog even vrijaf had.'

'Ach, de oorlog is voor ons zo moeilijk te vergeten,' peinsde de schaatser hardop. 'Maar bij het schaatsen vergeet je àlles, meneer. Ik vergat zelfs mijn rug.'

'Wat is er met uw rug?'

'Gebroken geweest, juffrouw. Van een ezel gevallen.'

'Van een ezel??'

'Dat is een lang verhaal.'

'Vertellen! Dan duurt het wachten niet zo lang. O vertelt u het mij! Ik vind u echt een interessante man.'

'Ja maar, ik denk dat niemand mij gelooft.'

'Dat is het probleem van iedereen die wat meegemaakt heeft,' meende de lezende man. 'U komt volgens mij niet van hier.'

'Maar ik geloof alles wat u zegt,' sprong Servaas op gretige toon bij. 'Wij geloven toch ook dat de aarde rond is, zelfs de schaatser die het gevoel heeft dat hij op een glasplaat staat, gelooft het.'

'Voor sommige mensen is de wereld hol als een reusachtige krater, jongeman. Zij glijden neerwaarts en klauteren moeizaam naar omhoog, maar weten niet waarvandaan en waarnaartoe.'

'U lijkt mij een geboren slachtoffer,' beet de jonge vrouw haar buurman toe. Deze hief gepikeerd zijn dubbele onderkin en trok een gespikkeld strikje recht.

‘Maar vooruit,’ vervolgde ze. ‘Ik zou nu toch weleens dat verhaal over die ezel willen horen.’

‘In de tijd waar meneer denkelijk over spreekt,’ begon de schaatser, ‘werkte ik bij het circus. Wat er ook in de wereld gebeurde, het circus werkte gewoon door. Wij moesten toch eten? Zelfs toen ze ons alle paarden hadden afgenomen, gaven we voorstellingen, met ezels. U moet weten dat dieren zich van de oorlog niets aantrekken, met name ezels, die weigeren domweg ieder bevel. De mensen zagen dat graag. Avond aan avond waren wij uitverkocht. Wij trokken de ezels de piste in, waar ze vaak niet meer deden dan staan, met de kop dicht bij de grond. Een enkele liet zich berijden, totdat hij dat in de gaten kreeg. Dan wierp hij, onder donderend applaus, de berijder van zich af. 's Nachts hoorde je ze balken in hun wagen, van angst voor de overdenderende vliegtuigen of uit woede voor wat ze 's avonds werd aangedaan, wie zal het zeggen? Ik ben met dieren opgegroeid. De meeste houden niet van mensen, ook al denken veel mensen van wel. Daarom vinden we ze raadselachtig. Er was een ezelin, Lucia, waarvan ik heel lang gedacht heb dat ze van me hield. Ik heb haar als enige uit de brand gered. Omdat je met een circus overal naar toe kunt en omdat je dat altijd met de hele troep doet, ontstaat er een band, waardoor je denkt dat je onkwetsbaar bent. Totdat je je eigen circus ziet branden. Dan lijkt alles van het circus wel voor het vuur gemaakt, het tentzeil, de houten tribunes, het stro en het zaagsel, zelfs de

wilde dieren, gewend om door een brandende hoepel te springen, renden brullend de vlammen in. De ezels kwamen allemaal om in hun wagen, behalve Lucia, die pas gejongd had en apart was gezet. Die heb ik met me meegenomen, het veulen niet. Ach, als ik daaraan terugdenk... Lucia was een slim dier. Ze begreep dat ze moest lopen als je op haar ging zitten. En zo trokken we dwars door frontlinies, sperzônes en landsgrenzen van het ene stukje gras naar het andere. Iedereen liet ons met rust, verbluft door het vreemde schouwspel van een man die op zijn ezel zelfs mijnenvelden trotseerde.

Zo kwam ik hier in 1945 aan. Ik geloofde dat Lucia en ik vrienden waren. Wij kenden geen angst. Want, weet u, gevaar daar ben ik mee opgegroeid. Ik was de koning op aarde toen ik jong was. De wetten waaraan andere mensen moeten voldoen, golden voor mij niet, want ik kon alles. Ik klauwde mezelf door de lucht terug naar het net toen ik eens mijn greep op de trapeze miste.'

'Bent u dan acrobaat?' vroeg de jonge vrouw onthutst. Ze boog zich voor Servaas langs om de schaatser beter te kunnen zien.

'Wàs! Ze wilden me hier natuurlijk meteen gevangen nemen en trokken Lucia aan de staart. En toevallig hadden we haar na maanden geduldig oefenen geleerd een *courbette* te maken als je aan haar staart trok, een soort danspasjes op haar achterpoten, iets wat geen ezel ter wereld doet en waarmee wij van Hamburg tot

Dresden veel succes hadden. Toen brak ik mijn rug, na twin tig jaar ongedeerd aan de trapeze gehangen te hebben.'

'U bent niet van ons,' zei de lezende man. 'Ik hoorde het al aan uw tongval.'

Hij maakte aanstalten om naar de badruimte te gaan.

'Van wie ben ik wel? Ik ben nu meer dan twintig jaar burger. Vanmiddag heb ik tussen de andere burgers geschaatst. Het was druk op de ijsbaan, maar ik ben gelukkig niet gevallen. Als je rug stijf is, krabbel je niet meer zo gemakkelijk overeind. En elkaar helpen, dat heb ik daar niemand zien doen.'

Hier was Aloïs' naaktheid niets bijzonders. Iedereen was naakt, behalve Gregoor natuurlijk, die met zijn kletsende dweil de klissen haar onder de deurtjes wegwiste. Maar waarom had de natuur zijn lichaam afgebeeld als in een concave lachspiegel, zodat hij als enige boven het hokje uitstak, terwijl hij notabene de jongste was? Enkele hokjes verder lag zij in haar bad en keek naar dezelfde lamp als hij. Daartussen bevonden zich een driftig plenzende en schuierende Servaas en de lezende man, die een donker gehuiver uitstiet bij het opendraaien van de kraan. Daarbovenuit hoorde hij de schaatser, vanuit een andere rij hokjes.

'Wat maakt het nu uit waar je vandaan komt,' riep hij vermoedelijk tegen de lezende man, wiens kale schedel Aloïs kon zien, al probeerde hij er niet op te letten, 'wij zijn toch allemaal broeders en zusters!'

Radeloos keek Aloïs naar de harige woekerplant onder aan zijn buik, het instrument van de liefde en bijna werktuiglijk stelde hij zich bij het inzepen haar hand voor, waarbij zij zich net zo naar hem toeboog als naar de schaatser. Bijna gaf hij toe aan zijn bedwelmende opwelling, maar het was of de geluiden om hem heen hem betrapten. Hij beet op zijn lippen en keek naar omhoog, naar de waterleidingbuizen, waarvan er zich boven elk hokje telkens een aftakte. Toen liet hij het water recht in zijn gezicht sproeien, over zijn rug en smalle schouders en heel lang over zijn buik en toen Gregoor op zijn deur bonsde, een geluid dat zich zachtjes wegstervend bij ieder hokje herhaalde, riep hij bijna jubelend: ‘ja, ik kom!’

Na het bad was de winter op zijn guurst. De kou beet zich onmiddellijk vast in je natte haren en je handdoek bevroor onder je arm. De ramen van Zaal Wulms dropen hilarisch en wierpen een geel, beweeglijk schijnsel op de sneeuw, die elk spoor van verkeer had weggewist. Servaas rende naar het midden van de weg. Daar boog hij zich een beetje voorover en met zijn handen op de rug maakte hij trage schaatsende bewegingen. Aloïs volgde hem, op de manier van sprintende schaatsers, met korte, snelle passen, de armen zijwaarts zwaaiend. Beurtelings lagen ze op kop. En zo bleven ze voortschaatsen, de ogen gericht op de blinderende sneeuw, waardoor ze een hoge snelheid dachten te maken en er zich een witte verte uitstrekte tot waar de suizende stilte hun wild kloppende hart omsloot als een cocon.

Alleen zijn met een meisje

De leegte die de kinderen in het lokaal nalieten was erger, nu hij er alleen met het meisje in achterbleef. Ze had haar werk niet af. Hij had het haar nog eens uitgelegd en daarna nog eens, maar alles wat hij haar zei ketste af op haar glazige ogen.

'Schrijf dan alleen de vragen nog maar eens over,' zei hij tenslotte radeloos en dat deed ze met de bovenmatige inspanning waarmee iemand door diep water probeert te rennen, de pen geperst tussen haar vingertoppen, haar hand voor haar schrift tegen het afkijken. Buiten tierde de kermis. Iedereen was daar nu.

Het werd nu zo donker in het lokaal dat de lichtjes van de kermis weerkaatsten op haar hand, flakkerend als de weerschijn van een vuur. Hij stapte van zijn verhoging, deed het licht aan en schoof de gordijnen dicht. Het meisje verroerde zich even in de plotseling ijzige beslotenheid. Ze zuchtte hoorbaar.

Een lege school was een ruïne, de dingen overleefden de mensen. Ondanks hun aftandse slagorde hadden ze iets onheilspellend paraats, de bekraste tafels, de beduimelde boeken en schriften, de bakjes met stukgebeten pennen en potloden, de bekladderde wandplaten. Ziehier het slagveld van je inspanningen, leken de dingen hem te zeggen, het stoffelijke resultaat. Over het ònstoffelijke zullen we maar zwijgen.

Hij hoorde het meisje schrijven. Haar balpen maak-

te geen geluid, het waren de rukjes waarmee ze haar plakkende hand over het papier schoof, letter voor letter. Een blindelings kruipen was het, de ruimte tussen de regels bood amper de stahoogte om het volgende, uit louter haken en ogen bestaande obstakel te kunnen overzien. Hoe zinloos moest deze opdracht voor het meisje zijn, hoe onzinnig de vragende wijs! Wat bleef er over als de vraag en dus ook het antwoord niet bestonden? Een leegte zonder weerklank, enkel in beroering gebracht door het bevel, enkel begrensd door de doffe zekerheid dat tenslotte aan alles een eind kwam. Eigenlijk zou elke inspanning van het meisje moeten worden beloond, als een soort namaak-antwoord, dat misschien ooit een vraag opriep.

Voorzichtig, hij wou haar niet afleiden, schoof hij het gordijn een stukje open en keek naar de kermis. Een week was blijkbaar genoeg om aan de geluiden ervan te wennen. De zwaarste week van het jaar, dat wel. Eerst trok de kermis alleen nog maar de aandacht van de kinderen, daarna de kinderen zelf. Halverwege de week waren er verschillende banken leeg. Met de overblijvers sloot hij een eliteverbond. Alleen bevoorrechten, paaide hij, waren in staat zich te concentreren bij het lawaai van de kermis. Er ontstond een vertrouwelijkheid als tussen gelijken, die later door de teruggekeerde spijbelaars werd verstoord.

Pas nu drongen de geluiden van de kermis weer tot hem door, massaal, slechts door het dunne raam gedempt. Het geronk van de aggregaten, het gesis van de

hydraulische hefbomen, de klankflarden van de draaiorgels en de stampvoetende popmuziek waren de geluiden van één reusachtige, malende machine, waarvan de wentelende, verspringende lichtpunten zich aftekenden tegen het verzwelgende duister.

Toen hij zich omdraaide zag hij haar roerloos gebogen zitten over haar werk. Alleen haar pen trilde tussen haar tanden, alsof ze op iets zon. Kroop ze nu tussen de obstakels overeind, al was het maar tot halverwege zijn hoogte, omdat ze een vondst gedaan had, een bevinding die haar nieuwsgierigheid wekte?

'Ik ben klaar,' zei ze en gaf hem haar schrift.

Het verbaasde hem eigenlijk niet meer dat ze de vragen als in één lange zin aan elkaar geschreven had, zonder leestekens, maar verder zonder één fout. Een volmaakt werkstuk, een gaver beeld van haar onverschillige ijver leek niet mogelijk. Ze stond op en wou, zonder haar punt af te wachten, naar buiten lopen. Ze groette niet. Als het gekund had, was ze met één vinslag door de lege school naar buiten geschoten als een snelle vis.

'We zullen samen moeten gaan,' zei hij. 'De voordeur zit op slot.'

Ze wachtte met afgewende blik, totdat hij zijn tas had ingepakt, de gordijnen geopend en het licht uitgedaan. De lichten van de kermis hadden nu vrij spel. Ze laaiden door de lege school, dansten over de trappen en langs de kapstokken, waar alleen haar jas nog hing. Toen hij haar die wou aanreiken keek ze ver

schrikt naar hem op. In dit beweeglijke halfduister kon zelfs het vriendelijkste gebaar verkeerd worden begrepen.

Haastig liep ze voor hem uit. Hij zag haar silhouet tegen de getraliede ruit van de voordeur, haar uitstaande haar, pluizig aan de randen, pioenvormig op de steel van haar dunne hals. Als schim werd ze onschatbaar, ze kon evengoed achttien zijn of negen. De lijn die, nu zij zich bij de deur half naar hem toedraaide, alleen maar in bevalligheid toenam, was van een volstrekte jeugdigheid, zó voorbeeldig, dat het wezen dat ermee beschreven werd aan zichzelf genoeg en dus ook niets te vragen had. En weldra was het van hem verlost.

Even nog, terwijl ze de stenen trap afliepen de kermis tegemoet, waarvan de geluiden hen overweldigden als een loeiende orkaan, onthulde haar blootgewaaide gezicht hem weer die grondtrek van misdeeldheid, een bitter lachje dat op genoegdoening zon.

‘Geef me je hand,’ zei hij, ‘dan steken we samen over.’

Ze trok haar hand van hem weg en rende pardoes de drukke straat op. Net op tijd kon hij haar bij een mouw pakken en naar zich toe trekken, maar ze rukte zich los.

‘Hier hebt u niks over mij te zeggen,’ beet ze hem toe.

Zo weinig, in elk geval, dat ik zelfs je leven niet mag redden, dacht hij en hij zag hoe zij zich al bij het oversteken uit de voeten maakte en in de menigte verdween.

Wit

De gemeente had mij een woning toegewezen waar ik ook werken kon. Tot die tijd had ik bij mijn ouders gewoond, waar ik ruimte genoeg had en ‘naar hartelust kon schilderen’, zoals zij het uitdrukten, ook al begrepen ze mijn werk niet, beschouwden ze mijn abstracte schilderijen als mededelingen in een vreemde taal, waar weinig hartelust uit sprak. Van de werkelijkheid, die ik al die jaren in een sfeer van onuitgesproken eensgezindheid met ze gedeeld had, ontbrak in mijn werk elk spoor, alsof ik haar uitgumde in plaats van te schilderen.

Mijn nieuwe woning was een souterrain voor vrijgezellen onder een flat van negen verdiepingen. Voor, op het oosten, waar ik op de neuzen van geparkeerde auto's uitkeek, had ik mijn atelier. Achter, op het westen, met op ooghoogte een speelweide met klimtoestellen en een zandbak, at en sliep ik. Het was eigenlijk één lang vertrek, waar de dag op handen en voeten doorheen kroop.

Aldoor had ik er met strijklicht te kampen. 's Morgens doorkruiste de lange slagschaduw van mijn arm de compositie waar ik mee bezig was en 's middags, als de zon op de speelweide stond en er zo nu dan een bal tegen mijn raam knalde, werkte ik noodgedwongen bij te laag kunstlicht. Dan gleed er aan de punt van mijn penseel een krans van vliesdunne, hinderlijk vleu-

gelende schaduwen mee over het doek. Maar ik zette door. Ik wou immers op eigen benen staan?

Als ik iets af had, zette ik het op de trapper van mijn fiets en liep er zo mee naar de gemeente, die werk van mij aankocht. Daar nam de conciërge, een wat oudere, zwijgzame man in een stofjas, hlet enorme pak van mij over. Geweigerd werd er nooit iets.

Op zekere dag was ik begonnen die hinderlijke schaduwen na te schilderen, een ondoenlijk karwei, dat echter tot fascinerende, veegachtige figuren leidde, die elkaar als het ware achterna renden over het linnen. Ik was verrukt over de creatieve manier waarop ik van de nood een deugd had weten te maken en schilderde meteen een hele serie.

Toen ik weer inleveren moest, lette ik op de gelaatsuitdrukking van de conciërge, toen hij het schilderij uitpakte. Maar hij was even onverstoorbaar als altijd. In een glimp zag ik gelukkig nog hoe op het grote doek de vegen zich ontwikkeld hadden tot een vormentaal, die onvervreemdbaar de mijne was en ruimte nodig had, meer ruimte dacht ik vaderlijk, dan ik voor mezelf opeiste. In het wit van het ongewisse had ik sporen van mezelf ontdekt, sporen die ik nog moest zetten. Ze wezen naar een beloftevolle toekomst.

Ik geloof dat mijn ouders blij voor me waren, toen ik ze over mijn ontdekking kwam vertellen. Ze lieten me mijn oude kamer zien, die zij tot in de puntjes hadden opgeknapt. Er lag zelfs een kleedje op het tafeltje waar ik ooit mijn eerste tubes had leeggeknepen,

met daarop een vaasje bloemen en er hingen nu vitrages voor het raam boven mijn oude bed.

Een tijdje later zag ik bij een bezoek aan de bibliotheek een werk van mijzelf hangen, aan het eind van het brede gangpad tussen de boekenkasten, goed in het zicht. Ik schrok. Ik vond het ineens lelijk, zoals je je eigen stem lelijk vindt als je er voor het eerst van je leven een geluidsopname van hoort, een misbaksel van ruwweg aan de heimelijkheid ontrukte details. De vegen hadden het schielijke gebaar en het wit eromheen had de vale kleurloosheid van wat het daglicht niet kon velen. Het werd me te moede als in een kinderdroom, waarin je plotseling merkt dat je in je ondergoed loopt.

'Kent u de schilder?' klonk het achter mijn rug.

Een opvallend tengere vrouw stond achter me, met in haar armen een stapel boeken.

'Ik heb het zelf uitgekozen,' zei ze trots, 'en de keuze was niet moeilijk.'

Ik vroeg haar wat ze er mooi aan vond. Het zou me misschien over mijn teleurstelling heenhelpen.

Ze legde de boeken op een tafeltje en kwam naast me staan, de handen op de rug, het hoofd een beetje schuin. Ze had een bestendig soort meisjesachtigheid, de spichtige gratie van een wat oudere ballerina, voor een jong meisje misschien wat nuffig, maar benijdenswaardig, leek me, voor vrouwen als zij, die weten dat ze geen meisje meer zijn. Ze had zwart, wild kroesend haar, met hier en daar een grijs lokje, een dungerande

bril op haar scherpe neus, een volmaakt gevormde mond, die tot een glimlach krulde.

‘Dat is toch zo moeilijk,’ antwoordde ze. ‘U bent de eerste die me zoiets vraagt.’

‘Over abstracte kunst praten is moeilijk,’ schoot ik behulpzaam toe.

‘Ik houd niet van dat woord. Het is een woord zonder gewaarwordingen, terwijl schilders het juist van gewaarwordingen moeten hebben. Ik vind dit schilderij mooi op een manier die misschien niet terzake doet, zoals ik de geur van bepaalde boeken lekker vind, dat terloopse, onbedoelde, de sferen die je dagelijks omgeven, zonder dat je je ervan bewust bent, maar die volgens mij wezenlijk zijn voor de manier waarop je je voelt.’

Ze keek me vragend aan. Ik dacht dat ik bloosde.

‘En wat vindt ú ervan?’ vroeg ze.

‘Och, het hangt hier in ieder geval mooi.’

‘Ja hè? Ik vond het zelf ook de mooiste plek. Weet u, ik vind die vegen zo voorzichtig, ze doen me denken aan de eerste voetstappen in de sneeuw, iets verlegens, dat vind ik mooi.’

Ik keek haar nu recht in haar buine ogen, die niets verlegens hadden, maar ook niets vrijpostigs. Ze leken mij alleen maar een beetje verwonderd en nieuwsgierig te peilen. Maar omdat het vrouwenogen waren veroverden ze me ook, met het machtsmiddel van slechts één roerloze seconde.

Ik ontdekte dat ze in dezelfde flat woonde als ik. Als

ik de donkere catacombe in fietste naar mijn souterrain, zag ik haar weleens voor de lift staan wachten, altijd alleen. Ergens op die negen verdiepingen woonde ze dus, in dat druk bewoond, maar nimmer bezocht uitspansel boven mijn hoofd, dat altijd vol geluiden was van voetstappen, vallende voorwerpen, stemmen, onachterhaalbaar geruis en geklop, alsmede de hortende lawine van afval, die op enkele decimeters van mijn hoofdkussen, via een koker, rinkelend, krakend, of met een schrikbarende bons in een ijzeren bak te pletter sloeg. De gedachte dat daar iets van haar tussen zat verdrong ik, hoewel de kans dat ik recht onder haar woonde iets opwindends had. Vanuit mijn bed beschreef ik met mijn ogen op het plafond de ingewikkelde, zigzaggende figuur van iemand die door haar huis drentelt, blindelings het spoor volgend van haar intieme gewoonten. Ik vroeg mij af of ze weleens aan mij dacht en of dat aan haar gezicht te zien was, een verscholen lachje dat ik, even onzichtbaar, beantwoordde met het mijne.

Toen ik haar een keer bij de brievenbussen tegenkwam, stelde ze zich aan mij voor.

‘Die C. is van Cilia,’ zei ze, wijzend naar haar naamplaatje. ‘Cilia Brautigam. U hebt hier dus uw atelier.’

‘Hoe weet u dat?’

‘Ik zag u laatst sjouwen met een schilderij.’

Ik knikte betrapt. ‘Voor de gemeente,’ zei ik droog. ‘De overheid koopt mijn werk. In zekere zin zijn wij collega's.’

‘Maar wat een verschil!’ lachte ze.

‘Bent u weleens in de kelders van het stadhuis geweest?’

‘Daar heb ik laatst werk uitgezocht voor de bibliotheek. Wat bent u toch bitter. Zegt u eens, bent u de maker van dat schilderij?’

‘Wàs. Ik probeer nu iets anders.’

Ze aarzelde. Toen zei ze: ‘Ik vond het mooi wat u maakte. Ik val nu eenmaal op wit. Maar daar schiet u natuurlijk niets mee op.’

Haar naam was melodieus en voedzaam. Hoe zalig krulde haar voornaam tegen het gehemelte, hoe warm en mild smaakte haar achternaam als vers brood! Nu ik zo stom geweest was om haar niet bij me uit te nodigen, moest ik het maar met haar naam doen. Cilia Brautigam, fluisterde ik, alsof ik haar geest wou oproepen om iets aardigs te zeggen over mijn schilderijen, die ik weer tevoorschijn haalde, iets waar ik voorlopig weer mee vooruit kon, iets witters dan wit, het allereerste morgenlicht, nog voordat je de wereld kon onderscheiden. Maar dat was het stadium waarin het schilderen zichzelf ophief, een grens die al eerder door anderen bereikt was. Daarachter hulde de verbeelding zich in mistbanken, of je moest weer terug, met hangende pootjes als het ware, een aftocht naar de traditie.

Niet wetend waar ik naartoe moest ijsbeerde ik door mijn souterrain, van het ene raam naar het andere. In plaats van een glorend wit zag ik rennende, huppelende kinderbeentjes, afgewisseld door de haastig-gepi-

keerde stap van de volwassenen tussen hun glanzende automobielen. Als altijd rond het spitsuur waren er meer geluiden boven mijn hoofd dan anders, slaande deuren, het gebonk van balorig uitgeschopte schoenen tegen de buizen van de centrale verwarming, de dreunende basstem van een nieuwslezer, het gesuis van een vollopend bad. De grote kubisten waren in staat geweest dit alles in één keer te schilderen, hun oog scheerde als een vleermuis door de ruimte. En bij de jongeren zag je het weer terug, roekelozer, brutaler nog. Waar de kubisten nog iets heel lieten van de architectuur, suisden zij er met de slopershamer in rond. Ik zag ze al voor me, graaiend in de container naast mijn bed. O Cilia, dacht ik, had me maar verguisd! O gemeente, waarom werd er nooit eens iets van me geweigerd! Hoe kan ik nu iets nieuws bedenken, als jullie het me zo moeilijk maken om van het oude afstand te doen!

Ze verscheen mij in mijn slaap, als een koorddanseres, hoog balancerend in de onnaspeurlijke grotten van de droom. Nu eens tilde zij haar rokje op, dan weer keek ze bestraffend op me neer, terwijl ik door een woud van witte stalagmieten en in een hagelbui van niet nader te identificeren voorwerpen naar een trap zocht. Dan droomde ik dat ik een eindweegs op die trap gevorderd was, maar de uitgesleten treden waren zo glad als zeep. Ik gleed naar beneden en viel in een inderhaast klaargezette ijzeren bak, waar de voorzitter van de Commissie van Aankoop mij tussen het afval vandaan plukte en mij spartelend voor de commissie-

leden omhoog hield. ‘Koop hem, koop hem dan toch!’ galmde Cilia's stem door het immense gewelf. ‘Kijk dan hoe hij eraan toe is!’

Ik nam voortaan de andere ingang van de flat, via de lange catacombe met bergingen. Ik zou haar medelijdende blik niet kunnen verdragen.

Er waren ook dromen waarin mijn lot minder beslissend in haar handen lag, maar achtelozer, alsof ze er eventjes voorzichtig mee speelde.

Zo droomde ik dat ik mijn zoveelste schilderij naar het stadhuis bracht. De conciërge knikte mij als gewoonlijk zwijgend toe en nam het grote pak van mij over.

‘Raar eigenlijk,’ zei de conciërge plotseling, ‘dat zo'n groot pak zo weinig weegt. Net een vlieger.’

‘Het ís een vlieger,’ zei ik.

De conciërge keek me ongelovig aan. ‘Bedoelt u dat je er echt mee kunt vliegeren?’

‘Wis en waarachtig, dat bedoel ik.’

De conciërge liet het schilderij op twee vingers balanceren (Ik had me al dromend zozeer met mijn schilderij vereenzelvigd, dat ik het prille, helaas in de vergetelheid geraakte gevoel kreeg te worden opgetild) en liep ermee naar de Commissie van Aankoop. Die gebaarde dat het schilderij naar de kelder kon.

‘Maar dit is geen schilderij,’ protesteerde de conciërge. ‘Dit is een vlieger.’

Toen de conciërge het schilderij uitpakte en het witte vlak (er stond namelijk niets op) aan de Commis-

sie liet zien, herhaalde deze het verveeld wegwuivende gebaar. De conciërge hield echter aan.

‘Heus, het is een vlieger, dat ziet u toch! U denkt natuurlijk, zo'n eenvoudige conciërge begrijpt niks van moderne kunst. Hij is allang blij als hij er een bepaalde voorstelling in ontdekt. Laten we hem maar gelijk geven, wij weten wel beter. Dit voorwerp (en weer werd ik opgetild, zo duizelingwekkend zalig, dat ik er bijna van wakker werd) herkende ik onmiddellijk als een vlieger, terwijl ik bij zijn vorige inzendingen al zo'n vermoeden had. De kunstenaar zelf gaf het trouwens onmiddellijk toe. Mijne heren, deze man levert al sinds jaar en dag vliegers bij u in en ik ben de eerste die dat merkt.’

Ik droomde nu dat de conciërge naar zijn werkhok liep en in de bakjes met spijkers, schroeven en ander gerei naar vier schroefogen zocht. Die draaide hij in de vier hoeken van het schilderij en bond er een touw aan vast dat hij in het midden samenbracht. Er stond die dag een stevige wind. Het had mij de grootste moeite gekost om het vervaarlijk klapperende doek op de trapper van mijn fiets te houden. De conciërge was nog niet buiten, of de vlieger begon al te rukken aan het touw. Hij hoefde het alleen maar te laten vieren om het te doen stijgen. En daar klom, tollend, zwenkend en glijdend, het schilderij tussen de huizen omhoog. Ik ondervond aan den lijve wat termiek was. De lucht was een onzichtbaar gebouw vol trappen en glijbanen, een kubistisch niets. Zonlicht blikkerde op de daken,

vogels cirkelden jaloers loensend om mij heen. Terwijl de conciërge met de houterige, net iets te behoedzame galop van een oude man door de straten rende, zweefde ik in de richting van mijn flat. Daar, op het bovenste balkon, stond zij, de handen in elkaar geslagen van verbazing of bewondering. Ze boog zich over de balustrade, om me te kussen of iets toe te fluisteren, dat onthield de droom me. Ik ontwaakte met de geur van haar kriebelende haardos in mijn neus.

Van nu af aan nam ik de vertrouwde ingang weer. Ik besloot me, bij een ontmoeting, de terloopse vriendelijkheid aan te meten van iemand die dringend ergens naartoe moet.

Op een namiddag zei ze me, terwijl ik haar met de fiets de pas afsneed: ‘als u mij niet uitnodigt, doe ik het u. Ik ben morgenochtend toevallig thuis.’

Op het moment dat ik op de negende verdieping bij haar binnenstapte, begreep ik de reden van dat vroege tijdstip. Zoals een ander boeken of snuisterijen verzamelt, verzamelde Cilia Brautigam wit. Alles in haar interieur weerkaatste het op deze hoogte vrijelijk naar binnen stromende licht met een deels oogverblindende, deels kale, deels romige, deels ijzige, glanzende, of juist doffe, gaslampachtige witheid. Als een smetteloos passe-partout omkaderde het wit haar tengere gestalte, alsof het een kunstwerkje betrof, alsof zij, in plaats van zich te kleden, zichzelf uitgetekend had tegen het wit, van de grillig gearceerde, hier en daar met vlakgom bewerkte haardos tot en met de sierlijke curve van haar

donker gekouste voet, waarop zij bij het zitten de aandacht vestigde door er met een rood, puntig gehakt schoentje, hakend aan een teen, mee op en neer te bewegen.

Ze wou een schilderij van me en ze wees naar de lege muur boven haar hoofd. Dat leek haar de meest geschikte plek. Als vanzelf gleed het gesprek van de u- in de jijvorm.

'Ik heb nog nooit van iemand een opdracht gehad,' zei ik. 'Ik breng alles naar de gemeente.'

'Alles? Maak je nooit iets voor jezelf?'

'Niet meer. Het komt er gewoon niet meer van. Ik geloof dat ik niet meer zou durven.'

'Maar dat is toch verschrikkelijk! Zou je het dan niet willen?'

Ik vertelde haar over mijn vliegerdroom, behalve het slot, dat ik er misschien wel halfwakend bij gefantaseerd had.

'Zie je wel,' riep ze geestdriftig uit. 'Je bent op zoek naar iets nieuws. Beschouw mijn opdracht als een eerste stap in de goede richting.'

'En wat doe je als het tegenvalt?'

'Het valt niet tegen.'

'Weet je wel hoe duur ik ben?'

Ze schoot in de lach.

'Dat weet je zelf nog niet eens. De prijs die jij ervoor vraagt is altijd belachelijk. Waarschijnlijk is hij te laag.'

'Ik kan misbruik van je maken.'

'Dat doe je niet. Als ik je zou vragen hoeveel je

ervoor wilt hebben, zou je je schouders ophalen, niet uit verlegenheid, laat staan bescheidenheid, maar omdat je je radeloos zou voelen. Dat wil ik je besparen.'

'Misschien wil ik er wel helemaal niks voor hebben.'

'Dat bedoelde ik niet. Wat laat je je toch vlug gaan.'

Ik keek verlegen naar mijn knieën, nam een prachtig detonerende, zwart met bruin gespikkelde gladde steen van het glazen tafeltje voor me, die ik voorzichtig, maar met een scherpe tik neerlegde. Cilia zat tegenover me. Ze hield haar voet nu stil.

'Is een half jaar genoeg?' vroeg ze.

'Wàt?'

'Een jaar dan?'

'Een jaar voor een schilderij? Hoe verzin je het!'

'Natuurlijk verzin ik het, neem me dat maar eens kwalijk. Het wordt het mooiste schilderij dat je tot nu toe gemaakt hebt. Oriënteer je, groei er langzaam naar toe. Ik zou graag willen dat je je vrij voelt. Het schilderij zou de uitdrukking moeten worden van een gelukkige, misschien wel dè gelukkigste periode van je leven. En als het af is, op de dag dat je het komt brengen, gaan we met elkaar naar bed.'

Ze zei het ernstig, op een koele, bedachtzame toon, zonder een zweem van frivoliteit.

'Je vindt het misschien beneden peil. Maar bedenk dat we er samen langzaam naar toe groeien. Dacht je dat al die keurige mannen en vrouwen hier in dit flatgebouw zoveel tijd namen als wij? Vergis je niet in mij. Ik ben een fatsoenlijk meisje met opvattingen. Het

enige offer dat ik van je vraag is geduld. Je wordt misschien verliefd op me, of misschien ben je het al, al is het maar op de gedachte dat je het zou kunnen worden, ik hoop niet te erg. Want ik wil geen verliefdheid, ik wil een schilderij.'

'En daarna?'

'Die vraag had ik verwacht. Er is één conditie, namelijk dat je daar niet over nadenkt, nu niet, maar ook niet als je klaar bent. Als schilder heb je het perspectief verworpen, houd je daar dan ook als minnaar aan. Ga nu, denk erover na of je het zult doen. Ik wil je niet onder druk zetten.'

Cilia was roerloos blijven zitten. Het licht sneed haar gezicht in twee helften, een donker en een licht. Ze lachte naar me, waardoor er in het beschaduwde gedeelte een klein stukje donker bij haar wang wegviel en in het kuiltje van haar hals bleef liggen.

Behalve het verplichte model op de academie, had ik nog nooit een naakte vrouw in levenden lijve gezien. Maar een groter handicap dan deze leemte in mijn ervaring was mijn schaamte ervoor. Niemand zou het immers geloven. Juist het kunstenaarschap was beladen met erotische veronderstellingen.

Als kind al laadde ik de broeierige verdenkingen van mijn klasgenootjes op mij door op gretig toegestoken en gretig weggegriste kladblaadjes zekere welvingen op de juiste plaats te tekenen, in plaats van de gebruikelijke abstracte diagrammen die in de banken werden

gekrast. Mijn krabbeltjes waren niet alleen de uitdrukking van een wel zeer onkinderlijke, schijnbaar in een vorig leven opgedane ervaring, maar ook de vertolking van een ieders meest geheime gevoelens, wat ze iets helderziends gaf.

In feite registreerden mijn tekeningetjes een wanhopig gissen naar hoe een vrouwenlijf aanvoelde, juist daar waar het zich pantserde in iets kartonnigs, waar gemakkelijk een deuk in kwam, wat het vermoeden rechtvaardigde dat er helemaal *niets* achter zat. Dat riep eerder deernis dan opwinding bij me op.

Zo verging het me ook op de academie, toen ik voor het eerst een vrouw naakt uit haar peignoir zag stappen, een groot, margarinekleurig lichaam, dat een hier en daar angstwekkend uitdijende massiviteit bezat, enkel in toom gehouden door een starre, van de gipsen voorbeelden afgekeken pose en een nogal ambtelijke blik. Mijn tekeningen waren dan ook slecht, slechter nog, denk ik, dan mijn eerste explorerende krabbels.

Mijn docent, die, met een spiedende aanvallersblik op het model gericht, hier en daar met zijn duim door mijn krijtlijnen veegde, begreep geloof ik niet goed waar het bij mij aan schortte. ‘Je kijkt niet,’ zei hij, terwijl ik juist niets anders deed dan dat. Mijn ogen verloren zich bij wijze van spreken in de mateloze, lillende weekheid van het model. Het liefst had ik haar peignoir om haar heengeslagen en haar zo tegen mij aangedrukt, opdat mijn vertedering het zou winnen van mijn ontreddering.

Ik probeerde Cilia Brautigam te vergeten, nam de andere ingang weer en dacht zelfs aan verhuizen. Ik informeerde daartoe bij de gemeente.

'De commissie is er niet,' zei de conciërge. 'Maar ik wil de boodschap wel doorgeven.'

Het regende. Ik knoopte de capuchon van mijn regenpak weer dicht, maar de conciërge zei: 'met dit hondeweer, dat is toch niks gedaan. Kom, drink een kop koffie bij me.'

'Ach ja, waarom niet,' zei ik. 'We kennen elkaar immers al zo lang.'

Hij liet mij binnen in zijn glazen hok, van waaruit hij de donkere gang naar de kelder in de gaten kon houden. Tussen een rijtje ordners op een schap boven het loket speelde een radiootje zachte operettemuziek. Hij bood mij zijn enige stoel aan, vulde een ouderwetse perculator met koffie en ging toen zelf op een verwarmingsradiator zitten. Hij haalde een sigaar uit zijn borstzak tevoorschijn, bood die mij aan en toen ik afsloeg stak hij hem zelf maar op.

De rook vulde het kleine vertrek. Via de spiegelende, donkere glaswand bekeek ik dit haveloze eenmanswoninkje. Alleen geslapen werd er niet, of het zou moeten zijn dat de conciërge op sommige van de talloze onbewaakte ogenblikken die zijn werkdag rijk was een beetje wegdommelde. Maar daar leek hij de man niet naar. In zijn onberispelijk gesloten stofjas, die om zijn compacte lichaam spande als een tweede huid, verdroeg hij zijn eenzaamheid alsof het zijn plicht was.

Behalve het krakende radiootje (waarbij zich nu het gepruttel van de perculator voegde) was er niets dat op een behoefte aan afleiding wees. Niets verhulde het naakte feit dat hier twee stervelingen bijeen waren, die elkaar niets te zeggen hadden, al deed, zo zacht dat het vibreren op beven leek, een sopraan haar best om zich bij ons gezelschap te voegen. Zij had een tenor erbij geroepen, die zich blijkbaar tegen zijn zin verscholen had, want hij barstte onmiddellijk los in een klaaglijk gezang, waarin hij haar qua toonhoogte naar de kroon probeerde te steken. Maar de sopraan won glansrijk. Ongrijpbaar als een vogeltje fladderde ze boven zijn bereik.

'Nu komt het duet,' zei de conciërge. Hij zette de radio wat harder en hief oplettend zijn vinger.

Nooit eerder heb ik een stemming gevonden die bij dat al te fortuinlijke gejubel past, of het zou er een moeten zijn van zelfvoldane virtuositeit en voor zover ik iets daarvan bezit, weet ik dat daar altijd een desillusie op volgt. Zo niet bij deze twee zangers, wier stemmen om elkaar heen dartelden als forellen in een klaterende stroom. Nu eens ontweken ze elkaar plagerig, dan weer verstrengelden ze zich en juist dan hoorde ik de conciërge diep snuiven.

Bij het slotakkoord, waarin de twee stemmen hun verschillen probeerden te overbruggen in een strak staand, zinderend octaaf, haalde hij zijn zakdoek tevoorschijn en begon voorzichtig zijn ogen te betten.

'Dàt,' zei hij strijdlustig, 'vind ìk nou mooi.'

‘Dat is het ook,’ viel ik hem bij. ‘Waarom zouden we dat niet mooi vinden?’

De snelheid waarmee ik in de lift naar boven suis doet denken aan de opwaartse kracht, na een duik in het diepe. Weldra spat het firmament open in fonteinen van licht. Ik draag een nieuw, ietwat gewaagd gestreept jasje. Met welbehagen spiegel ik mezelf in de patrijspoorten van de omlaag schietende liftdeuren.

Hoe beschrijf ik het intense genoegen waarmee ik de olieverflucht van mijn pas voltooide schilderij opsnuif?

Ik ben op weg naar mijn geliefde, een feitelijke mededeling, die zich eigenlijk alleen maar laat zingen.

Op het moment dat de lift stopt, word ik even omhoog geworpen, waarbij mijn lichaam elke zwaarte verliest. Bij het uitstappen ondergaat het nog wat duizelig zijn nieuwe lichtheid. Het herinnert zich zelfs niet meer wat het ooit zo zwaar en wankelmoedig maakte. Het wordt een ding dat met enige verbazing door mijzelf betast en bekeken kan worden. Zou ik zo geweest zijn als ik mijzelf had kunnen maken, zonder allerlei groteske verzinsels over mijn ontstaan, zonder de ballast van een geheugen, kortom, de perfecte minnaar, die elk moment zó virtuoos bespeelt dat het een eeuwigheid lijkt, waardoor de vraag die ik van Cilia niet mag stellen, namelijk wat doen we daarna, zich zelf als het ware opheft?

Op de winderige galerij ervaart het nieuwe lichaam

zijn vluchtigheid, iets kouds, alsof het een wolkje ether is dat zich daar voortrept. Rillerig belt het aan.

‘Ik had niet gedacht dat je zo vlug klaar zou zijn,’ zei Cilia. Ze keek wat onthutst naar mijn jasje.

‘Ik wou je niet te lang laten wachten,’ zei ik.

‘Dat is lief van je. Ik had je eigenlijk niet meer terug verwacht.’

Het wit van haar kamer bestierf onder de koortsige gloed van de ondergaande zon. Die smeulde tussen de spijlen van haar balkon als een reusachtig haardvuur. Kinderstemmen fladderden van de speelweide door de open deur naar binnen.

Het was een wasbleek, langzaam stervend wit dat hier heerste. Dat te kunnen schilderen vergde het geduldig vakmanschap van de oude meesters. Daarmee hoopte ik haar interieur te hebben geschilderd in de afscheidstinten van de naderende, alles omarmende avond. Ik was elke dag vroeg opgestaan, rende vier rondjes om het flatgebouw, nam, duizelig van uitputting een douche en huiverde daarbij strijdlustig. Dan ging ik aan het werk en al die tijd was ik als het ware bij haar op bezoek, in de roerloze ruimte van het schilderij. Ik vergat mijn eigen, deprimerende omgeving. Al schilderend kon ik vrijelijk door haar kamer dwalen en alles aanraken met mijn penseel. Dat waren de witte dingen die haar dagelijks omgaven en, volgens haar, wezenlijk waren voor de manier waarop ze zich voelde. Het was er zo stil dat ik haar gedachten meende te kunnen horen, een opgejaagd gefluister, dat zichzelf

telkens in de rede viel. Dat moest ik, hoe dan ook, zien te sussen.

Ze hing het schilderij op de plek die ze ervoor bestemd had en keek nu naar haar eigen kamer, zoals ik hem had gezien. Ik zei dat ik van haar hield.

Toen stond ze op, ging midden in de kamer staan en draaide een pirouette waarbij, het was niet te zien hoe, haar kleren haar een voor een loslieten. Overal dwarrelden ze door de kamer en verspreidden een geur, die vrijkomt uit een langdurig saamgeknepen, maar zich nu ontspannende vuist. Ik wilde haar kleren oprapen en op een stoel leggen, maar ze danste op me af en riep: ‘niks daarvan, pak mij maar.’

Ik droeg haar naar haar slaapkamer, waar de avond al gevallen was. Ze woog bijna niks. Ik legde haar op het eenpersoonsbed, schoof de gordijnen dicht en moest daarna op de tast naar haar zoeken. Allerlei speelgoed glipte door mijn vingers, de vacht van een aap of een beer, het eigladde voorhoofd van een pop, de beweegbare knikkers van de ogen. Eindelijk bereikte ik haar bed, waarin zij diep onder de dekens lag opgerold. En toen ik mij had uitgekleed en om haar heen was gaan liggen, - haar hart bonsde tegen mijn buik - begon ze zich langzaam te strekken. Blindelings graaide ik in de lakens om niet uit het bed te vallen, terwijl ze zich hernam, eigenzinnig en onontkoombaar. Toen pas opende ik mijn ogen.